SİVAS CUMHURİYET ÜNİVERSİTESİ

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Muhasebe Finans ve Bankacılık Ana Bilim Dalı

COVİD-19 PANDEMİSİ DÖNEMİNDE TÜRK BANKACILIK SEKTÖRÜNDE FİNANSAL TÜREV ÜRÜNLERİN ROLÜ ÜZERİNE AMPİRİK BİR İNCELEME

Yüksek Lisans Tezi

Yeter AYDIN

Sivas

Ocak 2022

SİVAS CUMHURİYET ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Muhasebe Finans ve Bankacılık Ana Bilim Dalı

COVİD-19 PANDEMİSİ DÖNEMİNDE TÜRK BANKACILIK SEKTÖRÜNDE FİNANSAL TÜREV ÜRÜNLERİN ROLÜ ÜZERİNE AMPİRİK BİR İNCELEME

Yüksek Lisans Tezi

Yeter AYDIN

Tez Danışmanı
Doç. Dr. Merve TUNCAY

Sivas
Ocak 2022

ETİK İLKELERE UYGUNLUK BEYANI

Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü bünyesinde hazırladığım bu Yüksek Lisans tezinin bizzat tarafımdan ve kendi sözcüklerimle yazılmış orijinal bir çalışma olduğunu ve bu tezde;

1. Çeşitli yazarların çalışmalarından faydalandığımda bu çalışmaların ilgili bölümlerini doğru ve net biçimde göstererek yazarlara açık biçimde atıfta bulunduğumu;
2. Yazdığım metinlerin tamamı ya da sadece bir kısmı, daha önce herhangi bir yerde yayımlanmışsa bunu da açıkça ifade ederek gösterdiğimi;
3. Başkalarına ait alıntılanan tüm verileri (tablo, grafik, şekil vb. de dahil olmak üzere) atıflarla belirttiğimi;
4. Başka yazarların kendi kelimeleriyle alıntıladığım metinlerini, tırnak içerisinde veya farklı dizerek verdiğim yine başka yazarlara ait olup fakat kendi sözcüklerimle ifade ettiğim hususları da istisnasız olarak kaynak göstererek belirttiğimi,

beyan ve bu etik ilkeleri ihlal etmiş olmam halinde bütün sonuçlarına katlanacağımı kabul ederim.

25/01/2022

Yeter AYDIN

ÖNSÖZ

Yüksek lisans tez çalışma sürecimde benden destek ve yardımını esirgemeyen, kaynaklarını benimle paylaşan, bu süreçte izleyeceğim yol ve yöntemleri bana öğreten değerli hocam Dr. Öğr. Üyesi Merve Tuncay' a çok teşekkür ederim.

Tez çalışma sürecimde bana destek olan maddi manevi yardımlarını esirgemeyen aileme, her zaman yanımda olan hocalarım ve arkadaşlarıma çok teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER ..... **i**
KISALTMALAR ..... **v**
TABLOLAR LİSTESİ ..... **vii**
ŞEKİLLER LİSTESİ ..... **ix**
ÖZET ..... **xi**
ABSTRACT ..... **xiii**
GİRİŞ **1**
BİRİNCİ BÖLÜM **3**
1. BANKALARIN MARUZ KALDIĞI RİSKLER VE BANKALARDA TÜREV ÜRÜNKULLANIMI **3**
1.1. Kavramsal Olarak Risk 3
1.2. Risklerin Sınıflandırılması 5
1.3. Bankaların Maruz Kaldığı Riskler ve Bankalarda Risk Yönetimi 6
1.3.1. Kredi Riski ve Yönetimi 8
1.3.2. Piyasa Riski ve Yönetimi 9
1.3.2.1. Döviz Kuru Riski 9
1.3.2.2. Faiz Oranı Riski 12
1.3.2.3. Emtia Riski 14
1.3.2.4. Hisse Senedi Opsiyon Riski 14
1.3.3. Likidite Riski ve Yönetimi 14
1.3.4. Operasyonel Risk ve Yönetimi 15
1.3.5. Ülke Riski ve Yönetimi 16
1.3.6. Sistemik Risk ve Yönetimi 16
1.3.7. Transfer Riski ve Yönetimi 17
1.4. Kavramsal Olarak Türev Ürün 17
1.5. Dünyada ve Türkiye'de Türev Ürün Kullanımı ve Gelişimi 18
1.5.1. Dünyada Türev Ürün Gelişimi 19
1.5.2. Türkiye'de Türev Ürün Gelişimi 20
1.6. Türev Ürün Çeşitleri 21

1.6.1. Forward 22
1.6.1.1. Forward Döviz İşlemleri 23
1.6.1.2. Forward Faiz Sözleşmeleri 23
1.6.2. Futures 23
1.6.3. Opsiyon 25
1.6.3.1. Satın Alma Opsiyonu (Call Options) 26
1.6.3.2. Satma Opsiyonu 27
1.6.4. Swap 29
1.6.4.1. Faiz Swap Sözleşmeleri 29
1.6.4.2. Para Swapı 29
1.7. Türev ürünlerin özellikleri 30
1.8. Türev Ürün Kullanım Amaçları 30
1.9. Risk Yönetimine İlişkin Uluslararası Düzenlemeler 31
1.10. Türev Piyasalarla İlgili Yasal Düzenlemeler 34
1.11. Bankacılık Sektörü Düzenleyen ve Denetleyen Otoriteler 34
İKİNCİ BÖLÜM 37
2. TÜRK BANKACILIK SEKTÖRÜNÜN GENEL DURUMU 37
2.1.24 Ocak 1980 Kararları İtibariyle Türk Bankacılık Sisteminde Yaşanan Gelişmeler 37
2.1.1. 24 Ocak 1980 Programında Uygulanan Politikalar 37
2.1.2. 24 Ocak 1980 Kararlarının Türk Bankacılık Sektörüne Etkileri 38
2.2. Türk Bankacılık Sektöründe Türev Ürün Kullanımı ve Düzenlemeler 39
2.3.2021 Yılı İtibariyle Türk Bankacılık Sisteminin Yapısal Özellikleri ve Finansal Görünümü 39
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM 47
3. DÜNYA'DA ve TÜRKİYE'DE SALGIN DÖNEMLERİ VE FİNANSAL YANSIMALARI 47
3.1. Kavramsal Olarak Salgın ve Pandemi 47
3.2. Günümüze Kadar Dünyada ve Türkiye'de Yaşanmış Salgınlar ve Etkileri 48
3.3.Etkilenmeleri ve Etkileri Bakımından Salgın Dönemlerinde Bankaların Ekonomideki Yeri 52

3.4.COVİD-19 Pandemi Döneminde Türk Bankacılık Sektöründe Yaşanan Gelişmeler ve Alınan Tedbirler 53
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM 57
4.COVİD-19 PANDEMİSİ DÖNEMİNDE TÜRK BANKACILIK SEKTÖRÜNDE FİNANSAL TÜREV ÜRÜNLERİN ROLÜ ÜZERİNE AMPİRİK BİR İNCELEME 57
4.1. Amaç ve Önem 57
4.2. Literatür Taraması 58
4.3. Veri Seti ve Yöntem 66
4.4. Bulgular 68
SONUÇ VE DEĞERLENDİRME 81
KAYNAKÇA 83
ÖZGEÇMİŞ 93

KISALTMALAR

TDK : Türk Dil Kurumu

TBB : Türkiye Bankalar Birliği

BDDK : Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu

OECD : (Organisation for Economic Co-operation and Development) Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü

BIS : (Bank For Intenational Settlements) Uluslar Arası Ödemeler Bankası

OPEC : (Organization of Petroleum Exporting Countries) Petrol ihraç Eden Ülkeler Örgütü

OTC : (Over the Counter) Tezgâh Üstü Piyasalar

KİT : Kamu İktisadi Teşebbüsleri

TCMB : Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası

THY : Türk Hava Yolları

SYR : Sermaye Yeterlilik Rasyosu

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 1.1. Bankacılık Sektörünün Karşılaştığı Riskler 7
Tablo 1.2. Küresel Tezgâh Üstü Türev Ürünlerin Bürüt Piyasa Değeri (Milyar Dolar) 20
Tablo 1.3. Banka Gruplarının 2016-2021 Yılları Finansal Türev Ürün Kullanımı (Toplam, TL) 21
Tablo 2.1. Türk Bankacılık Sektörünün Genel Yapısı (2021 Yılı) 40
Tablo 2.2. 2021 Yılı İtibari ile Türkiye'de Faaliyette Bulunan Bankalar 40
Tablo 2.3. 2021 Yılı İtibari ile Aktif Büyüklüğüne Göre Banka Sıralaması (milyon TL) 41
Tablo 2.4. 2021 Yılı İtibarı İle Mevduatların Bölgelere Göre Dağılımı (milyon TL) 44
Tablo 2.5. 2021 Yılı İtibarı İle Kredilerin Bölgelere Göre Dağılımı 46
Tablo 4.1. İncelenen Değişkenler 67
Tablo 4.2. Bankacılık Sektörünün 2016:1-2021:2 Dönemi Aktif Büyüklükleri (Toplam Tutar, TL) 69
Tablo 4.3. Bankacılık Sektörünün 2016:1-2021:2 Dönemi Net Karları (Toplam Tutar, TL) 70
Tablo 4.4. Bankacılık Sektörünün 2016:1-2021:2 Dönemi Riskten Korunma Amaçlı Türev Ürün Kullanımı (Toplam tutar, TL) 71
Tablo 4.5. Bankacılık Sektörünün 2016:1-2021:2 Dönemi Alım-Satım Amaçlı Türev Ürün Kullanımı (Toplam tutar, TL) 72
Tablo 4.6. Özel Sermayeli Bankalar İçin Tanımlayıcı İstatistikler 76
Tablo 4.7. Mann-Whitney U Testi Sıralamaları 76
Tablo 4.8. Mann-Whitney U Test İstatistikleri 77
Tablo 4.9. Yabancı Sermayeli Bankalar İçin Tanımlayıcı İstatistikler 78
Tablo 4.10. Mann-Whitney-U Testi Sıralamaları 78
Tablo 4.11. Mann-Whitney U Test İstatistikleri 79

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1.1. Alım Opsiyonunda Uzun Pozisyon 26
Şekil 1.2. Alım Opsiyonunda Kısa Pozisyon 27
Şekil 1.3. Satım Opsiyonunda Uzun Pozisyon 28
Şekil 1.4. Satış Opsiyonunda Kısa Pozisyon 28
Şekil 2.1. Türkiye'de Bankaların Aktif Büyüklüğünün Yüzdesel Dağılımı 43
Şekil 2.2. Mevduat Türlerinin Yüzdesel Dağılımı 44
Şekil 2.3. Mevduatların Bölgelere Göre Yüzdesel Dağılımı 45
Şekil 2.4. Türkiye'de Kredilerin Türlerinin Yüzdesel Dağılımı 47
Şekil 2.5. Türkiye'de Kredilerin Bölgesel Dağılım Yüzdesi 47
Şekil 4.1. Mevduat Bankalarının Türev Ürün Kullanımı ve Aktif Karlılığın Seyri (2016:1-2021:2) 73
Şekil 4.2. Özel Sermayeli Bankaların Türev ürün Kullanımı ve Aktif karlılığın Seyri (2016:1-2021:2) 74
Şekil 4.3. Yabancı Sermayeli Bankaların Türev ürün Kullanımı ve Aktif karlılığın Seyri (2016:1-2021:2) 75

ÖZET

Çalışmanın amacı; 2020 yılından itibaren tüm dünyayı saran ve hâlâ devam eden, küresel bir salgın olan Covid-19 pandemisi döneminde Türk bankacılık sektöründe finansal türev ürün kullanımının etkinliğini ortaya koymaktır. Bu doğrultuda, özel ve yabancı sermayeli banka gruplarının 2016-2021 yıllarına ait çeyrek dönemlik mali tablolarından elde edilen finansal türev ürün kullanımları Mann-Whitney U testi ile incelenmiştir.

Bu çalışmada mevduat bankalarının türev ürün kullanım verileri, banka büyüklüğü ve aktif kârlılığı değişken olarak kullanılmıştır. Çalışmada pandemi öncesine kıyasla pandemi dönemi gruplandırılarak karşılaştırılmıştır. Analiz sonucunda, pandemi öncesi ve sonrası dönemlerde bankaların aktiflerinde anlamlı bir artış olduğu, forward-aktif oranı dışındaki türev ürün oranlarının ve aktif kârlılığının düştüğü gözlemlenmiş ancak aktif kârlılığındaki azalışların istatistiksel olarak anlamlı olmadığı görülmüştür. Bu durum grafiksel incelemelerde de açıkça görülmektedir. Özel sermayeli bankalarda türev ürünler içerisinde forward ürün kullanımı artarken, diğer türev ürün kullanımları azaldığı gözlemlenmiştir. Yabancı sermayeli bankalarda ise özel sermayeli bankalardan farklı olarak, pandemi sonrası dönemde forward kullanım düzeyi ile beraber swap kullanım düzeyi de az olsa da artış göstermiştir Ancak bu artış istatistiksel olarak anlamlı değildir. Yani çalışma sonucuna göre özel ve yabancı mevduat banklarının aktif büyüklüğü anlamlı olarak artış gösterirken futures ürünleri hariç diğer türev ürün kullanımlarının düştüğü gözlemlenmiştir. Bankların riskten korunmak için türev ürün kullanımında etkin olmadığı düşünülmektedir. Bu çalışmanın, bankalarda türev ürünlerin kullanım düzeylerini ve gelişimini göstermesi ve konuyu Pandeminin etkileri açısından ele alması bakımından literatüre anlamlı bir katkı yapması beklenmektedir.

Anahtar kelimeler, Türk bankacılık sektörü, finansal türev ürünler, Covid-19 pandemisi

ABSTRACT

The aim of this study is to demonstrate the effectiveness of the use of financial derivatives in the Turkish banking sector during the Covid-19 pandemic, which is a global epidemic and has been continuing since 2020. In accordance, the use of financial derivatives obtained from the quarterly financial statements of private and foreign owned bank groups for the years of 2016-2021 was analyzedby the Mann-Whitney U test. The reason why public deposit banks were not included in the study is that the use of derivative products by public banks was found to be low in the literature.

When we look at the structure of the Turkish banking sector, it is seen to be grouped as deposit banks, investment and development banks, and participation banks. Investment and development banks and participation banks were not included in the research due to the difference in their field of activity/purpose.

In this study, the data regarding use of derivatives, bank size and return on assets of deposit banks were used as variables. In the study, the data before the pandemic and during the pandemic period were grouped and compared with each other. According to the findings of the analysis, it was observed that there is anincrease in the assets of the banksduring the pandemic period, mostly decrease in the use of derivative products but forward to assets ratio and the return on assets ratio. However it was found that the decrease in the return on assets ratio is not statistically significant. This is clearly seen in the graphical examinations as well. For the private banks, while the use of forward among derivatives increased, the use of other derivatives decreased. On the other hand, in foreign banks, unlike private banks, despite it is not much, the level of swap usage increased, besides the level of forward usage during the pandemic period. However, this increase is not found to be statistically significant.

Derivative products, whose price is derived from the price of an underlying asset, are used for hedging, speculation and arbitrage. Derivatives are mostly used for trading purposes in the Turkish banking sector. This situation can clearly be seen in the graphs and the tables given as well.

Key Words: Turkish banking sector, financial derivatives, Covid-19 pandemi

GİRİŞ

Türk bankacılık sektörü kredi riski, likidite riski, bilanço (yapısal) faiz oranı riski, kur riski, piyasa riskleri, operasyonel risk, sistemik risklerle karşı karşıya kalmakta ve bankalar bu risklerden korunmak için çeşitli yöntemler kullanmaktadır. Bankalar faaliyet süreçlerini takip ederek risk yönetimini içselleştirebilecekleri gibi türev ürünlere yönelerek risk yönetimini dışsallaştırabilirler. Covid-19 pandemisi döneminde bankalar risk yönetimini dışsallaştırdı mı görmek amacıyla bu çalışmada Türk bankacılık sektöründe türev ürünlerin kullanımı incelenmiştir. Çalışma sonucuna göre bankaların etkin türev ürün kullanımlarının olmadığı, yani riskten korunmak için türev ürünlere çok yönelim eğiliminde olmadıkları gözlemlenmiştir. Birinci bölümde risk ve türev ürünlerle ilgili kavramlar detaylı olarak açıklanmıştır.

İkinci bölümde Türk bankacılık sektörünün genel yapısı güncel verilerle açıklanmıştır. Türkiye'de 52 adet banka faaliyet göstermektedir. 52 bankanın 32 tanesi mevduat, 14 tanesi kalkınma ve yatırım bankası, 6 tanesi katılım bankasından oluşmaktadır. Ek olarak 52 adet bankanın 8 adedi kamu bankalarından,19 adedi özel sermayeli bankalardan ve 25 adedi yabancı sermayeli bankalardan oluşmaktadır. Türkiye´de faaliyette bulunan bankaların %51´nin yerli sermayeli bankalardan oluşurken %49´nun yabancı sermayeli bankalardan oluştuğunu görülmektedir. Ayrıca sermaye yapıları incelendiğinde Türkiye'de faaliyette bulunan bankaların %85'inin özel sermayeli bankalardan oluştuğu görülmektedir. Türk bankacılık sektörü türev ürün kullanım hacmine göre 2016-2021 yılları arasında özel sermayeli mevduat bankalarının diğer mevduat bankalarına göre türev ürün kullanımının yüksek olduğu görülmekle birlikte son beş yıl içinde türev ürün kullanım hacminin kamu, özel ve yabancı sermayeli mevduat bankaları gruplarında düştüğü görülmektedir.

Üçüncü bölümde Covid-19 pandemisi ile dünyada yaşanan diğer salgın hastalıklar hakkında bilgi verilmiştir. Ülkeler günümüze dek birçok salgın hastalıkla mücadele etmiş ancak Covid-19 pandemisi çok hızlı ve daha fazla bölgeye yayılmış küresel bir salgın olarak tarihe geçmiştir.

Dördüncü bölümde Türk bankacılık sektöründeki özel ve yabancı sermayeli bankaların Türkiye Banklar Birliği (TBB) ' nde yayınlanan aktif, aktif karlılığı ve türev ürün kullanım verileri istatiksel yöntemle incelenmiştir. Pandemi öncesi ve sonrasında anlamlı bulgulara ulaşılmıştır. Bu çalışma ile Türk bankacılık sektörünün Covid-19 salgınını risk olarak algıladı mı? Risk olarak algıladı ise riskten korunmak için türev ürün kullanımına yöneldi mi? Gibi sorulara cevap aranmıştır. Taştemel (2020)' in çalışmasında ulaştığı sonuca uygun olarak Türk bankacılık sektöründe türev ürünleri alım satım amaçlı kullanım yoğunluğunun risk amaçlı türev ürün kullanım yoğunluğundan yüksek olduğu gözlemlenmiştir. Ayrıca türev ürünlerin hem alım-satım amaçlı hem de risk amaçlı kullanım yoğunluğunun düştüğü gözlemlenmiştir. Mann-Whitney U testine ilişkin analiz bulguları incelendiğinde Türk bankacılık sektöründe özel ve yabancı sermayeli bankaların banka aktif büyüklüklerinin pandemi sonrasında artış gösterdiği ancak aktif kârlılıklarının ise azaldığı görülmektedir. Kârlılıkların azalışına dair bulgular, Almutairi (2022)'nin çalışmasıyla benzerlik göstermektedir.

Türk bankacılık sektörü türev ürün kullanımları yeterli büyüklüğe ulaştığında ve Covid- 19 salgını döneminde daha büyük verilere ulaşılabildiğinde, ekonometrik ve dinamik analizler ile Türk bankacılık sektöründe türev ürünlerin riskten korunmak amaçlı kullanımının etkin olup olmadığı incelenebilir. Ayrıca Türkiye'de türev ürünlerin kullanımının daha çok döviz kurlarından etkilendiği ve döviz swap işlemlerinin türev ürünler arasında en çok kullanılan sözleşmeler olduğu belirlendiğine göre bu amaçlı döviz swap işlemlerinde Covid -19 pandemisi döneminde özellikle kurlarda yaşanan dalgalanmalardan kaynaklı döviz swaplarının etkin kullanımının olup olmadığı da incelenebilir. Ek olarak bu çalışmada Türk bankacılık sektörünün risk amaçlı türev ürün kullanımının etkin olmadığı gözlemlenmiştir. Gelecek çalışmalarda pandemi sürecinde bankalar risk yönetimine ne derece önem verdi, içsel yöntemlerle mi yoksa dışsal yöntemlerle mi korunmaya gitti incelene bilinir.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. BANKALARIN MARUZ KALDIĞI RİSKLER VE BANKALARDA TÜREV ÜRÜNKULLANIMI

1.1. Kavramsal Olarak Risk

Risk kelimesi riziko kavramından türemiş ve kökeni Fransızcadan dilimize girdiği düşünülmektedir. Türk Dil Kurumu (TDK)'nda; zarara uğrama tehlikesi, riziko olarak tanımlanmaktadır. Altıntaş (2019)´a göre risk beklenenin, istenenin meydana gelmemesi, beklenmeyenin, istenmeyenin otaya çıkması olasılığıdır. Aydın vd. (2015)´e göre risk, ileride beklenmeyen bir durumun meydana gelme olasılığı, yaralanma, incinme ve zarara uğrama ihtimalidir. Sigortacılıkta risk; varlığı kaybetme tehlikesi, geleceğin belirsizliğinde beklenenden farklı durumlarla karşılaşma ihtimalidir. Bankacılıkta risk; kullandırılan kredinin geri dönmemesi, geri dönüş süresinin uzaması veya bankanın yapmış olduğu bir sözleşmenin bankayı zarara uğratma tehlikesidir. Karar kuramında risk, karar verecek olan kişilerin ya da karar organlarının, deneyimsizliği, hatası veya hilesi sonucu herhangi bir olayın sonucunu belirleyememesi ihtimalini ifade etmektedir. Finansal açıdan risk; işletmenin yapmış olduğu finansal yatırımların beklenen sonuçlarından sapma olasılığıdır (Emhan 2009: 210).

Görüldüğü gibi riskin literatürde pek çok tanımı bulunmaktadır. Çünkü risk yaşamın her alanında karşımıza çıkan bir olgudur. Tanımlardan da görüldüğü gibi risk kavramı karşımıza iki olgu çıkarmaktadır. Birincisi geleceğin belirsizliği, ikincisi ise olumsuzluk, zarara uğrama ihtimalidir. Belirsizlik ve risk birbiri yerine kullanılsalar da aynı kavramlar değildir. Belirsizlik, gelecekte meydana gelecek olumlu ve olumsuz ortaya çıkabilecek sonuçların dağılımını ifade ederken, Risk bu belirsizliğin ortaya çıkarabileceği sonuçları ifade etmektedir (Altıntaş 2020: 36). Önceki dönemlerde risk olumsuz bir kavram olarak algılansa da günümüzde riskin fırsat yanı da değerlendirilmektedir. Buna göre risk beklenen sonuçtan olumlu ya da olumsuz sapma olarak tanımlanmaktadır (Aydeniz 2008: 4). Bu tanımlar altında

özellikle bankacılık sisteminde yaşanan gelişmeler, sermaye piyasasının, türev piyasalarının gelişmesi gibi finansal piyasalarda yaşanan gelişmeler, ekonominin küreselleşmesi risk unsurlarını çeşitlendirmiştir. Bu gelişmeler sonrasında risk üzerindeki olumsuz algı yerini riskin yönetilerek minimize edilebilen hatta fırsata dönüştürülebilen bir algıya bırakmıştır. Risk tamamen önlenebilir bir durum değildir fakat yönetilerek minimize edilebilmektedir ve hatta fırsata çevrilebilmektedir.

Risk kavramından bahsederken getiri kavramına da değinilmektedir. Harry Markowitz 1952 yılında "Portföy Seçimi" adlı çalışmasında menkul kıymet yatırımı kapsamında risk ve getiri arasındaki ilişkiyi ilk olarak ortaya koymuştur ve bu çalışma modern finansın temellerini oluşturmuştur. Bu çalışmada yatırımcıların portföyünü en yüksek getiri kraterine göre oluşturmadıklarını, yatırımcılar finansal varlıklarda beklenen değerden sapmaları risk olarak değerlendireceklerini ve bu risklerin varyans ile ölçülebileceğini öne sürmüştür. Bu nedenle yatırımcıların beklenen getirilerini ve varlığın getirisinin varyansını ölçüt olarak değerlendirmeleri gerektiğini, bu bağlamda beklenen getiriyi maksimum ve varyansını minimum etmek amacıyla portföyünü kovaryansı düşük varlıklar ile çeşitlendirmeleri gerektiğini savunmuştur (Markowitz 1952: 78).

Getiri kavramı, belirli bir sürede bir yatırımdan elde edilecek kayıp ya da kazanç olarak tanımlanmıştır. Risk ve getiri arasında doğru yönde bir ilişki vardır. Risk ne kadar yüksekse getiri de o kadar yüksek olacaktır. Yatırımdan beklenen getiri yöneticinin risk iştahına bağlı olarak değişmektedir. Riske karşı kayıtsız yöneticiler, bu yaklaşımda beklenen getiri ile gerçekleşen getiri arasında değişme olmaz ancak bu yöntem çok tercih edilmemektedir. Riskten hoşlanmayan yöneticiler, risk artıkça daha fazla getiri istemektedirler çünkü daha fazla getiri ile riski telafi etmek isterler. Riski seven yöneticiler, risk artıkça getiri beklentilerini düşürürler ancak işletmeler için doğru bir yöntem olmadığı düşünülmektedir (Aydın, Başaran ve Coşkun 2015: 306-311).

Risk finansal açıdan beklenen getiriden sapma olasılığı olarak tanımlanmıştır. Bir yatırımın riskini ölçmek amacıyla yatırımdan beklenen getirinin standart sapması ve varyansı hesaplanmaktadır. Bu bağlamda risk, varyans ve standart sapmayla ifade

edilmektedir. Varyans ve standart sapma varlığın riskinin ortalama değere göre dalgalanmasını göstermektedir (Ceylan 2015: 165).

1.2. Risklerin Sınıflandırılması

Risk birçok açıdan sınıflandırılmaktadır. Finansal açıdan risk sistematik ve sistematik olmayan diye iki başlık altında incelenmektedir. Sistematik risk; içinde bulunulan sistemden kaynaklanan ve risk yöneticilerinin kontrol etmesi zor olan riskleri ifade etmektedir. Sistematik risk piyasadaki tüm firmaları farklı derecelerde ancak aynı yönde etkilemektedir. Sistematik olmayan risk firmanın içinde bulunduğu endüstriden kaynaklanan riskler olarak ifade edilmektedir. Her firma kendi bulunduğu endüstriye göre farklı derecelerde etkilenmektedir (Seyidoğlu 1992: 564).

Sistematik riskler özetle piyasa riski, politik risk, enflasyon riski, faiz oranı riski, kur riski olarak sınıflandırılmıştır. Piyasa Riski; piyasadaki finansal fiyatlarda yaşanacak dalgalanmalar sonucunda yatırımdan elde edilecek getirinin değişmesi, yani beklediğimiz getiriden sapması olasılığı olarak ifade edilmektedir. Piyasa riski faiz oranlarında, döviz kurlarında yaşanacak değişimlerin uğratacağı zararı ve ekonominin içinde bulunduğu durgunluk dönemlerini de kapsamaktadır (Bolak 2016: 9). Politik Risk; başka ülkeye yapılacak yatırımlarda siyasi uygulamalardan dolayı yatırımcının kendi ülkesine dönememesi riskidir. Yatırımcılar daha çok siyasi istikrarın sağlandığı ülkelerde yatırım yapma eğilimindedirler. Başka açıdan işletmelerin mahalli hükümetin aldığı karar ve uyguladığı politikaların işletmeye vereceği zararı nitelemektedir (Okka 2015: 144). Enflasyon Riski; fiyatlar genel seviyesindeki sürekli artış nedeniyle paranın satın alma gücündeki düşüşten kaynaklanan riskleri ifade etmektedir. Enflasyon oranı yüksek olan ülkelerde yatırım kararlarını etkileyen önemli risk faktörlerinden birisi olarak görülmektedir. Yatırımcılar yaptıkları yatırımdan belirli bir süre sonra gelir elde etmeye başlamaktadırlar, enflasyon elde edecekleri gelirin reel getirisini etkilediğinden dolayı yatırım yapmakta çekimser kalabilmektedirler (Usta ve Demireli 2010: 12). Faiz Oranı Riski; piyasadaki faiz oranlarının değişmesi riski olarak ifade edilmektedir. Faiz oranlarındaki artış yatırım kararlarını olumsuz etkileyebilmektedir. Özellikle az gelişmiş ülkelerde fon ihtiyacı oldukça yüksektir ve sermaye piyasası az gelişmiş ülkelerde banka gibi finansal kurumlardan

borçlanılması kaçınılmazdır. Bu nedenle faiz oranı riski, önemli risk faktörlerinden biri olarak değerlendirilmektedir (Akkuş 2008: 56). Kur Riski; döviz kurlarında yaşanacak dalgalanmalardan meydana gelen riskleri ifade etmektedir. Uluslararası faaliyet gösteren şirketlerin çok etkilendiği bir risk unsuru olarak görülmektedir. Döviz kuru riski doğrudan veya dolaylı olarak ülkedeki tüm şirketleri ve yatırımları etkilemektedir (Yıldıran ve Tanyeri 2006: 33).

Sistematik olmayan riskler özetle finansal risk, endüstri riski ve yönetim riski olarak sınıflandırılmıştır. Finansal Risk; işletmelerin sermaye yapısından yani finansal kaldıraç derecesinden kaynaklanan riskleri ifade etmektedir. Firmanın yüksek oranda borç kullanması, İmtiyazlı hisse senedi, ihraç etmesi gibi işlemler finansal riski artırmaktadır. Finansal risk işletmeleri yüksek oranda faiz oranı yükü, yeni kaynak sağlamada zorluk yaşamaları ve yüksek kâr payı ödeme gibi zorluklarla karşı karşıya bırakmaktadır (Okka 2015: 266-267). Endüstri Riski; işletmenin içinde bulunduğu endüstride yaşanacak olumsuzluklardan kaynaklanan riskleri ifade etmektedir. Faaliyette bulunduğu endüstride yaşanacak daralma işletmenin elde edeceği gelirleri negatif yönde etkilediği düşünülmektedir (Usta ve Özbilgin 2010: 145). Yönetim Riski: İşletme yöneticilerinin yönetim faaliyeti sırasında yaşayacağı başarısızlıktan kaynaklanan riskleri ifade etmektedir. Yöneticinin aldığı kararlar, yönetim başarısı, yönetim tecrübesi gibi etmenler işletmenin devamlılığı ve başarısını etkileyen faktörlerdir (Saltoğlu 2020: 15).

1.3. Bankaların Maruz Kaldığı Riskler ve Bankalarda Risk Yönetimi

Özellikle ekonomide liberalizasyonun etkisiyle mali piyasalar hızla gelişmekte ve bir ülkede yaşanacak finansal krizler tüm ülkeleri etkilemektedir. Bu küreselleşmenin sonucu olarak da bankaların yaşadığı risk bileşenleri giderek artmakta ve daha karmaşık bir hal almaktadır. Finansal piyasalardaki hızlı gelişme ve değişmeler sonucu bankacılık sektörü yapısal ve işlevsel yenilikler ortaya koymak mecburiyetinde kalmaktadır. Bunun yanı sıra ekonomide uygulanan dregülasyon politikaları, faizlerde denetimin kaldırılması, döviz serbestleşmesi nedeniyle bankalar faaliyetlerini genişletmekte ve bankacılık sektöründe rekabet artmaktadır. Sonuç

olarak da bankaların üstlenmiş olduğu riskler nitelik ve nicelik bakımından artmaktadır (Ağaoğlu 2005: 65).

Bankaların maruz kaldığı riskler Basel Düzenlemeleri'nde kredi riski, piyasa riski ve operasyonel risk olarak üç başlık altında ele alınmıştır. Bankacılık sektörünün karşılaştığı riskleri birbirlerini etkilemeleri dolayısıyla kesin sınırları ile ayırmak mümkün olmamakla birlikte genel olarak bankaların maruz kaldığı riskler tablo1.1' de verilmiştir. Bankaların maruz kaldığı riskler, kredi riski, likidite riski, bilanço faiz oranı riski, kur riski, piyasa riski, operasyonel risk, sistemik risk olarak sınıflandırılmıştır (Altıntaş 2020: 37). Tablo 1.1'de bu risklerin alt başlıkları verilmiştir.

Tablo 1.1. Bankacılık Sektörünün Karşılaştığı Riskler

Kredi Riski	Kredi Temerrüt Riski Kredi Spread Riski Karşı Taraf Kredi Riski Yoğunlaşma Riski Ülke Riski Transfer Riski Mutabakat Riski İştirak, Sabit Kıymet Ve Yatırım Riskleri
Likidite Riski	
Bilanço(Yapısal)Faiz Oranı Riski	
Kur Riski	Finansal Riskler Faaliyet Riskleri Genel İş Riskleri(Alım Satım Hesabı Riskleri, Bankacılık Hesabı Riskleri, Aktif-Pasif Riskleri)
Piyasa Riskleri	Spesifik Risk Genel Piyasa Riski(Faiz Oranı Riski, Kur Riski, Hisse Pozisyon Riski, Emtia Riski, Opsiyon Riski)
Operasyonel Risk	Yasal Risk Uyum Riski Model Riski Teknoloji Riski Personel Riski Doğal Afet, Terör, Soygun, Siber Saldırı Ve Dolandırılma Riski İş Ve Strateji Riski İtibar Riski Uygunsuz Davranış Ve Satış Riski
Sistemik Risk	Düzenleme Riski Rekabet Riski Politik Ve Ekonomik Riskler Sosyal Ve Çevresel Riskler Hissedar Riskleri

Kaynak: (Altıntaş 2020:56)

1.3.1. Kredi Riski ve Yönetimi

Kredi riski, bankaların karşılaşacağı en temel risklerdendir. Bankaların kredilerinin geri ödenmemesi olasılığını ifade etmektedir. Kredi riskinin temel kaynaklarını bankaların açtığı krediler, interbank işlemleri, kabuller, ticaret finansmanı, döviz işlemleri, bonolar, opsiyonlar, vadeli işlemler, garanti ve kefaletleri olarak sıralanmaktadır (tbb.org.tr). Karşı taraf kredi riski, her iki tarafa yükümlülük doğuran işlemlerde bir tarafın yükümlülüklerini yerine getirirken diğer tarafın temerrüde düşmesi riskini ifade etmektedir. Karşı taraf kredi riski kredi riskinin bir alt dalı olmakla birlikte iki taraf için de geçerli risk türüdür (İskender 2014: 91). Kredi riskini borçlunun temerrüde düşmesi olarak tanımlamak yeterli bir açıklama değildir, aynı zamanda yükümlüklerini yerine getirememe ihtimalinin artması da bankanın zarar etmesine neden olabilmektedir (Altıntaş 2012: 16).

Kredi riskinin minimize edilmesi için alınabilecek en temel önlem banka kredi politikalarının doğru belirlenmesi ve uygulanmasıdır. Bu politikaların uygulanmasında beş önemli ilkeye dikkat edilmeli ve banka çalışanları tarafından da benimsetilmelidir (Yazıcı 2015: 99). Bu ilkeler kısaca, emniyet; kredi kullandırılırken geri ödenmemesi riskine karşın kullandırılacak kredinin büyüklüğüne, vade yapısına uygun teminat alınmasını ifade etmektedir. Seyyaliyet (hareketlilik); kredinin niteliklerine uygun kullandırılmasını ifade etmektedir. Bu durumda banka, kullandırdığı kredilerin kullanım amaçları doğrultusunda kullanılıp kullanılmadığını takip etmelidir. Verimlilik; banka koşulları ve hedefleri doğrultusunda kendisine en uygun risk ve getiri bileşimi ile uzun vadede en yüksek getiriyi sağlayacak şekilde müşterilerinden verim elde etmek olarak ifade edilmektedir. Kredilerin dağılımı; banka kredileri riski artıracak şekilde aynı sektör, aynı meslek, aynı kredi notu, aynı teminat üzerinde yoğunlaşmamalıdır. Sağlıklı takip için esnek bir raporlama alt yapısı kurmalıdır. Teminatların uygunluğu; bankaların aldığı teminat sadece borcu değil aynı zamanda faiz ve dava masrafları gibi masrafları da karşılayacak nitelikte olmalıdır.

Bankaların risk yönetimi konusunda Basel komite dokümanına göre etkin kredi riski yönetim süreci kredi riskiyle ilgili uygun ortamının oluşturulması, kredi verme sürecinin etkili biçimde yürütülmesi, uygun kredi yönetimi, ölçümü ve izleme

süreçlerinin doğru biçimde yürütülmesi, Kredi riskinin yeterli denetiminin sağlanması olarak belirtilmiştir (www.tbb.org.tr). Bu bağlamda bankalar kredi riskinden korunmak için çok çeşitli stratejiler kullanmakla birlikte genel olarak kredi müşterilerinin kredibilitesine göre kredi faiz oranı ve kredi miktarı belirlemektedirler, kullandırdığı kredilere uygun teminatlar almaktadırlar, özellikle son dönemlerde kredi kullandırdığı müşteriden hayat sigortası zorunluluğu gibi uygulamalarla Kredilerini geri ödeme sürecinde takip etmektedirler.

1.3.2. Piyasa Riski ve Yönetimi

Piyasa riski, piyasada yaşanan dalgalanmalar nedeniyle yatırım yapılan bir tutarın değerinin veya getirisinin düşeceğini belirten riskleri ifade etmektedir. Standartlaştırılmış piyasa riski unsurları döviz kuru riski, faiz oranı riski, emtia riski, hisse senedi opsiyon riski olarak sınıflandırılmaktadır (Ağaoğlu 2005: 99-104).

Genellikle piyasa riski, değer düşüklüğü yöntemi yardımıyla ölçülür. Riske maruz değer metodu oldukça yaygın kullanılmasıyla birlikte etkinliğini sınırlayan bazı varsayımlar içermektedir. Örneğin değerlendirilen portföyün oluşum modelin tek bir döneminde değişmeden kalmasıdır. Kısa vadeli senaryo durumunda, bu varsayım göz ardı edilebilir ancak, Uzun vadeli senaryo durumunda göz ardı edilemeyecek kadar değerli olabilir (Öztürk 2018: 26).

Piyasa riski çerçevesinde bankacılık sistemlerinin maruz kalacağı riskleri takip ve denetimi ve bu konuda her türlü tedbiri alma yetkisi 5411 Bankacılık Kanunu[1] ile Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurulu (BDDK) ´na verilmiştir.

1.3.2.1. Döviz Kuru Riski

Döviz kuru riski, kurlarda yaşanacak dalgalanmalar nedeniyle, bankaların yabancı para cinsinden yaptığı işlemlerden zarar etme olasılığıdır. Bankalar açtıkları işleme göre, kurlardaki yükselişten zarar edebileceği gibi kurlardaki düşüşten de zarar edebilirler. Özellikle Bretton Woods sistemi çöküşünden sonra piyasada kurların serbest dalgalanmaya bırakılması kur riskini önemli kılmaktadır. Bankalar

[1]Kanun Numarası: 5411
Kabul Tarihi: 19/10/2005
Yayımlandığı R.Gazete: Tarih: 1/11/2005 Sayı: 25983 (Mük.)
Yayımlandığı Düstur: Tertip: 5 Cilt: 45

kur riskini yönetme politikaları izlemeye başlamışlardır. Örneğin 1971-74 yaşanan dolar krizinde (petrol krizinde) ABD dolarının maden ve metaller karşısında değer kaybetmesi dünya ekonomisinde fiyatlar genel seviyesinin artmasına neden olmuştur. Diğer ülkelerin ulusal paralarının dolar karşısında değer kaybetmesi ulusal paranın dolar karşısında devalüe edilmesine buda özellikle enerjide dışarıya bağımlı ülkelerde fiyat artışlarının muazzam seviyelere ulaşmasına neden olmuştur. Faiz ve kur riskinin baskın olduğu bu dönemde 1975 yılında G-8 ülkeleri (ABD, Almanya, Fransa, Japonya, kanada, İngiltere, İtalya ve Rusya) merkez bankalarının oluşturduğu Basel komitesini kurulmuştur. Basel komitesinin amacı bankaların sermaye yapısını güçlendirmek ve yaşanacak mali krizlere karşı dayanıklı hale gelmelerini sağlamaktır (Altınok, Eken ve Çankaya 2011: 254).Döviz kuru riski iki şekilde ortaya çıkabilir. Birincisi kur oynaklık, kurlarda yaşanacak dalgalanmanın döviz cinsi yapılan işlemlere yansımasını ifade ederken, ikincisi pozisyon riski, döviz cinsi alacak ve yükümlülüklerin karşılaştırılması sonucu kalan üzerinde yapacağı etkiyi ifade etmektedir (Pehlivanlı 2020: 9).

Döviz kurlarındaki dalgalanmalar şirketler üzerinde işlem riski (transaction exposure), muhasebe riski (translation risk) ve ekonomik risk (economic risk) olmak üzere üç farklı riske neden olmaktadır (www.spk.gov.tr).

İşlem riski; döviz cinsinden yapılacak işlemlerde döviz kurlarındaki dalgalanmadan dolayı oluşabilecek kayıplardır. Bankalar açısından bu risk döviz cinsinden kullandırılan krediler veya açılan mevduatlar sonucunda ortaya çıkmaktadır. Muhasebe riski; çok uluslu veya yurtdışında şubesi bulunan bankalarda meydana gelecek kur riski olarak ifade edilmektedir. Yurtdışında faaliyette olan ya da şubesi bulunan bankalar mali tablolarını düzenlerken yurtdışı şube veya bankaların faaliyet sonuçlarını kendi mali tablolarına yansıtmak zorundadırlar ancak, yurtdışında faaliyet gösteren bağlı şubeler o ülkenin parası üzerinden işlemleri muhasebeleştirip, mali tablolarını hazırlamaktadırlar. Bu nedenle de faaliyet sonuçlarının ana bankanın sistemine aktarılmasında kur riski ortaya çıkmaktadır (Kadıoğlu 2003: 5).

Ekonomik risk; reel kurlardaki değişimin bankalarda gelecekte oluşacak nakit akımlarını etkilemesidir. Başka bir ifade ile şirketin ekonomik değeri üzerindeki etkisidir(Yıldıran ve Tanyeri 2006: 43). Ekonomik risk, kur riskinin neden olduğu işlem ve muhasebe riskine göre daha az fark edilebilir riskler olarak düşünülmektedir. Dolayısıyla ekonomik riski ölçmek ve yönetmek zordur. Kur riskinden korunmak için şirketler bilanço içi ve bilanço dışı olmak üzere iki yöntem kullanmaktadırlar (Yıldıran ve Tanyeri 2006: 101).

Bilanço içi yöntemler; şirketler kendi mali durumlarını ayarlayarak bu yöntemi kullanılalar bu nedenle de piyasaların gelişmişlik düzeyi bu yöntemde önemli değildir. Bu yöntemlerin en çok kullanılanlarına bankalar açısından şu şekilde açıklanmaktadır.

Hızlandırma ve geciktirme (Leading and Lagging) yönteminde bankalar ileride döviz kuru oranlarının artacağını bekliyorsa döviz cinsinden kredilerini artırıp döviz cinsinden mevduatlarını düşürebilirler ya da döviz cinsinden kredilerinin vadelerini kısaltıp mevduatlarının vadelerini uzatırlar. Ayrıca döviz cinsinden yükümlülüklerini hızlandırıp, alacaklarını uzatırlar düşeceğini düşündüklerinde tersini yapmaktadırlar (Kadıoğlu 2003: 9).

Çok yönlü yayılma (netting) yönteminde herhangi bir döviz alım ya da satım işlemi olmaz. Aynı döviz cinsinden alacakları ile borçları netleştirilir. Netleştirme sonucu kalan üzerinden işlem yapılır. Bu yöntem grup içi bankalar arasında yapılabileceği için uygulama alanı sınırlıdır (Büker ve Çelikkol 2019: 127).

Karşılaştırma (matching) yönteminde bankalar aynı cinsten varlık ve yükümlülüklerini vade ve miktar bakımından denkleştirir. Başka bir deyişle aynı döviz cinsinden kullandırdığı kredi ile topladığı mevduatlarını miktar ve vade yönünden dengelemesidir. Bankalar genelde mevduatlarının vadesini uzun tutup kullandırdıkları kredilerin vadesini kısa tutarlar ve bu da kurlardaki Volatilitenin meydana getireceği olumsuzluğu bir nebze bertaraf etmiş olmaktadır (Kadıoğlu 2003: 9).

Para piyasası yolu ile riskten korunma (money market hedging) yönteminde, bankaların işlemlerinden doğan kur riskini bertaraf etmek için yükümlülük altına girdiği dövizi spot piyasadan alıp, gelecekte o dövizi kullanmasıdır. Burada banka

gelecekteki beklentisine göre hareket etmektedir. Bu yöntem bankalar için maliyetli bir yöntem olabilir. Çünkü banka gelecekteki işlemi için bugünden nakit ayırıp fırsat maliyetine katlanmaktadır (Büker ve Çelikkol 2019: 131).

Döviz sepetleri (currency baskets) yönteminde bankalar varlıklarını ve kaynaklarını belirli bir döviz sepeti cinsinden belirlemektedirler. Döviz sepetlerinin mantığı para çantası teorisine dayanmaktadır. Portföyün tek bir para birimi yerine farklı para birimlerinin ağırlıklarından oluşan döviz sepetinde değerlendirilmesi kurlardaki dalgalanmalar sonucu oluşacak olumsuzlukları düşürmüş olacaktır. Ayrıca kur dalgalanmalarında bir para birimi değerlenirken karşısında diğer para birimi değer kaybedecektir. Her iki para birimi de döviz sepetinde bulunacağından, bir para biriminde yaşanacak kazanç, diğer para biriminde yaşanacak olan kaybı bertaraf edecektir (Büker ve Çelikkol 2019:132).

Yeni finansal teknikler risk yönetiminde dolaylı olarak kullanılan yöntemler olup özelikle ihracat işlemlerindeki kur riskinden korunmak için kullanılan yöntemlerdir. Bu yöntemler leasing, forfaiting ve factoring işlemleridir. Leasing, bir varlığın kullanım hakkının kiralandığı sözleşmelerdir. Forfaiting, ihracat işlemi sonucunda doğmuş belli bir ödeme planı ile tahsil edilecek alacak hakkının devredilmesi işlemidir. Faktöring, İşletmelerin yurt içi, yurt dışı satışlarından doğacak alacaklarını faktöring şirketlerine devretmesidir (Yıldıran ve Tanyeri 2006: 111).

Bilanço dışı koruma yöntemleri işletmelerin sermaye piyasası araçlarını kullanarak riskten korunmasıdır. Bu araçlar forward, futures, opsiyon ve swaplardır. Bu yöntemler ayrıntılı olarak alt başlıklar halinde ele alınmıştır.

1.3.2.2. Faiz Oranı Riski

Faiz oranı riski, bir bankanın faiz oranlarında oluşan hareketlerin, o bankanın finansal durumunda yarattığı olumsuz etkidir. Bu risk bankaların karlılığının ve hisse değerindeki artışın önemli bir nedeni olabilir. Ancak, aşırı faiz riski, banka gelirleri ve sermaye tabanı için büyük bir tehdit oluşturabilir (Türkiye Bankalar Birliği 2006: 58). Faiz oranlarındaki dalgalanmalar sonucu, örneğin faiz oranlarındaki artış nedeniyle banka portföyündeki tahvillerin fiyatlarının düşmesi piyasa riski ile ilgiliyken, uzun vadeli kredilerin kısa vadeli mevduatlarla fonlanması sonucu

oluşabilecek zarar veya kayıp, bankacılık sektörünün karşılaştığı faiz oranı riski ile ilgilidir (Altıntaş 2020: 58). Bankaların işlemlerinde kullanacağı faiz oranlarını belirleme yetkisi 5411 sayılı Bankacılık Kanunu ile merkez bankasına verilmiştir.[2] Bankalar faiz oranlarını belirleyemedikleri için faiz oranlarında yaşanacak değişim banklar için risk oluşturmaktadır ve bankaların ihtiyatlı olmalarını gerektirir.

Faiz oranı riski menkul kıymet gibi sabit gelirli yatırım araçlarının fiyatlarını etkilemektedir. Çünkü menkul kıymetlerin fiyatları gelecekte oluşacak gelirlerin piyasa faiz oranı ile iskonto edilmiş toplamıdır. Faiz oranı artıkça menkul kıymet fiyatları düşmektedir (Bolak 2016: 6)

Banka bilançosunda mevduatların ortalama vadesi kredilerin ortalama vadesinden daha uzun ise faiz oranlarının artması kaynak maliyeti aynı kalırken bankaların faiz gelirlerini artıracaktır. Faiz oranlarının düşmesi bankaların kaynak maliyeti aynı kalırken faiz gelirlerini düşürecektir. Eğer kredilerin ortalama vadesi mevduatların ortalama vadesinden daha uzunsa faiz oranlarının artması faiz gelirleri aynı kalırken kaynak maliyetini artıracaktır. Faiz oranlarının düşmesi ise faiz geliri aynı kalırken kaynak maliyetini düşürecektir. Bankaların karşı karşıya bulunduğu beş çeşit faiz oranı riski vardır (Bankacılık Dergisi 2006:58).

Getiri eğrisi risk; uzun vadeli ve kısa vadeli faiz oranları arasında sapmalar veya farklılıklar olması durumunu ifade etmektedir. Temel risk; varlıklardan elde edilen getiriler ve borçlar için harcamaların bankalar arası teklif edilen orana kıyasla belirlendiği durumlarda ortaya çıkmaktadır. Opsiyon riski; bir takım varlık ve yükümlülüklerin içerdiği isteğe bağlılık nedeniyle ortaya çıkmaktadır. Tekrarlama riski**;** yeniden fiyatlamanın çeşitli oranlarda ve sürelerde yapıldığı yükümlülükler ve varlıklar tarafından gösterilir. Baz riski; faizlerde meydana gelen değişimin, tahvil, bono, kredi, mevduat, spot ve futures faiz oranlarına aynı yön ve büyüklükte yansımaması riski olarak ifade edilmektedir (Kurun 2005: 13).

[2]Bankacılık Kanunu, Kanun Numarası: 5411, Kabul Tarihi: 19/10/2005, Yayımlandığı R.Gazete: Tarih: 1/11/2005 Sayı: 25983 (Mük.), Yayımlandığı Düstur: Tertip: 5 Cilt: 45, On üçüncü kısım, Madde 145

Faiz oranlarındaki değişimler bankaların gelirleri ve ekonomik değeri üzerinde ters yönde etkiler yaratabilir. Bu da bankanın maruz kaldığı faiz riski etkisinin değerlendirilmesinde iki ayrı fakat birbirini bütünleyici yaklaşımın oluşmasını gerekli kılar. Faiz oranı riskinden korunma, sabit faiz oranlı faiz oranı takasları veya finansal araçlar vasıtasıyla yapılabilir. Faiz oranı riski, kısa dönemli tahvil alımları veya sabit bir değişken faiz oranı takasıyla azaltılabilmektedir (Öztürk 2018).

Değişken faiz riskinizi azaltmak için kullanılan ürünler; faiz swap işlemi (IRS), dönemsel knock outlu swap, üst bant (CAP), sıfır primli bant işlem olarak açıklanmıştır (Türkiye Bankalar Birliği 2017: 28).

1.3.2.3. Emtia Riski

Emtia riski, demir-çelik, doğalgaz, petrol, tütün gibi emtia ürünlerinin fiyatlarında yaşanacak değişimleri ifade etmektedir. Gelecekteki piyasa değerlerinin belirsizliği ve gelecekteki emtia fiyatlarındaki değişmelerin bir sonucu olarak bankaların emtiaya dayalı işlemlerinde meydana gelebilecek zararları ifade etmektedir. Bankalar emtia riskinden korunmak için türev ürünlerden yararlanabilirler (Saltoğlu 2020:14-15).

1.3.2.4. Hisse Senedi Opsiyon Riski

Bankaların varlıklarında yer alan hisse senetlerinin fiyatlarındaki değişmeler nedeniyle zarar etmesi ihtimalidir (Yazıcı 2015: 103).

Hisse senedi opsiyon riski iki şekilde meydana gelir. Birincisi faiz oranlarının artması ile hisse senedi fiyatının düşmesi, ikincisi ise temettü ödemesinin yapılamaması şirket iflâs ettiğinde tasfiye edilirken önce borçları ödenir ve kalan kısımdan şirket ortaklarına ödeme yapılır. Bu durum hisse senedi riskini oluşturur. Hisse senedi opsiyon riski çeşitlendirme ile yönetile bilmektedir (Kadıoğlu 2003: 12).

1.3.3. Likidite Riski ve Yönetimi

Bankaların en temel faaliyeti, fon arz edenlerle fon talep edenler arsında aracılık etmektir. Bankalar bu süreçte aslında güven satarlar. En temel kaynağı olan fonları güven kredisini kullanarak elde ederler. Bankaların nakit giriş çıkışları

arasındaki dengesizlikler ya da kaynak ve kullanım arasındaki vade uyumsuzluğu veya yaşanması olası nakit çıkış şokları gibi nedenlerle yükümlülüklerini yerine getirememesi olasılığına likidite riski denir. 1980 sonrasında faiz yarışına giren bankalar, likidite sıkıntısı yaşayarak yükümlülüklerini yerine getiremeyecek duruma gelmişler ve bankerler krizi kaçınılmaz olmuştur (Altınok, Eken ve Çankaya 2011: 117). Likidite riski, Fonlama ve piyasa likiditesi riskini ifade etmektedir. Fonlama riski, kısa vadeli nakit giriş ve çıkışları arasındaki uyumsuzluk nedeniyle ek fonlama ihtiyacının meydana gelmesi riskini, piyasa likidite riski ise finansal varlıkların nakde çevrilme sürelerini ve değerlerini kapsayan riski karşılamaktadır (TCMB Terimler sözlüğü 2020).

Bankalar likidite riskine karşı ihtiyatlı davranarak belli bir miktar karşılık ayırabilirler (zorunlu karşılık dışında), ancak bu durum bankaların kârlılığını etkilemektedir. Bankalar ne kadar kaynak bulma imkânına sahip olurlarsa o kadar az karşılık ayırırlar ve karlılıkları o kadar yüksek olur. Bu nedenle bankalar likidite sorunu yaşamamak için aktif pasif yönetimini iyi planlar ve uygularlar (Türkiye Bankalar Birliği 2007: 62).

1.3.4. Operasyonel Risk ve Yönetimi

Yetersiz ve başarısız içsel süreçlerden, personel ve sistemlerden ya da dışsal etkenlerden kaynaklanan, doğrudan ya da dolaylı zarar riskidir. Başka bir ifadeyle, banka içi sistem, akış, uygulama ve kontrollerdeki aksamalar nedeniyle oluşan hata ve hileler ile deprem, yangın, sel gibi doğal afetlerden kaynaklanabilecek kayıplar ya da zarara uğrama olasılığıdır. Operasyonel riskin kesin bir tanımı olmamakla birlikte; dar anlamda işletmelerin faaliyeti sürecinde yaptığı işlemlerden kaynaklanan riskler olarak tanımlanmaktadır. Geniş anlamda ise piyasa ve kredi riski dışında kalan diğer tüm riskleri içermektedir (Can 2003: 3). Operasyonel riskler; personel riski, organizasyon riski, teknoloji riski, yasal riskler, yeni iş riski, itibar riski, stratejik risk, banka dışı riskleri kapsamaktadır.

Personel riski; banka personelinin eğitimsizliğinden, yetersizliğinden, ihmalinden veya hilesinden kaynaklanmaktadır. Organizasyon riski; banka organizasyon yapısı ve işleyişiyle ilgili, problemlerden kaynaklanan riskleri ifade etmektedir. Teknoloji riski; bilgisayar ve iletişim sistemindeki teknik sorunlar,

aksamalar, altyapı ve yazılım yetersizlikleri gibi nedenlerden ortaya çıkan zarar etme olasılığıdır. Yasal risk, banka çalışanlarının yanlış bilgiye ve belgeye dayanarak yaptığı işlemlerden zarar etme ihtimalini ifade etmektedir. Yeni iş riski; bankaların yeni faaliyet alanlarından yeterli bilgi ve tecrübeleri olmadığından zarar etme ihtimaldir. İtibar riski; bankaların faaliyetleri sırasında yaşanacak aksaklık veya suiistimaller sonucunda bankaya olan güvenin zedelenmesidir. Stratejik risk; banka kâr ve sermayesinin alınan yanlış kararlar, teknolojik gelişmelere ayak uydurulamaması ya da kendini yenileyememesi gibi nedenlerle erimesidir. Banka dışı riskler; soygun, hukuki düzen, deprem, sel, yangın, savaş, terörist saldırılar, hacker saldırıları, kara para aklama girişimleri, ulaşım ve enerji kesintileri gibi banka dışı faktörlerden meydana gelebilecek zarar etme ihtimalidir (Yazıcı 2015: 104).

Bankalar personel eğitimlerine dikkat ederek, teknolojik gelişmeleri yakından takip ederek ve iç kontrol sistemi oluşturup tüm çalışanlarına benimseterek operasyonel riskleri yönetebilir.

1.3.5. Ülke Riski ve Yönetimi

Uluslararası bankacılık işlemlerinde bankaların işlem yaptığı müşterilerinin bulunduğu ülkedeki ekonomik sosyal ve siyasi yapı nedeniyle yükümlülüğünü yerine getirememesi riskidir, Uluslararası kredi derecelendirme kuruluşları ülke riskini ölçmek “rating” denilen harf ve rakam ile ifade etmeye yarayan derecelendirme sistemi kullanmaktadır. Bankalar ve yatırımcılar işlem yaparken derecelendirme kuruluşlarının bu sistemi dikkate almaktadırlar. Ülke riski tarafların istemleri dışında gerçekleşen durumlardan dolayı yükümlülüklerini yerine getirememe riskidir (Hasanlı 2015: 265).

1.3.6. Sistemik Risk ve Yönetimi

Finansal sistem içinde yer alan kurumlardan birinin yaşadığı krizin diğer kurumları ve hatta tüm finansal sistemi olumsuz etkilemesidir. Türkiye’de 2000 yılında Demirbank’ın yaşadığı likidite sorununun tüm bankacılık sistemini etkilediği veya Lehman Brothers yatırım bankasının batışının 2008 küresel krizini tetiklemesi sistematik riske örnek oluşturur (Saltoğlu 2020: 40). Bu tür risklere karşı bankaların dayanıklılığını artırmak için uluslararası kuruluşlar Basel düzenlemelerini daha detaylı ele alarak geliştirmiştir (Altıntaş 2020: 59).

1.3.7. Transfer Riski ve Yönetimi

Bir ülkede uygulanan kambiyo denetimleri nedeniyle borçlunun borcunu ödeyememe olasığından meydana gelen riskleri ifade etmektedir. Ülkeler arasında yaşanan politik krizlerden kaynaklı şirketlerin başka ülkede elde ettikleri geliri kendi ülkelerine döndürememesini ifade etmektedir (Altıntaş 2020: 57).

1.4. Kavramsal Olarak Türev Ürün

Serbest piyasa koşullarının geçerli olduğu ekonomilerde piyasalar temelde "emtia piyasaları" ve "mali piyasalar" olarak iki başlık altında incelenir. Bu iki temel ayrım arz ve talebe konu olan varlığa göre belirlenir. Piyasada alışverişi yapılan nesne buğday, pirinç, mısır, petrol gibi bir mal ise emtia piyasası olarak adlandırılır. Eğer alışverişe konu olan nesne para, kıymetli kâğıt veya para hükmünde kıymetler ise mali piyasa olarak adlandırılır (tbb.org.tr).

Finansal (mali) piyasalar; fon arz edenlerle fon talep edenlerin arasında fon değiş tokuşunu finansal aracı kuruluşlar tarafından, finansal araçlarla sağladığı ve düzenleyici ve denetleyici kurumlar tarafından düzenlenen piyasalardır. Finansal piyasalar çeşitli kıstaslara göre sınıflandırılmıştır. Bulunduğu ülkeye göre ulusal ve uluslararası piyasalar, vadelerine göre para piyasası ve sermaye piyasası, örgütlenme durumuna göre organize piyasalar ve tezgâh üstü piyasalar, menkul kıymetlerin ihraç durumuna göre birincil ve ikincil piyasalar, ödeme ve teslim gününe göre spot ve vadeli piyasalar olarak sınıflandırılmıştır (Aydın, Başar ve Coşkun 2015: 46). Finansal piyasalar gerçekleştirilen alım satım işlemlerinde el değiştirin varlığın takas vadesine göre spot piyasalar ve vadeli (türev)piyasalar diye ikiye ayrılır. Spot piyasalar; alım ve satım işlemi ile birlikte teslimatında en az iki gün içinde yapıldığı piyasaları ifade eder. Vadeli(türev)piyasalar, teslimatının belirlenen ileriki bir vadede yapılması üzere bir varlığın alım satımının bugünden yapıldığı piyasaları ifade etmektedir (Saltoğlu 2019: 117).

Türev ürünler, varlığı bir başka varlığın fiyatına bağlı olan ürünlerdir. Başka bir ifadeyle türev ürün, vade bitimi ve vadesindeki fiyatı sözleşmeye konu olan varlığın fiyatı tarafından belirlenen finansal enstrümanlardır (Anbar ve Karabıyık 2018: 73). Türev ürün, getirisi bütünüyle dayanak aldığı fiziki ya da finansal bir varlık, sözleşme veya başka bir ürünün getirisine bağlı olarak belirlenmiş finansal

varlıklardır (Koy 2020: 17). Geri ödemeleri ve değeri önceden çıkartılan menkul kıymetlere bağlı araçlara türev ürün denir (Mishkin 2000: 3). Türev ürünler (financial derivatives) aynı zamanda türev araç, türev enstrüman, finansal türevler olarakta adlandırılmaktadır. TDK 'ya göre türev ürün; türemiş veya türetilmiş şey olarak tanımlanır. Tanımlarda türev ürünlerin varlığının başka bir varlığa dayandığı ve değerinin bu varlığın değeri ile değiştiği finansal araçlar olarak ifade edildiğini görmekteyiz. Bu varlıkların türetildiği varlıklara dayanak varlıklar denir. Türev ürünlerin türetildiği dayanak varlıklar ise altın, pamuk, buğday, mısır, çelik bibi fiziki varlıklar olabileceği gibi faiz, döviz gibi finansal varlıklar da olabilir. Türev ürünler hem organize piyasalarda hem de tezgâh üstü piyasalarda işlem görmektedir. Günümüzde türev ürünlerin çeşitleri hızla artmakta ve türev piyasalarda faiz oranları, döviz kurları, borsa endeksi, hisse senedi ve mal fiyatlarına bağlı olarak çok sayıda ürün sunulmaktadır. Organize vadeli işlem piyasalarında paya, endekse, dövize, tahvile, bonoya, emtiaya, altına, enerjiye vb. dayalı olarak oluşan türev sözleşmeler işlem görmektedir (borsaistanbul.com).

Türev ürünler bankaların kendilerini faiz, döviz ve hisse (emtia)fiyatlarından ortaya çıkabilecek risklerden korumak için alıp sattıkları, standart olarak veya ihtiyaca göre düzenledikleri sözleşmelerdir (Altıntaş 2020: 105). Türev ürünler riskten kaçınmanın yanında yatırım aracı olarak da kullanılmaktadır.

1.5. Dünyada ve Türkiye'de Türev Ürün Kullanımı ve Gelişimi

Finansal türevler uzun yıllar kullanılmasına rağmen finansal piyasalarda asıl gelişimi 1970'li yıllardan sonra olmuştur. Çünkü Bretton Woods sistemi (sabit döviz kuru rejimi) bu yıllarda yıkılmış ve Keynesyen Teorinin yerini Ortodoks Parasal Teori almıştır. Bu gelişmeler finansal piyasaları riskli hale getirmiştir. Riskten korunmak için yatırımcılar ve şirketler finansal türevlere yönelmişlerdir. Daha sonraki süreçte uluslararası ticaretin serbestleşmesi, iletişim teknolojisindeki hızlı gelişme, para ve sermaye piyasalarındaki bütünleşme, türev piyasalarındaki sözleşme türünü ve işlem hacmini geliştirmiştir (Anbar ve Karabıyık 2018: 73).

1.5.1. Dünyada Türev Ürün Gelişimi

İlk türev ürün sözleşmesinin ünlü matematikçi ve gök bilimci Aristo Talas tarafından yapıldığı düşünülmektedir. Türev piyasalarda M.Ö. 5. YY' da Anadolulu bilge Thales, zeytin üretimi sonuçları ve bu sonuçların zeytin fiyatlarına yansımasını tahmin ederek türev forward sözleşmesini kullanmıştır. Türev ürün piyasalarında Chicago şehri bulunduğu konum dolayısıyla önemli yere sahiptir. Chicago çevresinde yetişen tarım ürünleri bu şehirde toplanıp ticareti yapılıyordu. Tarımsal ürünlerde arzın talebi aştığı dönemlerde tarımsal ürün fiyatları düşmekte ve üreticiler zarar etmekteydi. Öte yandan talebin arzı aştığı dönemlerde ise tarımsal ürün fiyatları aşırı artmakta ve tüketiciler zor dönemler yaşamaktaydı. Bu durumda yaşanacak olumsuzluklarla başa çıkmak için üretici ve tüccarlar aralarında sözleşme yapmaya başlamışlardır. Bu sözleşmeler türev sözleşmelerinin temelini oluşturmaktadır (borsaistanbul.com). Türev piyasalarına yönelik ilk organize vadeli işlemler 19. YY' da düzenlenmiştir ve ilk organize türev ürün borsası Chicago'da 1848 yılında kurulmuş ve devamında 1972 yılında New York pamuk borsası kurulmuştur (Aşıkoğlu ve Kayahan 2008: 159).

1972 yılında tüm dünyayı etkileyen, Büyük Buhran olarak tarihe geçmiş ekonomik bir kriz yaşamış ve Bretton Woods sistemi terk edilerek dalgalı kur sistemine geçilmiştir. Ayrıca 1973 yılında Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü (OPEC)[3]'in sebep olduğu petrol krizinin yarattığı enflasyonu dizginlemek için para politikalarından yararlanılmış ve bu durumda politika faiz oranlarında dalgalanmaya sebebiyet vermiştir. Bu dönemden sonra gelen faiz ve ülkelerarası sermaye akımlarının serbestleştirilmesi sonucunda finansal piyasalarda yüksek seviyede dalgalanmalar meydana getirmiştir. Döviz kuru ve faiz oranlarındaki dalgalanmalardan korunmak (hedging) ve faydalanmak (spekülasyon) isteyenlerin talebi, vadeli işlem sözleşmelerine olan ilgiyi artırmış ve bu sözleşmelerin işlem gördüğü piyasaların gelişimine katkı sağlamıştır (Koy 2020: 54).

Global piyasalarda Türk bankacılık sektöründe daha çok faiz ve döviz üzerine türev sözleşmeler düzenlenmektedir. Tablo.1.2 İncelendiğinde en çok türev sözleşmelerin 11.718 milyar dolar ile faiz işlemleri üzerine düzenlendiği

[3] OPEC: (Organization of Petroleum Exporting Countries) Petrol ihraç Eden Ülkeler Örgütü

görülmektedir. Bu sözleşmeleri 2,628 milyar dolar ile döviz işlemleri üzerine düzenlenen sözleşmeler takip etmektedir.

Tablo 1.2. Küresel Tezgâh Üstü Türev Ürünlerin Bürüt Piyasa Değeri (Milyar Dolar)

Kategoriler	**2019**	**2020**	**2021**
Döviz işlemleri	**2.230**	**3.176**	**2.412**
Döviz Forward ve Swapları	1.111	1.645	1.213
Para Swapları	956	1.308	1.031
Döviz Opsiyonları	163	222	167
Diğer	-	-	-
Faiz İşlemleri	**8.352**	**11.319**	**8.940**
Vadeli faiz işlemleri	204	285	210
Faiz Swapları	7.463	10.162	8.058
Faiz Opsiyonları	685	872	671
Diğer	-	-	-
Hisse senedi sözleşmeleri	**583**	**840**	**730**
Hisse Forward ve Swapları	221	321	283
Hisse Senedi Opsiyonları	362	519	447
Toplam	**11.598**	**15.783**	**12,617**

Kaynak: (bis.org/Statistics/derstats.htm; Erişim Tarihi: 19.01.2022)

Tablo 1.2'yi incelediğimizde döviz işlemlerinde en büyük değeri döviz forward ve swaplarının aldığı görülmektedir. Faiz işlemlerinde, faiz swaplarının önemli bir yere sahip olduğu; hisse senedi sözleşmelerinde ise hisse senedi opsiyonlarının değerinin büyük olduğu görülmektedir. Ayrıca tüm tablo genel olarak incelendiğinde tüm kategorilerde işlem değerlerinin bir önceki seneye göre artığı görülmektedir.

1.5.2. Türkiye'de Türev Ürün Gelişimi

Türkiye'de 1980 den önce türev piyasaların gelişmesi mümkün olmamıştır. Çünkü bu tarihe kadar ülkede devletçi politikalar izlendiğinden varlıkların fiyatlarında bir dalgalanma riski meydana gelmemiştir. Türkiye 1980 sonrası serbest piyasa ekonomisine geçiş yapmıştır. Bu durum sonuç olarak Türkiye'de finansal türev piyasalarının gelişimini sağlamıştır.

1980'den sonra ihracata dayalı büyüme politikaları benimsenmiş, faiz oranı ve döviz kuru üzerindeki birtakım kısıtlamalar kaldırılmış ve piyasa tarafından serbestçe belirlenmeye başlanmış, TL konvertibl hale getirilmiş, sermaye hareketleri

üzerindeki engellemeler kaldırılarak serbestleştirilmiş, SPK, İMKB, İstanbul Altın Borsası ve Bankalar Arası Para Piyasası faaliyete geçirilmiştir. Söz konusu gelişmeler faiz oranı ve döviz kuru gibi değişkenlerde dalgalanmaların yaşanmasına neden olmuş, ekonomik birimler türev ürünlere gereksinim duymaya ve tezgâhüstü piyasalarda kullanmaya başlamışlardır. Türkiye'de ilk olarak organize türev piyasa 1997 tarihinde kurulmuştur. Ancak Türkiye'nin uygulamada işleyen bir piyasa olarak ilk organize türev piyasaya, VOB'un kurulmasıyla birlikte 2005 yılında daha işler bir yapıya kavuştuğu söylenebilir. Tarihsel süreç içerisinde Türkiye, İstanbul Altın Borsası bünyesinde açılan Vadeli İşlemler ve Opsiyon Piyasası (1997), İMKB bünyesinde açılan Vadeli işlemler Piyasası (2001) ve VOB (2005) olmak üzere üç farklı organize türev piyasaya sahip olmuştur (Ersoy 2011: 63-78). Türev ürünler bankalara faiz ve döviz kurlarındaki beklenmedik değişikliklere karşı korunma sağlamaktadır. Banklar türev ürün kullanımını risk amaçlı ve alım-satım amaçlı kullanabilmektedirler (Taştemel 2020: 40)

Tablo 1.3. Banka Gruplarının 2016-2021 Yılları Finansal Türev Ürün Kullanımı (Toplam, TL)

Yıllar	Kamu Mevduat Bankaları	Özel Sermayeli Mevduat Bankaları	Yabancı Sermayeli Mevduat Bankaları
2016	965.363	2.394.671	2.012.979
2017	648.288	1.734.698	1.406.097
2018	526.914	1.440.202	1.114.171
2019	295.271	1.425.575	1.049.947
2020	220.577	1.275.974	1.010.093

Kaynak: (https://www.bddk.org.tr/BultenAylik/tr/Home/Gelismis; Erişim tarihi: 31.12.2021

Tablo 1.3 incelendiğinde kamu mevduat bankalarının türev ürün kullanımının düşük olduğunu ve yıllar itibari ile de düştüğü görülmektedir. Mevduat banka gurupları bazında en çok türev ürün kullanan bankaların özel mevduat bankaları olduğu görülmektedir. Genel olarak bakıldığında türev ürün kullanımının 2006' dan itibaren düştüğü görülmektedir.

1.6. Türev Ürün Çeşitleri

Ekonomik, teknolojik gelişmeler, piyasa koşullarında ve müşteri ihtiyaçlarında yaşanan değişiklikler finans alanında da yeni teknik ve araçların ortaya

çıkmasını sağlamıştır. Bu araçlar forward, futures ve opsiyonlardır. Swaplar ise finansal tekniktir (Canbaş ve Doğukanlı 2007: 115).

1.6.1. Forward

Forward sözleşmesi, iki taraf arasında anlaşılan gelecekte belirli bir tarihte, üzerinde anlaşılan fiyattan, belirli bir varlığı, alma ya da satma anlaşmalarıdır (Canbaş ve Doğukanlı 2007: 115). Forward sözleşmeleri, sözleşme şartlarının taraflar arasında serbestçe belirlendiği, standart olmayan sözleşmelerdir. Genelde bankalar ve müşterileri arsında düzenlenir. Bu sözleşmelerde, sözleşme tarafları güven ilkesine dayanarak işlem yaparlar. Forward sözleşmelerine aracılık edecek ve yükümlülüklerin yerine getirileceğini garanti edecek kurum veya kuruluş yoktur. Forward sözleşmeleri tamamen ticaret hukuku çerçevesinde yapılır.

Forward sözleşmelerinin güvene dayanılarak yapılması, ürünün standartlaştırılamaması, karşı taraf yükümlülüğünü yerine getirmediğinde doğacak zararın teminini mümkün kılacak uygulamaların olmaması, bu sözleşmeleri yapacak tarafın bulunmasının zor olması ve tarafların vadeden önce yükümlülüklerini yerine getirerek anlaşmadan kurtulma olanaklarının olmaması yatırımcıların forward sözleşmelerine olumlu bakmamasına neden olmaktadır (Bolak 2016: 97).

Forward sözleşmelerinin özellikleri şu şekildedir; Forward sözleşmeleri kesin ve bağlayıcıdır. Forward sözleşmeleri teslimle son bulur ve tarafların yükümlülüklerini yerine getirme zorunluluğu vardır. Taraflar isterlerse vadeyi uzatabilir. Organize olmayan piyasalarda, genellikle de banka ve müşterileri arasında düzenlenir. Çeşitli iletişim araçları ile düzenlenebilir. Fiyatlar kişiden kişiye değişiklik göstermektedir. Üçüncü kişilere devredilemez ve el değiştirmesi mümkün değildir. Sözleşmenin vadesine kadar tarafların yükümlülüklerini yerine getirerek sözleşmeyi sonlandırmaları mümkün değildir ancak tarafların karşılıklı anlaşması ile iptal edilebilmektedir (Chambers 2009: 42).

Forward işlemleri fiziki ve finansal olarak birçok varlık üzerine düzenlenebilmekle birlikte yaygın olarak forward döviz sözleşmeleri ve forward faiz sözleşmeleri kullanılmaktadır (Başoğlu, Ceylan ve Parasız 2009: 340).

Forward sözleşmelerin avantajları; sözleşme taraflarına esneklik sağlar. Dezavantajı ise sözleşme yapacak karşı tarafı bulma zorluğu ve sözleşme yükümlülüklerinin gerçekleşmeme olasılığıdır (Mishkin 2000: 343).

1.6.1.1. Forward Döviz İşlemleri

Forward döviz işlemleri; dövizin ulusal para karşılığında, gelecekte belirli bir tarihte teslim edilmek şartıyla, alımı-satımının bugünden yapıldığı sözleşmelerdir. (Aydın, Başar ve Coşkun 2015). Yani vade sonunda spot kur ne olursa olsun sözleşmede belirlenen kur üzerinden işlem yapılır. Forward kullanıcısına ileri bir tarihte gerçekleştireceği döviz işlemindeki kuru bugünden sabitleme imkânı verir. Bu sözleşmelere daha çok döviz cinsinden alacağı ve yükümlülüğü olan kişiler, ihracatçılar, ithalatçılar ve yabancı dış yatırımcılar ihtiyaç duyar. Vadeli işlemler döviz piyasalarında işlem gören banklar ile müşterileri arasında yapılır (Taştemel 2020: 14).

Vadeli işlemlere uygulanan kurlara vadeli döviz kuru denir. Vadeli sözleşmenin yapıldığı tarihte genelde vadeli kur cari kurdan farklıdır. Bu farkın nedeni, iki para birimi arasında beklenen faiz farkı ile vade sonundaki cari kur beklentisidir. Eğer bu fark olumlu ise forward kur pirimi, olumsuz ise forward kur iskontosu denir (Başoğlu, Ceylan ve Parasız 2009: 340; Anbar ve Karabıyık 2018: 96).

1.6.1.2. Forward Faiz Sözleşmeleri

Forward faiz sözleşmeleri, gelecek dönemde borçlanma durumlarında kalacak işletme ya da yatırımcılara faiz oranlarını sabitlemeyi mümkün kılan sözleşmelerdir. Bu sözleşmeler gelecekteki borçlanma aracının satımını kapsamaktadır. Forward faiz sözleşmelerinde teslim edilecek borçlanma aracını, bu aracın miktarını, teslim zamanını ve borçlanma aracının fiyatı önceden belirlenmektedir (Mishkin 2000: 342).

1.6.2. Futures

Futures sözleşmeleri 19.yy pirinç fiyatlarında ki dalgalanmadan yaşanacak riskleri bertaraf etmek için kullanıldığı bilinmektedir. Özellikle 2000'li yıllarda hızlı bir gelişme sağlamıştır. Bu gelişmenin temelinde Amerika borsalarının etkisi büyük

olmuştur (Canbaş ve Doğukanlı 2007: 117) Futures piyasaları gelişmekte olan ülkelerde riski yönetmek amacıyla kullanılsalar da Vadeli İşlem Borsaları (VIOP)'nın gelişmemesi, ekonomik belirsizlikler piyasa bilgisi yetersizliği gibi nedenlerden dolayı 2005 yılına kadar ülkemizde yeterince ilgi görememiştir (İşgüden 2008: 122).

Future sözleşmeleri satıcı (kısa pozisyon) ile alıcı(uzun pozisyon) arasında yapılan, belirli bir miktar ve kalitedeki varlığın, ileriki bir tarihte ve sözleşme düzenlenirken belirlenmiş bir fiyattan alım ya da satımını düzenleyen anlaşmalar olarak ifade edilmektedir. Yani belirli standarttaki bir varlığı, sözleşmede belirtilen tarih ve kalitede alıma ya da satma hakkı veren sözleşmelerdir. Temelde forward sözleşmelerine benzer ancak en temel fark future sözleşmeleri şartları standarttır. Futures sözleşmeleri organize piyasalarda işlem görmektedir. Bu sözleşmelerde taraflar ters işlemle sözleşmeyi vadeden önce kapatma imkânına sahiptir ve genelde yatırımcılar ters işlemle yükümlülükten kurtulabilir(www.borsaistanbul.com). Futures sözleşmelerinde tarafların birbirini tanıması gerekmez, bu piyasalarda kredi riskini takas odaları üstlenmektedir, dayanak varlık belirli kalite ve miktardadır. Futures sözleşmeleri bu özellikleri dolayısıyla işlem hacmi yüksek ve hızlıdır. Bu sözleşmelerde karşı taraf bulmak kolaydır (koy 2020:52).

Futures sözleşmelerine konu olan varlıklar, tarımsal ve hayvansal ürünler, enerji ürünleri ve madenler, finansal varlıklar olarak üç temel kategoriye ayrılabilir (Anbar ve Karabıyık 2018:109)

Future sözleşmeleri fiyat dalgalanmalarından doğacak risklere karşı korunma (hedging) sağlamaktadır. Piyasada bulunan taraflar için gelecekteki belirsizlikleri düşürür ve geleceği planlama imkânı sağlar. Ancak Future piyasalarının standart oluşu tarafların istedikleri nitelik ve koşullarda sözleşme düzenlemesine engeller ve tarafları baz riski ile karşı karşıya getirmektedir. Futures sözleşmelerinin Sözleşmeye konu olan varlığın özellikleri, vadesi ve miktarı standarttır (Koy 2020: 51-56; Başoğlu, Ceylan ve Parasız 2009: 344-346). Futures sözleşmelerinin özellikleri; Future sözleşmeleri organize piyasalarda alınıp satılır. Fiyat anlaşmanın yapıldığı tarihte belirlenir. Sözleşmeye konu olan malların gelecekteki fiyatının alınıp satılmasıdır. Yani fiziki teslim nadiren gerçekleşir ve sözleşme ters yönlü işlemle

sona erer. Future sözleşmelerinde günlük hesaplaşma ve teminat mekanizması vardır. Miktarı takas odaları tarafından belirlenir ve sözleşmedeki tutarın %10´u kadardır. Bu teminata sözleşme marjı denir ve marj belirlenen tutarın altına indiğinde teminat tamamlama çağrısı verilir. Sözleşmeye taraf olanların birbirini tanıması gerekmemektedir. Kredi riskini takas odaları yüklenmektedir (İşgüden 2008: 122 ; www.borsaistanbul.com).

Future sözleşmelerine konu olan varlıkların özellikleri ise Homojen kalite gruplamasına olanak vermelidir. Hammadde özelliği taşımalıdır. Fiyatı arz ve talebe göre belirlenir. Depolanabilir olmalıdır. İşlem görebilecek bollukta olmalıdır. Ucuz taşımaya olanak vermelidir. Fiyatlarının dalgalanma özelliği bulunmalıdır. Kalite tespitleri kolay olmalıdır. Spot piyasadaki likiditeleri yüksek olmalıdır (İşgüden 2008: 122).

1.6.3. Opsiyon

Opsiyon sözleşmeleri türev ürünler içinde en eski tarihe sahip finansal araçlardır. MÖ 5. yy yaşayan Thales filozof, matematikçi ve gök bilimcidir. Thales bir yıl sonra zeytin üretiminin fazla olacağını tahmin ederek bölgesinde bulunan zeytin işletmesi atölyelerinin kullanım hakkını ucuz fiyattan almıştır. Thales ´in tahminleri tutmuş ve zeytin işletmesi kullanım hakkı opsiyon sözleşmelerini satarak yüksek paralar kazanmıştır (Başoğlu, Ceylan ve Parasız 2009:354).

Opsiyon; iki taraf arasında yapılan, opsiyon alıcısının opsiyona konu olan varlığı sabit fiyattan alma veya satma hakkı elde etmek için opsiyon satıcısına bir bedel ödediği anlaşmalardır (Koy 2020: 68). Opsiyon işlemleri oldukça karışık ve anlaşılması zor işlemler olmasına karşın günlük hayatımızda birçok alanda karşımıza çıkmaktadır. Örneğin bir markette belli bir tutarın üzerinde kartla alışveriş yaptığımızda, market tarafından belli tarihler ve belli mağazalarda geçerli puan kazanırız ve kullanıp kullanmamak bize kalmıştır. Bu tür uygulamalar birer opsiyon örneğidir. Opsiyon türleri satın alma (call options) ve satma (put options) olmak üzere iki tanedir (www.borsaistanbul.com).

Opsiyonu satın almak için ödenen fiyata opsiyon pirimi denir. Sözleşmeden dönülmesi halinde opsiyon pirimi yanar (Canbaş ve Doğukanlı 2007: 133). Sözleşmeye konu olan malın, kıymetin veya finansal göstergenin, üzerinde anlaşılan

ileri tarihteki alım veya satım fiyatına opsiyon fiyatı denir. Vadesinden önceki bir tarihte opsiyon alıcısı tarafından kullanılabilen opsiyonlara Amerikan tipi opsiyon, yalnızca vadesi geldiğinde kullanılan opsiyonlara Avrupa tipi opsiyon denir (www.gedik.com).

Avantajları; küçük miktarda yatırımlarla çok yüksek karlar elde edile bilmektedir. Daha uygun teminat şartları ile yatırım yapma imkânı sağlamaktadır. Aynı risk düzeyinde olmasına rağmen daha yüksek getiri sağlayan portföyler oluşturulabilir. Beklenmedik fiyat dalgalanmalarına karşı yatırımcılara hedging imkânı verir. Finansal varlıkların fiyatını olumsuz etkileyecek durumlara karşı korunma imkânı sağlar. Bu araçlar, açığa satış stratejilerinde karşılaşılan riskleri azaltmak için kullanılmaktadırlar. Kaldıraç etkisiyle riskler yatırımcıları büyük miktarda zararla karşı karşıya bırakabilir ve yatırımcının teminat kaybına neden olarak işlemlerin durdurulmasına neden olabilir (www.gedik.com).

1.6.3.1. Satın Alma Opsiyonu (Call Options)

Satın alma opsiyonu, opsiyon alıcısına belli bir vade yada vade tarihine kadar bir varlığı kullanım fiyatından belli bir pirim karşılığında satın alma hakkı tanıyan sözleşmelerdir. Opsiyon alıcısı belirtilen tarihte opsiyon sözleşmesini kullanma hakkına sahip kişidir. Opsiyon satıcısı ise belirtilen tarihte opsiyon sözleşmesini satmakla yükümlü olan kişidir (Kocaman 2004:134).

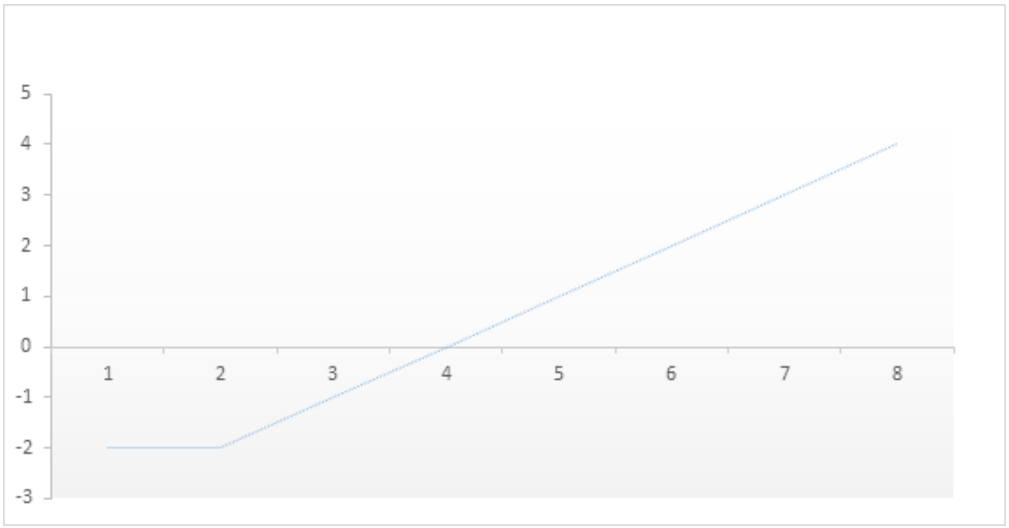

Şekil 1.1. Alım Opsiyonunda Uzun Pozisyon

Şekil 1.1'de alım opsiyonunda uzun pozisyon alan yatırımcının sözleşmeden zarar ve kar edeceği durumlar aktarılmıştır. Bu durumda fiyat 4Tl nin altında olduğunda yatırımcı zarar, üstünde olduğunda kar etmektedir.

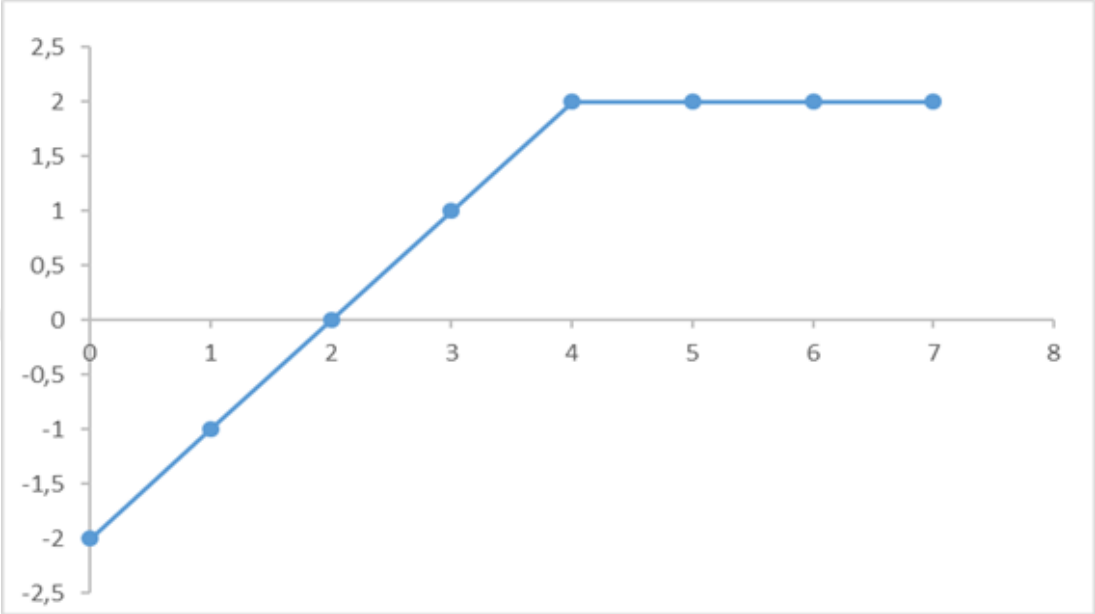

Şekil 1.2. Alım Opsiyonunda Kısa Pozisyon

Şekil 1.2'de alım opsiyonunda kısa pozisyon alan yatırımcının sözleşmeden kar veya zarar edeceği durumlar aktarılmıştır. Bu durumda kısa pozisyon alan yatırımcı piyasa fiyatı 2 TL'nin altında olursa kar üstünde olursa zarar edecektir.

1.6.3.2. Satma Opsiyonu

Opsiyona konu olan varlığın opsiyon alıcısına, belirlenen ileriki bir tarihte veya o tarihe kadar belli bir pirim ödeyerek satma hakkı elde ettiği sözleşmelerdir. Opsiyon alıcısı sahip olduğu varlığın fiyatının düşeceği beklentisi içindedir. Satış opsiyonu alıcısına opsiyon satma hakkı sağlarken satıcısına belirtilen tarihte alım yükümlülüğü verir (Anbar ve Karabıyık 2018: 140). Örneğin un fabrikasına hammadde sağlayan bir kişi ilerde bugün kg fiyatı 3£ olan buğdayın bir sonraki hasat döneminde fiyatının düşeceğini düşünerekten 2£`den satma opsiyonuna 0,50£ pirim ödeyerek satın almıştır. Bu örnekte yatırımcının başabaş noktası 2,50£`dir. vade

tarihinde buğday fiyatı 2,50£`nin altında kalırsa opsiyon sahibi bu hakkını kullanacaktır, aksi takdirde pirimini yakarak sözleşmeden vazgeçecektir.

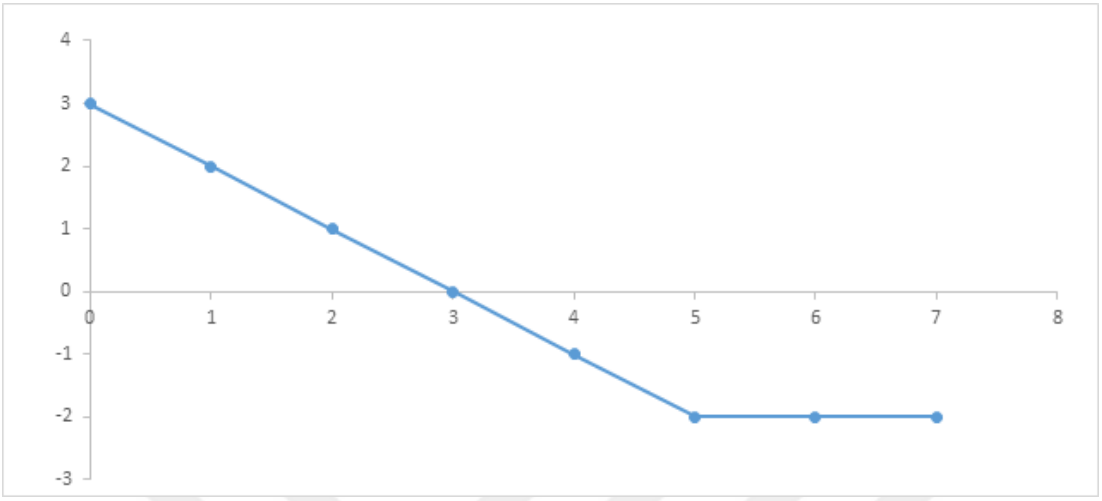

Şekil 1.3. Satım Opsiyonunda Uzun Pozisyon

Şekil 1.3'de satış opsiyonun da uzun pozisyon alan yatırımcı piyasa fiyatları 3TL'nin üstünde olursa zarar, altında olursa kar elde edecektir.

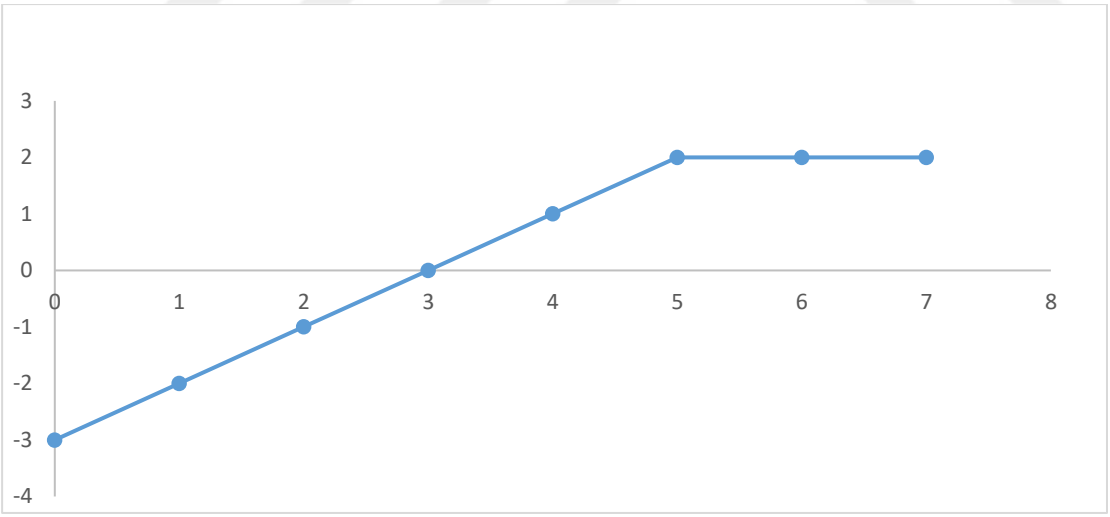

Şekil 1.4. Satış Opsiyonunda Kısa Pozisyon

Şekil 1.4'de satış opsiyonunda kısa pozisyon alan yatırımcı fiyat 3TL'nin altında olursa zarar, üstünde olursa kar elde edecektir.

1.6.4. Swap

Swap işlemleri farklı kurumların, farklı piyasalarda, farklı kredi olanaklarından faydalandıkları sözleşmelerdir (Aydın, Başar ve Coşkun 2015: 568). Finansal piyasaların kurumsal ve yapısal yönden farklılık göstermeleri swap işlemlerinden yararlanma olanaklarını artırmaktadır. Swap sözleşmeleri bir borçlanma ya da yatırım yönetimi olmayıp sadece mevcut borçların veya yatırım nakit akımlarını değiştirmeye yarayan finansal araçlardır (Anbar ve Karabıyık 2018: 77).

Swap işlemlerine neden olan farklılıklar; belirli dövizlere erişebilme zorluğu, değişken faizli fon sağlayabilirken sabit faizli fon sağlama sıkıntı yaşamaları, işletmelerin belli bir döviz cinsinden ihracat ve diğer kredilerin varlığı ve farklı bir döviz cinsinden fon sağlayabilmede yaşadıkları zorluklar, bazı piyasalarda erişilen vadelerin kısalığı ve belirli piyasalarda birincil borçlanma için yeterli likiditenin bulunmaması, tarafların farklı finansal piyasalarda farklı kredibiliteye sahip olması ve farklı finansal piyasalarda kurumsal ve yapısal farklılıkların bulunması olarak sıralanmaktadır (Aydın, Başar ve Coşkun 2015: 568).

1.6.4.1. Faiz Swap Sözleşmeleri

Faiz oranı swap sözleşmeleri, sözleşme taraflarının belirli bir süre içerisinde faiz ödemelerini veya faiz gelirlerini birbirleriyle takas ettikleri vadeli bir işlem türüdür (Anbar ve Karabıyık 2018: 77). Faiz ödemelerinin takas edildiği sözleşmelere borç swapı (liability swap), faiz gelirlerinin takas edildiği sözleşmelere de varlık swapı (asset swap) denir. Genelde yaygın kullanım dolayısıyla faiz swapı dendiğinde borç swapı düşünülür. Faiz swap sözleşmeleri faiz riski yönetimi ve başvurulacak finansman amacıyla kullanılır (Aydın, Başar ve Coşkun 2015: 568).

1.6.4.2. Para Swapı

Para swapı, iki taraf arasında farklı para birimlerinin anlaşılan tarihte orijinal para birimi üzerinden ve üzerinde anlaşılmış kurdan geri ödenmek üzere el değiştirmesi olarak tanımlanabilir. Para swaplarında sadece anapara değişimini değil faizlerin değişimini de içerebilir (Anber ve Karabıyık 2020:84). Para swap sözleşmelerinin sabit faiz istenilen para birimi cinsinden belirlenirken değişken faiz genellikle ABD doları cinsinden olmaktadır. İki para arasındaki çapraz kur sözleşme

başlangıcında taraflarca belirlenir. Faiz swap sözleşmelerinden farklı olarak vade başında ve sonunda nominal değerler değiştirilir. Ancak bazı para swap sözleşmelerinde nominal değer sadece vade bitiminde faiz ödemesi ile birlikte el değiştirebilir. Para swap sözleşmeleri en az 2, en çok 10 yıllığına düzenlenir. En fazla işlem gören vade 5 yıldır. Para swap sözleşmelerinin nominal değeri 3-5 milyon ABD doları arasında değişir (Aydın, Başar ve Coşkun 2015: 571). Para swap sözleşmeleri kur riski yönetimi, düşük maliyetli fon sağlama, faklı piyasalara erişim, farklı para birimlerinde nakit akışı sağlamak ve atıl fonları değerlendirmek amacıyla düzenlenir (Canbaş ve Doğukanlı 2007: 147).

1.7. Türev ürünlerin özellikleri

Türev ürünler birçok işletme ve kurum tarafından risk yönetimi veya riskten korunmak (hedging) amacıyla kullanılırken yatırımcılar tarafından ek gelir elde etmek için kullanılabilir. Kısaca türev ürün kullanımı avantajları şöyledir; yatırımcılara riskten korunma (hedging) avantajı sağlamanın yanı spekülatif kazanç sağlama imkânı vermektedir. Para alternatifi olarak kullanıldığından paranın dolaşım hızını artırır ve piyasaya gelen bilgilerin fiyatlara hızla yansımasını sağlayarak piyasa etkinliğini arttırmaktadır. Türev piyasalar, işlem maliyetlerini düşürdüğünden yatırımcıların maliyetlerini düşürmektedir. Gelecekte oluşacak fiyat belirsizliğini ortadan kaldırarak spot piyasalarda işlem gören mal ve hizmetlere olan ilgiyi artırmaktadır ve bu durum da spot piyasaları likit hale getirmektedir. Az sermaye ile işlem yapmak mümkündür. Türev ürünlerin işlemleri sırasında ödenen para sözleşmeye konu olan varlığın piyasa fiyatının altında gerçekleşmektedir (Demirci 2003: 60).

1.8. Türev Ürün Kullanım Amaçları

Türev ürünler riskten kaçınmak (hedging), risk üstlenerek gelir elde etmek (Spekülasyon) ve piyasalarda yaşanan farklılıktan faydalanmak (arbitraj) amacıyla kullanılmaktadır.

Hedging; Reel piyasada yapılan işlemlerden dolayı oluşacak risklerden türev piyasalarda pozisyon alarak korunmak olarak ifade edilebilir. Bir diğer açıdan

kurumların riskten korunmak ya da kaçınmak için uyguladığı strateji olarak tanımlanabilmektedir (Saltoğlu 2019: 9).

Spekülasyon; gelecekle ilgili beklentiler doğrultusunda fiyat ya da döviz kurundaki değişmelerden bir gelir elde etmek amacıyla yapılan işlemlerdir. Spekülatörlerin en önemli özelliği risk üstlenerek işlem yapmalarıdır (Anbar ve Karabıyık 2018: 74-77).

Arbitraj, herhangi bir risk almaksızın, fiyat ve faiz oranlarında oluşan dengesizliklerden faydalanarak farklı sözleşmelerin aynı anda yapılmasıdır. Arbitraj yapan yatırımcılar risk üstlenmez piyasada yaşanan farklılıktan yararlanırlar (Bolak 2004: 91).

Türev ürünler, kullanıcılarına fiyat, faiz ve döviz kurlarındaki beklenmeyen değişimlere karşı koruma sağlarken aynı zamanda tahmin ve beklentilere dayanarak gelecekteki fiyat artışlarından ya da düşüşlerinden kar elde etmek, ayrıca piyasalar arasındaki fiyat farklılıklarından risksiz kazanç sağlama fırsatı da sunmaktadır (Taştemel 2020: 41). Bankalar çeşitli finans pazarları arasındaki fiyat farkından faydalanarak kaynak maliyetlerini düşürmek, borçları yapılandırmak, borçlanma kapasitesini ve likidite düzeyini artırmak, karlılığı artırmak, yeni finansal piyasalar oluşturmak, uluslararası finansal piyasalara girmek, müşterilerin talep ve ihtiyaçlarına cevap verebilmek, komisyon geliri elde etmek, etkinliği artırmak, dış fonlara olan bağımlılığı azaltmak ve düzenleyici kurumların sınırlamalarından kaçınabilmek amacıyla türev ürün kullanımına yönelmektedirler (Anbar ve Alper 2011: 79).

1.9. Risk Yönetimine İlişkin Uluslararası Düzenlemeler

Mali piyasaların tarihi, kâğıt paranın tedavüle çıktığı 16.YY' dan bu yana süregelmektedir. Bu süreç içinde birçok finansal krizler yaşanmış ve bu krizlerden ders çıkarılarak finansal sistemde birçok düzenlemeler yapılmıştır. Buna karşın finansal sistemde yaşanan hızlı gelişmeler, teknolojinin gelişmesi, yeni ürünlerin ortaya çıkması bu piyasaların karmaşıklaşmasına sebep olur ve buda sürekli finansal sitemler üzerinde yeni düzenlemeler yapılması zorunluluğunu doğurmaktadır. 1973 yılında Bretten Woods sisteminin çökmesi, bu dönemde yaşanan petrol krizi, 1974 yılında Almanya merkezli Herstatt ticari bankasının iflas etmesi gibi yaşanan

olumsuz gelişmeler finansal sistemde sıkı bir düzenlemeyi zorunlu kılmıştır (Gökbulut 2020: 18-26).

1975' te yaşanan dolar krizi sonrası BIS' in merkezinin bulunduğu Basel kentinde G-8 ülkelerinin merkez başkanları tarafından Basel komitesi oluşturulmuştur. Basel komitesinin amacı üye ülkelerin bankacılık sistemini sağlam ve güvenilir bir yapıda faaliyetlerini sürdürmesini ve kriz ve şoklara dayanıklı bir yapıya sahip olmalarını sağlamaktır. Aynı zamanda bankacılık sektöründe denetim kalitesinin artırılması, denetimde uluslararası standartların belirlenmesi, ulusal düzeydeki denetim kurumları arasında işbirliği ve uyum sağlanmasına çalışan komite sermaye yeterliliği ve risk konusunda bir uzlaşının sağlanmasını amaçlamıştır (Yarız 2012:51-66).

Komite 1988 yılında ulusal sermaye yeterliliği hesaplama yöntemlerini uluslararası düzeyde uyumlu hale getirmek için Basel-1 olarak adlandırılan Sermeye Yeterliliği Uzlaşısını yayımlamıştır. Bu uzlaşı ile uluslararası alanda faaliyet gösteren bankaların varlıkları ile tuttukları sermaye arasında risk esasına dayalı bir ilişki kurulmaya çalışılmıştır. Bankaların batması halinde mevduat sahiplerinin tasarruflarını güvence altına almak için belli bir sermaye bulundurma zorunluluğu üzerinde yoğunlaşmıştır. Komite kararları tavsiye niteliğindedir ancak üye ülkeler için zorunludur ve dünyada yaygın olarak kullanılmaktadır (Saltoğlu 2020: 414-427). Basel-1, Basel-2 ve Basel-3 hesaplamaları aşağıda sırasıyla verilmiştir.

Basel-1 ölçütlerine göre OECD[4] `ye üye ülkelerin hükümetlerine %0 ve üye ülkelerin bankalarına %20, OECD üyesi olmayan ülkeler için %100 risk ağırlığı öngörülmüştür. Basel-1 uzlaşısında "Cook Rasyosu" diye bilinen bir sermaye yeterliliği tanımı yapılmıştır. 1996'da SRY' ye piyasa riski de dâhil edilmiştir. Basel-2 'deki piyasa riskine de temel teşkil etmektedir. Bu tanımlamaya göre bankaların sermaye yeterlilik rasyosu asgari %8 olarak tanımlanmıştır.

$$S\,Y\,R = \frac{sermaye}{(kredi + piyasa\ riski)} \geq \%8$$

[4] OECD; Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü

Basrl-1'in farklı ürünler ve kurumlar için yeterli risk ayrıştırmasında yetersiz kalması, finansal piyasalardaki fiyat dalgalanmalarını dikkate almaması, bankaların portföy oluşturma davranışlarındaki farklılıkları gözetememesi ve operasyonel riski içermemesi, çeşitlendirme etkisini dikkate almaması gibi nedenlerden dolayı tartışmalara neden olmuştur (Saltoğlu 2020:418). Bir diğer Basel-1'in tepki çeken yönü sermaye yeterlilik rasyosunu neye göre belirlendiğini açıklayamamasıdır (Altıntaş 2020:128). Bu eksiklikleri gidermek için 2004`te Basel-2 uzlaşısı yayımlanmıştır.

Basel-2 uzlaşısına göre yeniden yapılandırılan sermaye yeterlilik rasyosu şu şekilde hesaplanır;

$$SYR = \frac{\text{özkaynak}}{(krediriski + piyasariski + operasyonelrisk)} \geq \%8$$

Basel-2'in farklı olarak risk duyarlılığının artması, risk ağırlıklarının güncellenmesi, operasyonel risk için de sermaye yeterliliğinin ayrılması düzenlemeleri içermektedir (Saltoğlu 2020: 419). 2008 küresel krizinin bankalar üzerindeki olumsuz etkileri sonucunda Basel-2 yetersiz kaldığı anlaşılarak Basel-3 düzenlemesi yapılmıştır.

Basel-3 uzlaşında yapılan değişikliklerle piyasa riski de sermaye yeterlilik rasyosu hesaplamalarına dâhil edilmiştir. Bu düzenlemelerle amaçlananlar ve bu değişiklikler şu şekildedir. Daha nitelikli sermaye kapsamında Ana sermaye ya da çekirdek sermaye bünyesinde en kaliteli sermaye kalemlerinin kalması sağlanmış diğer sermaye kalemleri ise ana sermaye hesaplamalarında indirim kalemi olarak değerlendirilmiştir. Niteliği arttırılmış sermaye doğrultusunda çekirdek sermaye oranı, tier 1 oranı ve toplam sermaye oranı arttırılmıştır. Sermaye tamponu oluşturulması kapsamında ekonomik kurumların bulundukları pozisyonuna göre tutulması gereken sermaye düzeyi %0 - %2,5 arasında ilaveye tabi tutulabilecektir. Risk temelli olmayan kaldıraç oranı kapsamında belirli bir dönüşüm oranıyla dikkate alınmış bilanço dışı kalemler ve aktifler toplamı ile ana sermaye arasında risk temelli olmayan bir askeri oran belirlenmesi planlanmaktadır. Öngörülen kaldıraç oranı %36 olup kademeli bir geçiş planlanmaktadır. Likidite düzenlemeleri kapsamında asgari seviyeleri %100 olacak şekilde likidite karşılama oranı ve net istikrarlı fonlama oranı

iki adet oranın düzenlemelere dâhil edilmesi ve 2008'e kadar sürecek bir uyum süreci planlanmaktadır. Karşı taraf kredi riskini ve alım satım hesaplarına ilişkin sermaye yeterliliğinin hesaplanmasında hali hazırda devam eden değişiklik çalışmaları bulunmaktadır. Besel-3 düzenlemelerinin temel noktası daha çok yasal sermayeye ilişkin düzenlemeler olmuştur (Yazıcı 2015: 302)

1.10. Türev Piyasalarla İlgili Yasal Düzenlemeler

Türkiye'de türev ürün kullanımın yaygınlaştırılması ve piyasa güvenilirliğini artırmak için bir takım yasal düzenlemeler yapılmıştır. 11.08.1989 tarihinde yayınlanan Türk Parasının Kıymetini Koruma Hakkında 32 sayılı Karar'ın 6. maddesinde gerçek ve tüzel kişilerin vadeli döviz alım satımı yapabilecekleri belirtilmiştir. Bu tarihten sonra forward işlemleri türev ürünler içinde en yaygın kullanılan araçları haline gelmiştir. 2499 sayılı Sermaye Piyasası Kanunu'nun 22. maddesinin j bendinde Sermaye Piyasası Kurulu türev sözleşmeleri ile ve bu sözleşmelerin işlem göreceği borsalarda çalışacak kurumların kuruluş, faaliyet, ilke ve esasları ile yükümlülüklerini düzenlemek, izlemek ve denetlemek görev ve yetkisine sahip kılınmıştır. 23 Temmuz 19952 tarih ve 22352 sayılı Resmi Gazete 'de "vadeli İşlem ve Opsiyon Borsaları Kuruluş ve Çalışma Esasları hakkında Genel Yönetmelik Yayınlanmıştır (Chambers 2009: 191-193)

1.11. Bankacılık Sektörü Düzenleyen ve Denetleyen Otoriteler

5411 sayılı bankacılık Kanununun 93-94. Maddelerinde bankaların kuruluş ve faaliyetlerini, yönetim ve teşkilat yapısını, birleşme-bölünme, hisse değişikliklerini ve tasfiyelerini düzenlemek ve denetlemek ile Bankacılık Düzenleme ve Denetleme kurumu yetkili kılınmıştır (Kaya 2017: 200).

Türkiye'de bankaların faaliyetlerini kontrol eden diğer bir kurum da Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası (TCMB)'dır. TCMB sının başlıca yetkileri başta bankaların bankası olmak, para miktarının ayarlanmasını yapmak, kredi hacminin düzenlenmesini yapmak, altın ve döviz rezervlerinin yönetimini yapmak, iç ve dış ödemelerin gerçekleştirilmesi olarak sayılmaktadır (www.tcmb.gov.tr) .

Sermaye Piyasası Kurulu banka gibi sermaye piyasası kurumlarına, sermaye piyasası araçlarının, ihraç ve halka arzı ile borsada işlem görmesine, sermaye piyasasının güvenilir, şeffaf, etkin, istikrarlı, adil ve rekabetçi bir ortamda işleyişinin ve gelişmesinin sağlanmasına, yatırımcıların hak ve menfaatlerini korumaya yönelik düzenlemeler yapmaktadır (www.spk.gov.tr).

Tasarruf Mevduat Sigorta Fonu (TMSF), banka mudilerinin tasarruflarını güvence altına almaktadır. Ayrıca kendisine devredilen bankaların yönetimi, iyileştirilmesi, mali yapısını güçlendirmesi, gerektiğinde satım ya da devretme işlemlerini yürütme gibi yetki ve görevleri bulunmaktadır (www.tmsf.org.tr).

İKİNCİ BÖLÜM

2. TÜRK BANKACILIK SEKTÖRÜNÜN GENEL DURUMU

Türk bankacılık sektörünün temelleri 19. YY' da Galata bankerleri tarafından İstanbul'da Osmanlı hükümeti döneminde atılmıştır. Bankerler Osmanlı devletinin likidite ihtiyacını karşılamak için bankalar kurmuşlardır. Cumhuriyetin kurulması ile milli bankacılık sektörü önemli gelişmeler yaşamıştır (Uluyol 2019: 17). Türkiye'nin finansal yapısına baktığımızda 1980 öncesi devlet kontrollü piyasa koşulları etkili olurken 1980 sonrasında tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de serbest piyasa ekonomisine geçilmiştir.

2.1. 24 Ocak 1980 Kararları İtibariyle Türk Bankacılık Sisteminde Yaşanan Gelişmeler

24 Ocak kararlarının teorik temelleri yeni klasik okulların neo liberal yaklaşımları ve bu kapsamdaki politika önerileridir. Bu görüşe göre ekonomide makro dengelerin serbest piyasalarda arz ve talebe göre oluşmasını ve ekonomiye müdahale edilmemesi savunulmaktadır. 24 Ocak 1980 kararları da devletin ekonomideki yerinin daraltılmasını ve ekonomiye devlet müdahalesinin sınırlandırılması amaçlanmıştır (Şahin 2016: 181-201).

2.1.1. 24 Ocak 1980 Programında Uygulanan Politikalar

24 Ocak programında uygulanan politikalar Enflasyonu kontrol altına almak ve ekonomide kalıcı istikrar amacıyla iç talebi kontrol etmeye yönelik önlemler alınmıştır. Devletin piyasaya müdahalesini azalmak amacı ile sigara tekelleri kaldırılmış, madenleri kamulaştırma kararı iptal edilmiş ve KİT´lerin özelleştirilmesi hazırlık çalışmaları başlatılmıştır. Dış ticaretin serbestleşmesi amacıyla döviz alım satımını serbestleştirilmiş ve döviz piyasaları üzerindeki kontrollerin ve yasaklar gevşetilerek kaldırılmıştır. Türk lirasının değerini koruma mevzuatı kademeli olarak liberalleştirilmiştir. Sonuç olarak da vatandaşların döviz kullanması serbestleştirilmiş. Döviz kurunun serbestleştirilmesi süreci ağustos 1989´da 32 sayılı

kanun hükmünde kararla TL'nin konvertibl ilan edilmesi ve serbest dalgalı döviz kuruna geçilmesi ile tamamlanmıştır. Dış ticaret rejiminin serbestleşmesi amacı ile ithalattan alınan damga, resim ve teminatlar önemli ölçüde azaltılmıştır. Ayrıca kotaya tabi mal sayısı azaltılmıştır. İhracatta ise devlet denetimi büyük ölçüde kalkmış ve teşvik sistemi getirilmiştir. 24 Ocak 1980 kararları ile başlatılan dışa açılma politikası çerçevesinde yabancı sermaye doğrudan yatırımlarda formalitelerin azaltılması amacı ile görev ve yetkiler yabancı Sermaye Dairesine devredilmiştir. 24 Ocak 1980 programının stratejik amaçlarından biriside faiz hadlerinin serbest piyasada oluşması ve negatif faiz uygulamalarına son verilmesi için 1 Temmuz 1980' den itibaren faiz haddi oluşumu bir süre serbest bırakılmış. Bankaların vadeli mevduat ve kredi faizlerini müşterileri ile pazarlık ederek belirlemesine izin verilmiş. Fakat bu serbestlik piyasalarda krize sebep olduğu için faiz haddini belirleme yetkisi Merkez Bankası'na devredilmiştir (Gonca 1998: 125).

2.1.2. 24 Ocak 1980 Kararlarının Türk Bankacılık Sektörüne Etkileri

24 Ocak 1980 programında yabancı sermaye yatırımlarına önemli teşvikler getirilmesi ve devlet denetimlerin gevşetilmesi, serbest bölgeler genel müdürlüğünün kurulması ve yabancı bankaların Türkiye' de kurulması için teşvikler yapılması Türk bankalarını yabancı bankalarla rakip olacakları bir ortamla karşı karşıya bırakmıştır. 24 Ocak 1980 programında faiz hadlerinin serbest piyasa koşullarında oluşması negatif faiz uygulamasına son verilmesi kapsamında bankalara mevduat ve kredi faiz oranlarını müşterileri ile pazarlık ederek belirleme serbestisi verilmiştir. Bunun sonucunda yüksek faizlerle fon toplama yarışına girerek kuralsız ve denetimsiz finansal piyasa ortamında bankalar ve bankerler arasında faiz yarışı başlamıştır. Müşterilerine yüksek faiz vaadi ile fon toplayan bankerlerin birçoğu yükümlülüklerini yerine getiremeyerek bankerler krizinin çıkmasına neden oldu (Şahin 2016: 188).

Bankerler krizinden sonra 1982 yılında krizden zarar gören mudilerin zararlarını karşılayabilmek için "Bankerzedeler Yasası" çıkarılmış ve mudilere 200' er bin TL ödenmiştir. Bu krizden sonra mudilerin devlet bankalarına yöneldiği gözlemlenmiştir (Akdoğdu 2012:194). Bankerler krizi sonucunda 30.07.1981'de 2499 sayılı Sermaye Piyasası Kanunu yürürlüğe girdi. 1983'de faiz hadlerinin

belirlenmesi sistemi yeniden düzenlendi, bankalar sıkı denetime alındı. Aralık 1983´te mevduat faiz hadlerinin denetimi ve uygulanacak tavan faiz hadleri konusunda TCMB yetkili kılındı. TCMB nezdinde banka mudilerinin tasarruflarını güvence altına almak amacıyla Tasarruf Mevduat Sigortası uygulamasına başlamıştır (Kale ve Eken 2017: 15).

2.2. Türk Bankacılık Sektöründe Türev Ürün Kullanımı ve Düzenlemeler

Türk bankacılık sektöründe türev ürün kullanımı 2021 yılı itibari ile incelendiğinde Türkiye'de mali piyasalarda türev ürünler piyasasında en yaygın kullanılan türev enstrümanların başında vadeli işlemler gelmektedir. Yaygın kullanım dolayısıyla future piyasalar olarak bilinen vadeli işlemler borsası VIOP olarak da bilinmektedir. Vadeli işlem anlaşmalarında içinde en çok kullanım sahasına sahip türev ürün ise hisse endeks vadeli işlemleridir (www.borsaistanbul.com) . Türev ürün piyasaları özellikle İMKB'nin açılışından sonra büyük bir gelişme göstermiştir (Chambers 2009:191).

2.3. 2021 Yılı İtibariyle Türk Bankacılık Sisteminin Yapısal Özellikleri ve Finansal Görünümü

Türk bankacılık sisteminin yapısına baktığımızda (Tablo 2.1), Türkiye'de toplam 52 tane banka bulunmaktadır. Bu bankaların yurt içinde 11.105 şubesi varken yurtdışında 76 şubesi bulunmaktadır. On-line şube sayısının neredeyse yurtiçi şube sayısına yakın olduğunu ve ATM´lerin şube sayılarının toplamının yaklaşık iki katı olduğunu görmekteyiz. Bu durum teknolojik gelişmelerin bankacılık sektörüne yansımaları olarak değerlendirilebilir.

Tablo 2.1. Türk Bankacılık Sektörünün Genel Yapısı (2021 Yılı)

Türkiye geneli	Adet
Banka Sayısı	52
Yurt İçi Şube Sayısı	11.105
Yurt Dışı Şube Sayısı	76
On-line Sistemine Dâhil Şube Sayısı	10.961
ATM Sayısı	48.732
Yurt İçi Personel Sayısı	202.051
Yurt Dışı Personel Sayısı	775

Kaynak: (http://www.bddk.org.tr/BultenAylik/; Erişim Tarihi: 16.09.2021)

Tablo 2.2. 2021 Yılı İtibari ile Türkiye'de Faaliyette Bulunan Bankalar

Türkiye'de Faaliyette Bulunan Bankalar(06.01.2021)	
1. Mevduat Bankaları	**2.Kalkınma ve Yatırım Bankaları**
Kamu Sermayeli Mevduat Bankaları	**Kamu Sermayeli Mevduat Bankaları**
Türkiye Cumhuriyeti Ziraat Bankası A.Ş.	İller Bankası A.Ş.
Türkiye Halk Bankası A.Ş.	Türk Eximbank
Türkiye Vakıflar Bankası T.A.O.	Türkiye Kalkınma ve Yatırım Bankası A.Ş.
Özel Sermayeli Mevduat Bankaları	**Özel Sermayeli Mevduat Bankaları**
Akbank T.A.Ş.	Aktif Yatırım Bankası A.Ş.
Anadolubank A.Ş.	Diler Yatırım Bankası A.Ş.
Fiba banka A.Ş.	Golden Global Yatırım Bankası A.Ş.
Şekerbank T.A.Ş.	GSD Yatırım Bankası A.Ş.
Turkish Bank A.Ş.	İstanbul Takas ve Saklama Bankası A.Ş.
Türk Ekonomi Bankası A.Ş.	Nurol Yatırım Bankası A.Ş.
Türkiye İş Bankası A.Ş.	Türkiye Sınai Kalkınma Bankası A.Ş.
Yapı ve Kredi Bankası A.Ş.	**Yabancı Sermayeli Kalkınma ve Yatırım Bankaları**
Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonuna Devredilen Bankalar	Bank of America Yatırım Bank A.Ş.
Adabank A.Ş.	BankPozitif Kredi ve Kalkınma Bankası A.Ş.
Birleşik Fon Bankası A.Ş.	Pasha Yatırım Bankası A.Ş.
Türkiye´de Kurulmuş Yabancı Sermayeli Bankalar	Standard Chartered Yatırım Bankası Türk A.Ş.
Alternatifbank A.Ş.	**3.Katılım Bankaları**
Arap Türk Bankası A.Ş.	**Kamu Sermayeli Katılım Bankaları**
Bank of China Turkey A.Ş.	Vakıf Katılım Bankası A.Ş.
Burgan Bank A.Ş.	Ziraat Katılım Bankası A.Ş.
Citibank A.Ş.	**Özel sermayeli katılım bankaları**
Denizbank A.Ş.	Albaraka Türk Katılım Bankası A.Ş.
Deutsche Bank A.Ş.	Türkiye Emlak Katılım Bankası A.Ş.
HSBC Bank A.Ş.	Kuveyt Türk Katılım Bankası A.Ş.
ICBC Turkey Bank A.Ş.	Türkiye Finans Katılım Bankası A.Ş.
ING Bank A.Ş.	
MUFG Bank Turkey A.Ş.	
Odea Bank A.Ş.	
QNB Finansbank A.Ş.	
Rabobank A.Ş.	
Turkland Bank A.Ş.	
Türkiye Garanti Bankası A.Ş.	
Türkiye´de Şube Açan Yabancı Sermayeli Bankalar	
Bank Mellat	
Habib Bank Limited	
Intesa Sanpaolo S.p.A.	
JPMorgan Chase Bank N.A.	
Société Générale (SA)	

Kaynak: (https://tkbb. org.tr/banka-bilgileri, Erişim Tarihi: 16/9/2021)

Türkiye'de faaliyette bulunan bankaların yapısını incelediğimizde, Türkiye´de üçü mevduat üçü kalkınma ve yatırım bankası, ikisi katılım bankası olmak üzere toplamda 8 adet kamu sermayeli banka mevcuttur. Bu bankaların yurt içi şube sayısı 11.105 adet ve yurt dışı şube sayısı 76 adettir (Tablo 2.2).

5411 sayılı Bankacılık Kanunu'na göre banka türleri üç grup halinde ifade edilmiştir (www.tbb.org.tr). Mevduat bankası; kendi nam ve hesabına mevduat kabul etmek ve kredi kullandırmak ana faaliyeti olmak üzere faaliyet gösteren kuruluşlar ile yurtdışında kurulu bu faaliyet alanındaki kuruluşların Türkiye'deki şubelerini ifade etmektedir. Katılım bankası; özel cari ve katılma hesapları yoluyla fon toplamak ve kredi kullandırmak ana faaliyet konusu olmak üzere faaliyet gösteren kuruluşlar ile yurt dışında kurulu bu faaliyet alanındaki kuruluşların Türkiye'deki şubelerini ifade etmektedir. Kalkınma ve yatırım bankası; Mevduat veya katılım fonu kabul etme dışında; kredi kullandırmak ana faaliyet alanı olmak üzere faaliyet gösteren ve/veya özel kanunlarla kendilerine verilen görevleri yerine getiren kuruluşlar ile yurt dışında kurulu bu faaliyet alanındaki kuruluşların Türkiye'deki şubelerini ifade etmektedir.

Tablo 2.3. 2021 Yılı İtibari ile Aktif Büyüklüğüne Göre Banka Sıralaması (milyon TL)

BANKALAR	Aktifler (milyon TL)	Net dönem k/z(milyon TL)	"Şube Sayısı(Adet)"	"Çalışan Sayısı(Adet)"
Türkiye Cumhuriyeti Ziraat Bankası A.Ş.	997.856	962	1.752	24.560
Türkiye Vakıflar Bankası T.A.O.	720.729	750	938	16.721
Türkiye Halk Bankası A.Ş.	692.884	59	1.013	20.171
Türkiye İş Bankası A.Ş.	630.846	1.854	1.220	23.387
Türkiye Garanti Bankası A.Ş.	515.336	2.529	892	18.615
Yapı ve Kredi Bankası A.Ş.	504.877	1.453	835	15.994
Akbank T.A.Ş.	481.131	2.027	714	12.399
QNB Finansbank A.Ş.	249.727	697	467	10.857
Türk Eximbank	237.062	643	22	712
Denizbank A.Ş.	216.177	1.066	694	12.061
Türk Ekonomi Bankası A.Ş.	135.724	339	455	8.819
ING Bank A.Ş.	66.653	207	191	3.390
Türkiye Sınai Kalkınma Bankası A.Ş.	58.285	226	2	393
İller Bankası A.Ş.	50.143	624	19	2.338
HSBC Bank A.Ş.	50.111	262	77	1.917
Odea Bank A.Ş.	41.013	42	48	1.089
Şekerbank T.A.Ş.	39.357	17	238	3.281
Alternatifbank A.Ş.	38.447	-49	44	873
Türkiye Kalkınma ve Yatırım Bankası A.Ş.	30.670	198	1	280
İstanbul Takas ve Saklama Bankası A.Ş.	30.083	218	1	280
Fibabanka A.Ş.	29.783	82	50	1.663
ICBC Turkey Bank A.Ş.	26.431	81	39	726
Anadolubank A.Ş.	25.610	90	114	1.645
Burgan Bank A.Ş.	24.272	51	32	907
Aktif Yatırım Bankası A.Ş.	22.516	140	12	754

Tablo 2.3 (Devamı).

Intesa Sanpaolo S.p.A.	22.220	109	1	33
Citibank A.Ş.	18.881	215	3	382
MUFG Bank Turkey A.Ş.	14.261	72	1	78
Arap Türk Bankası A.Ş.	6.471	41	7	280
Deutsche Bank A.Ş.	5.683	76	1	110
Birleşik Fon Bankası A.Ş.	3.668	17	1	220
Turkland Bank A.Ş.	3.227	61	14	298
Pasha Yatırım Bankası A.Ş.	2.440	14	1	53
Rabobank A.Ş.	2.232	31	1	32
Bank of China Turkey A.Ş.	2.062	32	1	43
Bank of America Yatırım Bank A.Ş.	1.794	55	1	39
JPMorgan Chase Bank N.A.	1.646	54	1	57
Bank Mellat	1.277	16	3	46
BankPozitif Kredi ve Kalkınma Bankası A.Ş.	965	-2	1	54
GSD Yatırım Bankası A.Ş.	562	18	2	35
Golden Global Yatırım Bankası A.Ş.	301	-3	1	34
Diler Yatırım Bankası A.Ş.	192	6	1	18
Standard Chartered Yatırım Bankası Türk A.Ş.	134	8	1	31
Société Générale (SA)	99	-7	1	34
Adabank A.Ş.	60	-1	1	25
Habib Bank Limited	0	0	1	23
Nurol Yatırım Bankası A.Ş.	0	0	1	71
Turkish Bank A.Ş.	0	0	8	153
Toplam	**6.003.901**	**15.382**	**9.924**	**185.981**

Kaynak: (https://www.tbb.org.tr. bankacılık. Banka Ve Sektör Bilgileri. Erişim Tarihi 16.09.2021 güncelleme 18.01.2022).

Tablo 2.3'de aktif büyüklüğüne göre banka sıralaması görülmektedir. Tüm bankacılık sektörüne baktığımızda toplam aktif büyüklüğü 6.003.901milyon TL'dir. Türk bankacılık sektöründe aktif büyüklüğüne göre sıralamada üst sıralarda kamu bankaları görülmektedir. Türk bankacılık sektörünün 2021 yılı dönem net karı 15.382 milyon TL olarak gerçekleşirken bu rakam üzerinde en büyük paya Türkiye Garanti Bankası, Akbank, Türkiye İş Bankası, Yapı ve Kredi Bankası ve Denizbank gibi özel bankaların sahip olduğu görülmektedir. Türk bankacılık sektöründe şube sayısı 9.924 adettir. Bu sayı içinde 1.752 şube sayısı ile ziraat bankası ardından 1.220 şube sayısı ile İş Bankası ve 1.013 şube sayısı ile Halk Bankası geldiği görülmektedir. Ayrıca çalışan sayısının da şube sayısı ile paralel olarak değiştiği görülmektedir.

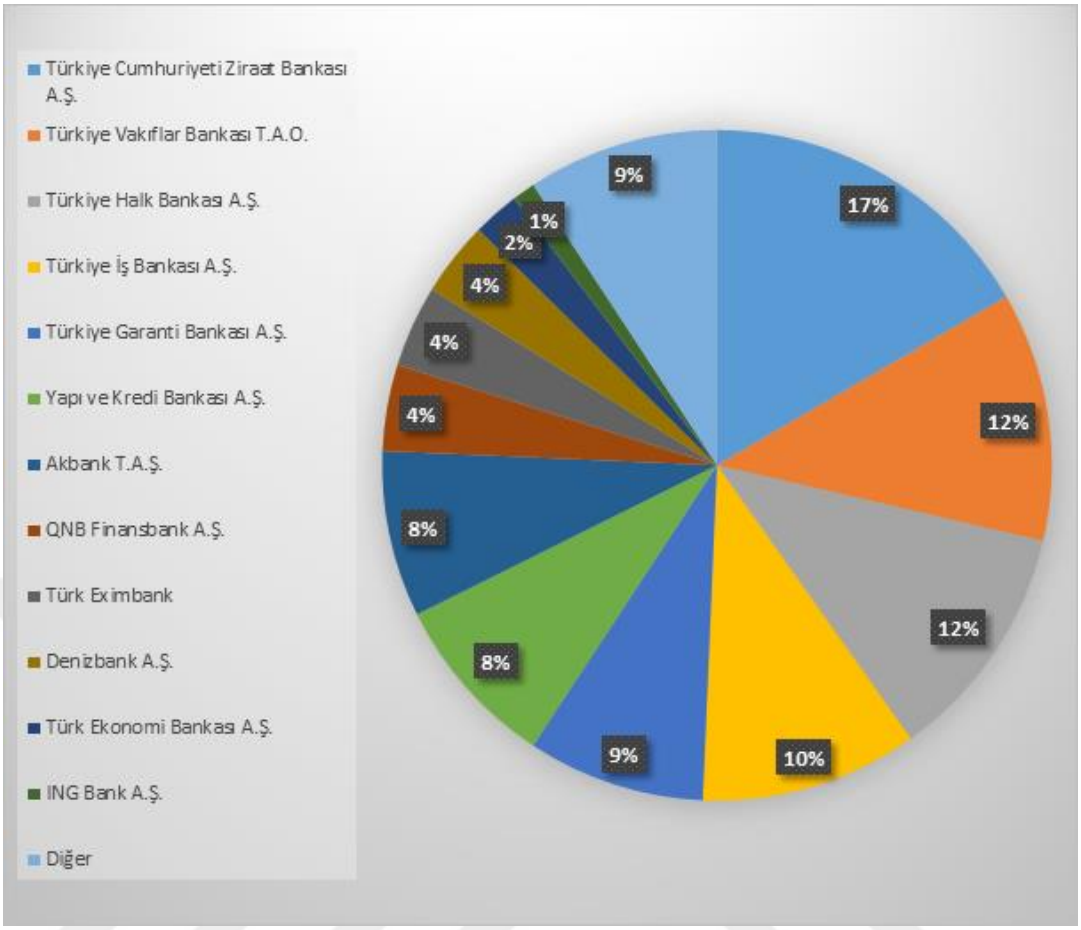

Şekil 2.1. Türkiye'de Bankaların Aktif Büyüklüğünün Yüzdesel Dağılımı

Kaynak: (www.tbb.org.tr Erişim Tarihi: 16.09.2021)

Şekil 2.1 incelendiğinde Bankacılık sektörünün aktif büyüklüğünün %40,16´sını (%17 Ziraat Bankası, %12 Vakıf Bankası, %11 Halk Bankası) kamu bankaları oluşturmaktadır. Devlet bankalarından sonra aktif büyüklüğü yüksek olan özel banka %10 ile İş Bankası ve %9 ile Garanti Bankası'nın olduğu görülmektedir.

Tablo 2.4. 2021 Yılı İtibarı İle Mevduatların Bölgelere Göre Dağılımı (milyon TL)

Bölgeler	Tasarruf mevduatı	Resmi Kuruluşlar mevduatı	Ticari Kuruluşlar Mevduatı	Bankalar Mevduatı	Döviz Tevdiat Hesabı	Diğer Kuruluşlar Mevduatı	Kıymetli Madenler Depo Hesapları	**Toplam**
Batı Marmara	36.762	1.740	6.643	0	32.099	1.539	9.460	88.242
Doğu Marmara	59.202	3.461	27.185	3	89.951	4.654	20.067	204.523
Ege	127.206	4.289	30.019	7	152.441	5.010	31.595	350.567
Batı Anadolu	87.505	61.295	79.046	23.746	181.296	53.421	30.774	517.083
Akdeniz	88.359	4.911	19.533	11	106.794	3.149	21.842	244.598
Orta Anadolu	20.314	1.750	7.156	1	46.439	1.021	7.370	84.052
Batı Karadeniz	28.215	1.760	6.315	1	30.465	1.467	10.010	78.233
Doğu Karadeniz	17.468	1.709	3.900	1	18.560	816	5.927	48.381
Kuzeydoğu Anadolu	6.038	1.489	1.580	0	5.709	331	2.507	17.655
Ortadoğu Anadolu	10.998	1.797	2.994	1	11.987	543	5.048	33.368
Güneydoğu Anadolu	20.565	4.562	7.670	1	35.943	1.795	7.061	77.596
Kıbrıs	2.831	0	883	449	6.895	1.034	148	12.241
Yabancı Ülkeler	113	0	1.360	28.884	17.160	127	0	47.643
Toplam	**791.377**	**103.495**	**448.812**	**166.140**	**1.470.931**	**107.453**	**219.995**	**3.308.203**

Kaynak: (https://www.tbb.org.tr Erişim Tarihi: 10.09.2021).

2021 yılı itibari ile mevduatların bölgelere göre dağılımı incelendiğinde toplam mevduatların 3.308.203 milyon TL olduğu, bu tutarın 791.377 milyon TL'sinin tasarruf mevduatına, 103.495 milyon TL'sinin resmi kurumlar mevduatına, 448.812 milyon TL´sinin ticari kuruluşlar mevduatına ve 1.964.519 milyon TL'sinin diğer mevduatlara ait olduğu görülmektedir (Tablo 2.4).

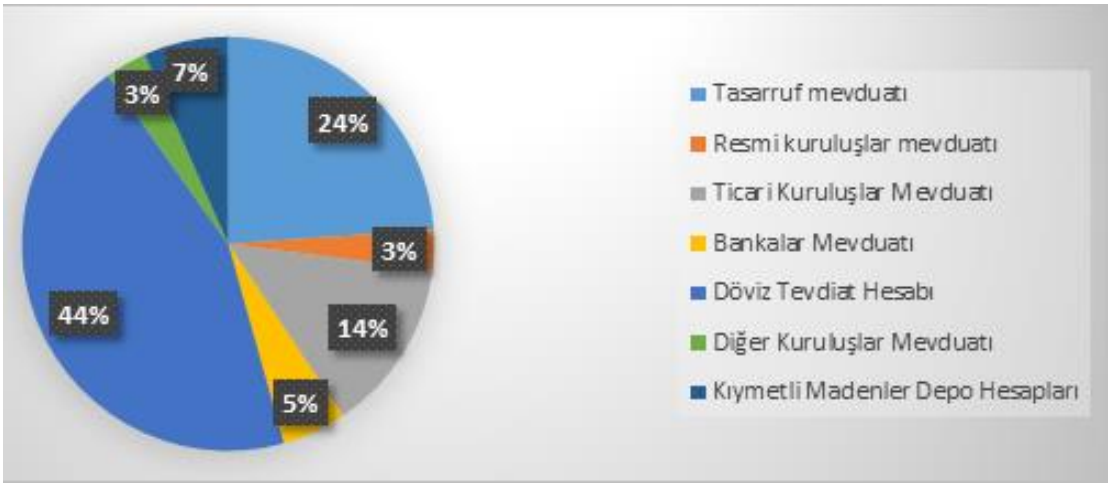

Şekil 2.2. Mevduat Türlerinin Yüzdesel Dağılımı

Kaynak: (https://www.tbb.org.tr. Bankacılık Banka Ve Sektör Bilgileri. Erişim Tarihi 16.09.2021).

Şekil 2.2'ye bakıldığında Mevduat türlerinin dağılımını yüzdesel olarak görülmektedir, mevduatların %44'nün döviz tevdiat hesabı olduğu görülmektedir. Yani mevduatların tümü göz önüne alındığında çoğunluğunu döviz tevdiat hesaplarının oluşturduğu görülmektedir. Döviz tevdiat mevduatını %24 ile tasarruf mevduatının takip ettiği görülmektedir.

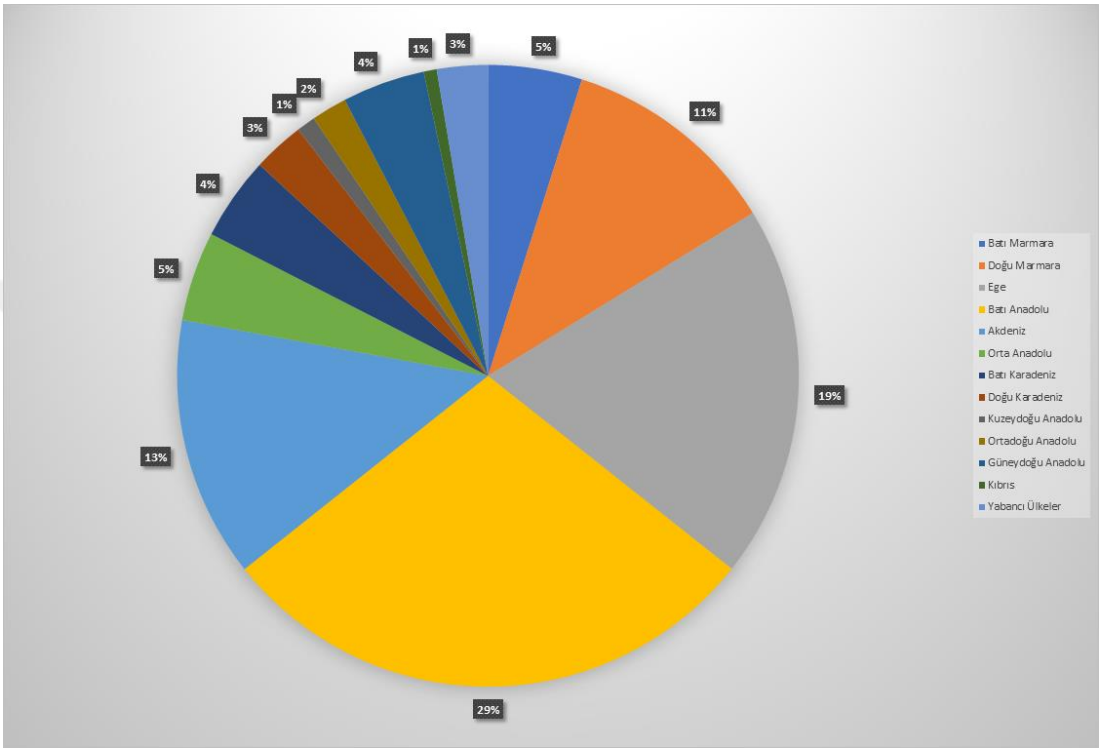

Şekil 2.3. Mevduatların Bölgelere Göre Yüzdesel Dağılımı

Kaynak: (https://www.tbb.org.tr/tr/bankacilik/banka-ve-sektor-bilgileri/istatistiki-raporlar/59).

Türk bankacılık sektörü incelendiğinde bankaların mevduatlarının büyük bir çoğunluğunun Batı Anadolu %29, ege %19, Akdeniz %13 ve Doğu Marmara bölgelerinde olduğunu görülmektedir. Bu bölgeler toplam mevduatın %63´nü oluşturmaktadır (Şekil 2.3).

Tablo 2.5. 2021 Yılı İtibarı İle Kredilerin Bölgelere Göre Dağılımı

31.12.2020 İtibarıyla Kredilerin Bölgelere Göre Dağılımı (Milyon TL)								
Bölgeler	**İhtisas Kredileri**						**İhtisas Dışı Krediler**	**Toplam**
	Tarım	**Gayrimenkul**	**Mesleki**	**Denizcilik**	**Turizm**	**Diğer**		
Batı Marmara	8.186	881	26	1	438	3.686	72.502	85.721
Doğu Marmara	7.459	1.332	37	1	471	5.609	207.219	222.129
Ege	18.642	2.685	66	26	1.109	9.229	333.696	365.452
Batı Anadolu	10.779	1.194	55	0	208	5.381	472.282	489.899
Akdeniz	17.801	2.282	77	20	1.685	9.688	280.724	312.277
Orta Anadolu	10.225	686	14	0	144	3.444	62.702	77.215
Batı Karadeniz	6.805	895	26	2	226	4.656	71.738	84.348
Doğu Karadeniz	2.351	471	13	1	203	2.750	54.464	60.252
Kuzeydoğu Anadolu	4.152	291	7	0	117	961	27.842	33.371
Ortadoğu Anadolu	4.005	495	18	0	84	2.131	37.956	44.689
Güneydoğu Anadolu	9.005	999	33	2	167	4.836	124.777	139.821
Kıbrıs	41	0	0	0	283	0	8.009	8.333
Yabancı Ülkeler	465	0	0	0	0	0	165.644	166.109
Toplam	**101.658**	**13.727**	**449**	**75**	**6.031**	**87.588**	**3.240.424**	**3.449.952**

Kaynak: (https://www.tbb.org.tr/tr/bankacilik/banka-ve-sektor-bilgileri/istatistiki-raporlar/59; erişim tarihi 16.09.2021).

Tablo 2.5'te kredilerin bölgelere göre dağılımı verilmiştir. Tablo yorumlandığında; Türkiye genelinde toplam kredilerin 3.449.952 milyon TL olduğunu bu tutarın 3.240.424 milyon TL´sinin ihtisas dışı kredilere, 209.528 milyon TL´sinin ihtisas kredilerine ait olduğunu görülmektedir. İhtisas kredilerinin ise 101.658 milyon TL ile en çok tarım kredilerine ait olduğunu bunu 13.727 milyon TL ile gayrimenkul kredilerinin takip ettiğini görülmektedir. Ayrıca kredilerin oldukça önemli bir kısmının ihtisas dışı krediler olarak kullanıldığı görmektedir. Bu durum Şekil 2.4'te daha net görülmektedir.

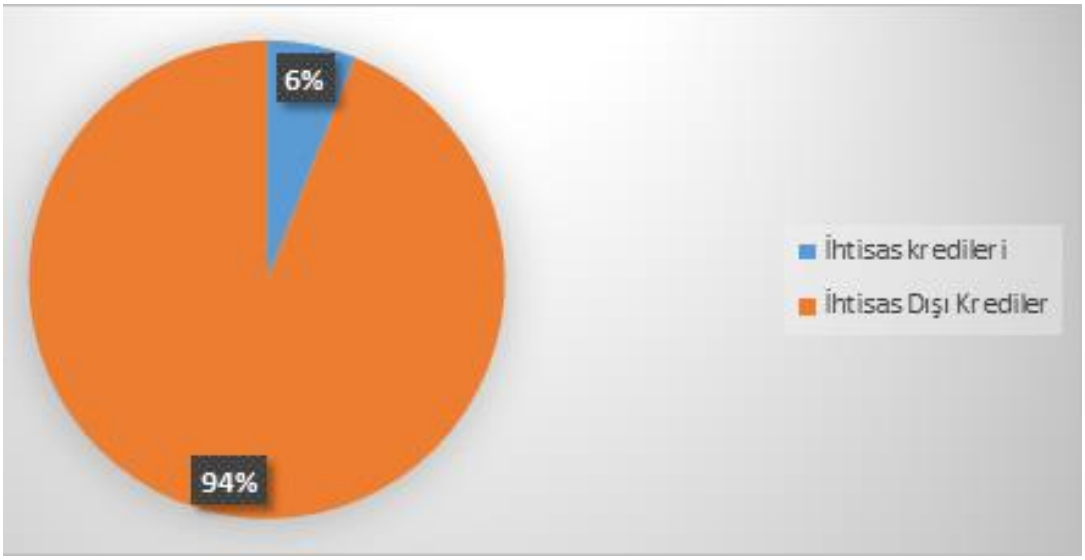

Şekil 2.4. Türkiye'de Kredilerin Türlerinin Yüzdesel Dağılımı

Kaynak:(https://www.tbb.org.tr/tr/bankacilik/banka-ve-sektor-bilgileri/istatistiki-raporlar/59).

Türk bankacılık sektöründe ihtisas dışı kredilerin kredi türleri içinde çok önemli paya sahip olduğu görülmektedir. İhtiyaç kredileri gibi özel kredi türleri ihtisas dışı krediler olarak değerlendirilmektedir. İhtisas kredileri içinde ise en büyük payı tarım sektörünün aldığı görülmektedir (Şekil 2.5).

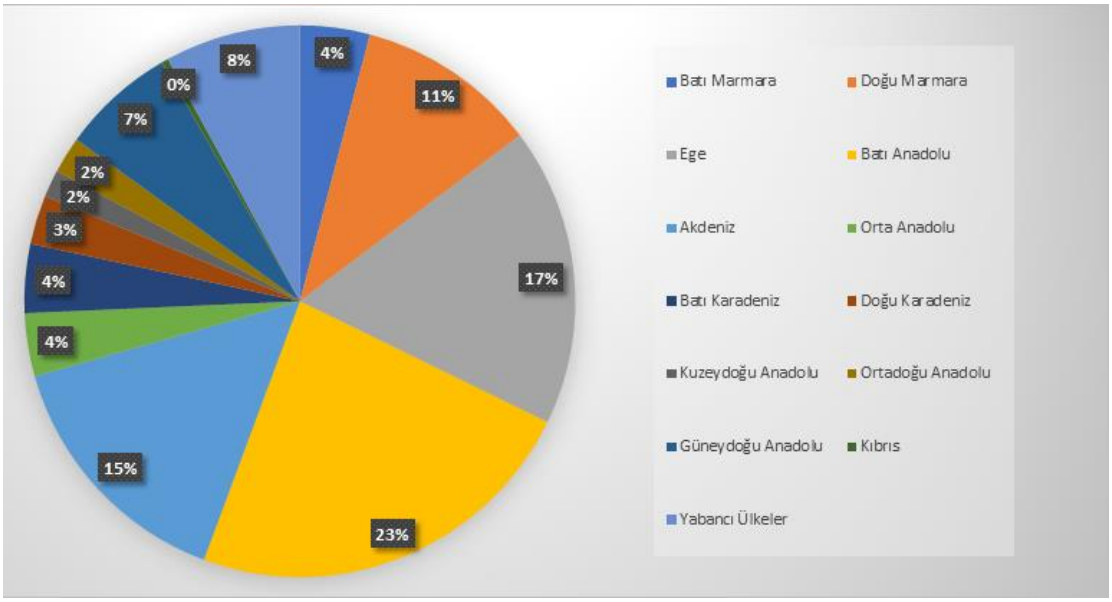

Şekil 2.5. Türkiye'de Kredilerin Bölgesel Dağılım Yüzdesi

Kaynak: (https://www.tbb.org.tr/tr/bankacilik/banka-ve-sektor-bilgileri/istatistiki-raporlar/59)

Türkiye'de kredilerin yüzdesel dağılımında ise mevduat dağılımında olduğu gibi önemli payı %23 Batı Anadolu, %17 Ege, %15 Akdeniz ve %11 Doğu Marmara bölgelerinde yoğunlaştığı görülmektedir. Bu bölgelerde yoğunlaşan krediler toplam kredilerin %66´sını oluşturmaktadır (Şekil 2.5).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. DÜNYA'DA ve TÜRKİYE'DE SALGIN DÖNEMLERİ VE FİNANSAL YANSIMALARI

Dünyanın var oluşundan bu yana insanlar anlam veremedikleri hastalıklar dolayısıyla toplu veya kitlesel ölümler yaşamışlardır. İlkel dönemlerde bu durum ilahi bir ceza ya da ilahi bir durum olarak algılanmıştır. İnsanlar sebebini anlayamamış ancak salgın sonuçlarını yaşayıp gözlemleyebilmişlerdir. Tıp alanının gelişmesi ile bu hastalıklar bilim insanları tarafından humoral ve miasma teorileri ile açıklanmaya çalışılmıştır. Humoral teorisine göre insan vücudu kan, sarı safran, kara safran ve balgamdan oluştuğu kabul edilir ve bu hastalıkların sebebinin insan vücudundaki bu yapıların değişiminden yaşandığı kabul edilir. Miasma teorisine göre hastalıkların nedeninin çevresel kirlenmeden yani havanın ve suyun kirlenmesinden kaynaklandığı kabul edilir. 19. yy'de Louis Pasteur salgın ve bulaşıcı hastalıkların gözle görülmeyen küçük canlılardan kaynaklandığını kanıtlamıştır (Küçük 2020: 392). Modern dünyada artık salgın hastalıkların nedeninin tek hücreli bu canlılardan kaynaklandığı bilinmektedir.

3.1. Kavramsal Olarak Salgın ve Pandemi

TDK'ye göre "salgın, kısa zamanda çevredeki insan hayvan ve bitkilerin büyük bir bölümüne bulaşan, müstevli: salgın hastalık" olarak tanımlanmıştır. Bir toplumda ya da bir bölgede belli bir süre boyunca olağan üstü sayıda hastalık vakası görülmesi salgın hastalık olarak ifade edilmektedir. Pandemi ise salgın hastalığın birkaç ülkede veya bir kıtada yayılmasıdır (Pala 2020: 18). Yani bir çeşit küresel salgındır. Covid-19 salgını hemen hemen tüm dünyada etkili olduğu için Covid-19 pandemisi olarak adlandırılmaktadır. Bu tür salgınların sadece sağlık üzerine değil ekonomi, sosyal yaşam, eğitim kısacası tüm yaşam üzerine etkileri bulunmaktadır.

Bir hastalığın salgın olup olmadığına Dünya Sağlık Örgütü (WHO) karar vermektedir. Bir hastalığın salgın olarak nitelendirilmesi için, daha önce rastlanmamış bir salgın hastalığın ortaya çıkması, hastalığın insanlara bulaşıyor ve

sonuçlarının tehlikeli olması, hastalığın kolay ve hızlı yayılıyor olması gerekmektedir (Aslan 2020: 2).

3.2. Günümüze Kadar Dünyada ve Türkiye'de Yaşanmış Salgınlar ve Etkileri

Geçmişten günümüze insanlık tarihine baktığımızda insanlık birçok hastalıkla karşı karşıya kalmış ve bunlarla mücadele etmişlerdir. Tıp alanında yaşanan büyük gelişmeler, çıktığı dönemde ölümcül olan bulaşıcı salgın hastalık gibi görünen birçok hastalıkların sıradan hale gelmesini sağlamıştır. Tarihten günümüze salgın hastalıklara genel bakış şu şekildedir.

Antoninus Vebası; Tarihte yaşanan ilk salgın hastalık olarak kabul edilen antoninus vebası, MS 161-180 Marcus Aurelius Antoninus döneminde Roma'da yaşanmıştır. Roma imparatorluğun doğusundaki seferlerden dönen askerler antoninus vebasını Anadolu'ya, Yunanistan'a ve Roma'ya yaymışlardır. Bu salgın roma imparatorluğunda yaklaşık beş milyon insanın ölümüne neden olmuştur (BBC 2005). Bu salgının sonucunda Roma ordusunun önemli ölçüde azalması barbar toplumlara olan bağlılığı artırmıştır. Kölelerin ve üretim yapan halkın ölmesi ülkede üretimi olumsuz etkilemiş ve imparatorluk ekonomisi büyük bir krizle karşı karşıya kalmıştır (Karakuş 2018: 39).

Justinianus Veba Salgını; 6. yy'inin en ölümcül vebalarından birisi olarak düşünülen Justinianus vebasının kökeninin nereden geldiği tam olarak bilinmemektedir. Hastalık Akdeniz kıyısındaki liman kentlerinde etkili olmuş ve Doğu Roma İmparatorluğunun başkenti Konstantinopolis'te yıkıcı bir etkiye neden olmuştur. Salgında ölenlerin sayısı tam olarak belirlenememektedir. Çünkü o dönemde yaşanan ölümlerin tek nedeni hastalık olmamış yaşanan kıtlık nedeni ile de birçok ölümler yaşanmıştır. Bu hastalık Doğu Roma nüfusunu önemli ölçüde azaltmış ve bu nüfus azalışı vergi yükünü artırmıştır. Üretim büyük ölçüde düşmüş salgının yanında arz kıtlığı da yaşanmaya başlanmıştır. Birçok kaynakta Roma imparatorluğunun yıkılma sebeplerinden biri olarak bu salgınlar gösterilmiştir (Snell 2019: 25). Öte yandan üretim yapacak nüfusun azalması ücret fiyatlarını artırdı ve ölen kişilerin malları kalan yakınlarına bırakıldı. Yaşanan bu ücret bolluğu talep dengelerini değiştirmiştir.

Amvâs Vebası; MS 639 yılında Kudüs'e yakın olan Amvâs bölgesinde çıkmış Urfa, Şam, Ürdün ve Filistin´i de kapsayan geniş bir coğrafyaya yayılmıştır. Hastalık yaklaşık yirmi beş milyon insanın ölümüyle sonuçlanmıştır (Aslan 2020: 36).

Japon Çiçek Hastalığı Salgını; MS 735 yılında Japonya'nın tokyo kentinde ortaya çıkmış ve iki yıl içinde bir milyon civarında insanın ölümüyle sonuçlanmıştır. Asya ticaretinin büyük gelişme göstermesi hastalığın hızlı yayılmasına neden olduğu düşünülmektedir. Salgının tarım bölgelerinde yaşanması üretimi olumsuz etkilemiş ve göçlere neden olmuştur. Bu durum kıtlığı da beraberinde tetiklemiştir. Özellikle pirinç tarımında önemli arz düşüşü yaşanmıştır (Türk, Ak Bilgün ve Ak 2020: 616).

Kara Veba; Karaveba salgını 14.yy`de güney ve güneydoğu Asya'da başladığı bilinmektedir. 1330´lu yıllarda Çine ve 1334 yılında Kırıma ulaşmıştır. Kırımdan ticaret gemileri yoluyla Afrika'nın kuzeyine, güney ve batı Avrupa'dan tüm Avrupa kıtasına yayılmıştır. Kara veba Osmanlı İmparatorluğu'nda 1840´lara kadar ara ara tekrar kendini göstermiştir. Bu salgın edebiyat dünyamızda da birçok romana konu olmuştur (Pamuk 2020: 23).

Veba salgınında önemli ölçüde iş gücü kaybının yaşanması ücret ve fiyatları artırdı ve ölen kişilerin malları kalan yakınlarına bırakıldı. Öte yandan yatırımların azalması nedeniyle faizlerde de düşüşler yaşandı. Yaşanan bu ücret bolluğu, akrabalardan kalan mallar, faizlerin düşmesi insanların refahını artırarak talep dengelerini değiştirdi. Talep pahalı ithal mallara kaymaya başladı. Aynı ekonomik etkinin Justinianus Vebası sonucunda da yaşandığını söylenebilmektedir (Pamuk 2020: 34).

Kolera; Kolera salgını 19. Yy´de ortaya çıkmış ve birçok ülkeyi etkisi altına almış ölümcül hastalıklardan birisidir. Kolera salgını her ülke ve toplumda farklı isimlerle adlandırıldığından tarihçiler tam ve net bilgilere ulaşamamışlardır. Birçok kaynakta koleranın Hindistan'da Ganj ve Brahmaputra Nehirleri arasındaki bölgede çıktığı yer almaktadır. Salgın ilk 1822ve daha sonra 1831 yılında Osmanlının başkenti İstanbul'da baş gösterdi. İstanbul'da yaklaşık 5000-6000 kişinin bu hastalıktan öldüğü bilinmektedir. Birçok insanın ölümüne neden olan hastalık ara ara zayıflasa da sonraki dönemlerde tekrar baş göstermeye devam etmiştir (Yılmaz 2017: 42).

Osmanlı devletinde en çok kolera salgınından etkilenen şehirlerden birisi Erzurum vilayetidir. Erzurum vilayetinde, 15 Temmuz-23 Kasım 1910tarihleri arasında toplam 848 kişi hastalığa yakalanmış ve bunların 581´i vefat etmiştir. Sıkı karantina uygulamaları, sınır kapılarının kapanması, ithalat yasakları gibi tedbirler hem üretimi hem de bölge ekonomisini olumsuz etkilemiştir. Maddi imkânsızlıklar, sağlık altyapısı yetersizlikleri, yetersiz teçhizat yetkilileri karantina tedbirlerini hafifletmek hatta tamamen kaldırmak zorunda bırakmıştır (Aktaş 2015: 249-251).

İspanyol Gribi (H1N1); 1918-19 İspanyol gribi, 20. yüzyılın en ölümcül grip salgınlarından birisidir. WHO verilerine göre, İspanyol gribi küresel nüfusun yaklaşık dörtte birine bulaşmış ve 40 milyondan fazla insan ölümüne yol açmıştır. O döneme kadar gribin yaşlıları öldürdüğü düşünülüyorken İspanyol gribi 20-40 yaş arası gençleri de etkilemiş ve çok hızlı bir şekilde yayılım göstermiştir (Karaoğlu 2020: 18).

Asya Gribi (H2N2); 1957 yılında Çin'de, insanlarda görülen bir gribin yaban ördeklerinde mutasyona uğraması sonucu ortaya çıkmıştır. Bu gribe H2N2 virüsü neden olmuş ve yaklaşık 1-2 milyon insanın ölümüne neden olmuştur (Dündar 2020: 840)

Hong Kong Gribi(H3N3); 1968 Hong Kong gribi (H3N2) Hong Kong'da ortaya çıkmış, bulaşıcılığı hızlı ve ölümcül bir grip salgını olarak tarihe geçmiştir. Salgın bilinenin aksine yaz aylarında yayılım göstermiştir. Salgın dünya çapında yaklaşık bir milyon insanın ölümü ile sonuçlanmıştır (Dündar 2020: 840).

Kuş Gribi (H5N1); H1N1vürüsünün neden olduğu kuş gribi ilk olarak Çin'de görülmüş 2003-2004 yıllarında tekrar ortaya çıkmış ve birçok ülkede kümes hayvanlarını etkilemiştir. Birçok kümes hayvanının yok edilmesinden sonra salgın durdurulmuştur (Dündar 2020: 841). Hastalığın hayvanlardan insanlara bulaşmadığı ancak yoğun hayvan dışkı ve atıklarının olduğu ortamlarla temas eden insanların da hastalığa yakalandığı tespit edilmiştir. Hastalığın insanlara bulaşıp mutasyon geçirerek insanlar arasında salgın haline gelebilmesinden endişelenilmiş ve kanatlı yaban hayvanları ile kümes hayvanları yok edilmiştir. Türkiye´de kuş gribi vakaları 2005 yılında Balıkesir'de görülmüştür (www.mfa.gov.tr).

Kuş gribi vakaları nedeniyle tavukçuluk sektörü olumsuz etkilenmiş, tavuk fiyatları ve satışları düşmüştür. Bunun nedeni tüketicilerin tavuk etti kullanımının azalmasıdır. Ancak düşük gelirli tüketicilerin tavuk fiyatlarının düşüşünü fırsat bilerek tavuk tüketimini artırdığı da gözlemlenmiştir (Sayılı 2006: 25-31).

Domuz Gribi (H1N1); Domuz gribi, H1N1 virüsünün neden olduğu domuz, kuş ve insan grip virüslerinin bir bileşimi olarak ortaya çıkmış olan yeni grip türüdür. İlk defa 2009´da Meksika'da insanlarda görülmeye başlayan grip salgını hızla dünyaya yayılmıştır. İlk güney yarım kürede görülen hastalık, kış mevsiminin gelmesiyle birlikte kuzey yarım kürede de yayılmıştır(www.ttb.org.tr). WHO domuz gribinin Amerika kıtası dışında ikinci bir bölgede de yayılmasından sonra 2009´da pandemi alarmı verdi (ntv.com).

HIV/AIDS; kan veya korunmasız cinsel temasla bulaşan insanların bağışıklık sistemini etkileyerek vücudu virüslere karşı savunmasız bırakan bir hastalık türüdür(acibadem.com). 1981 öncesi bu virüs bilinmemektedir ancak 20 yıldan daha kısa sürede 46 milyon kişi infekte olmuş ve 30,6 milyon kişi bu hastalıktan ölmüştür. Sağlık bakanlığı kayıtlarına göre Türkiye'de ilk vaka 1985 yılında görülmüştür. HIV hastalığının en büyük makroekonomik yükü büyük yatırımlara ayrılacak fonun bu hastalığı henüz iyileştiremeyecek tedavilere ayrılmasıdır (hatam.hacettepe.edu.tr).

Korona Virüs Pandemisi (COVİD-19); Aralık 2019´da Çin'de başlayan salgın neredeyse tüm dünyada etkili olmuş Mart 2019´da Türkiye'ye ulaşmıştır. Salgını durdurmak için birçok ülkede karantina tedbirleri uygulanmıştır. Bu tedbirler parkende ticaret, ulaştırma ve turizm gibi hizmet sektörlerini önemli ölçüde etkilemiştir. Hatta tüm dünyada bu sektörlerin tamamen durmasına neden olmuştur (Tunalı 2020: 32).

COVID-19 ilk olarak Çin'in Vuhan Eyaleti'nde Aralık ayının sonlarında solunum yolu belirtileri (ateş, öksürük, nefes darlığı) ile gelişen bir grup hastada yapılan incelemeler sonucunda 13 Ocak 2020'de virüs olarak tanımlanmıştır. Salgın ilk olarak hayvan pazarında bulunan insanlarda tespit edilmiş ve insandan insana bulaşarak Çinin Vuhan kentinden tüm dünyaya yayılmıştır.

Covid-19'un ekonomik ve sosyal yönden toplumsal etkilerine itafen alınan mali tedbirlerin kapsamının dar tutulduğu ve alınan önlemlerde daha çok kısa vadeli sorunlara çözüm getirilmeye çalışıldığı düşünülmektedir (Eroğlu 2020:233). Tarihten bu güne pek çok salgın hastalık ortaya çıkmıştır ancak Covid-19 salgını dünyanın küreselleşmesinin etkisiyle daha büyük coğrafyada ve daha kısa sürede etkili olmuştur. Bu salgının ne kadar süreceği belli olmadığından ekonomik yansımalarının da nasıl olacağı merak edilmektedir (T.C. Sağlık Bakanlığı 2021).

Türkiye'de salgın hastalık verilerine baktığımızda 3 Temmuz 2021 itibari ile toplam vaka sayısı 5.440.368, toplam vefat sayısı 49.874, toplam iyileşen hasta sayısı 5.310.769 kişi olarak görülmektedir (T.C. Sağlık Bakanlığı 2021).

Salgının hâlen devam etmesinden dolayı ekonomik boyutunu tam olarak görememekle beraber pandemi sürecinde alınan tedbirler, kapanma uygulamaları ve karantina uygulamaları Türkiye genelinde üretimin düşmesine ve özellikle sağlık, gıda ve temizlik ürünlerinde talebin artmasına neden olmuştur. Bu durum fiyat artışlarına sebebiyet vermiştir. Ayrıca tüm dünya Türkiye gibi aynı durumla mücadele etmektedir. Bu durumlara ek olarak TL'nin diğer paralar karşısında değer kaybetmesi ekonomiyi olumsuz etkilemektedir.

3.3. Etkilenmeleri ve Etkileri Bakımından Salgın Dönemlerinde Bankaların Ekonomideki Yeri

Büyük bir küresel salgın yaşadığımız son dönemlerde bankacılık sektörünün ekonomiye katkılarını şu şekilde özetleyebiliriz. Reel sektör ve hane halkına kredi olarak likidite sağladıklarından Pandeminin ekonomik olumsuzluklarını bir nebze azalmıştır. Öte yandan mevduat sahipleri Pandeminin belirsizliğinde ihtiyat amacıyla harcamalarını kıstıklarından ve yatırım kararlarını ertelediklerinden bankacılık sektöründe mevduatların da arttığı gözlemlenmiştir (Ersoy, Gürbüz ve Erdoğan 2019: 159).

Salgın sürecinde bankaların etkilenmesi incelendiğinde birçok sektörde olduğu gibi bankacılık sektöründe uzaktan çalışma sistemine geçilmiş, şubelerde sağlık önlemleri doğrultusunda düzenlemeler yapılmıştır. Diğer yandan ATM´ler yüz yüze teması önlemede önemli ve büyük rol oynamıştır. Salgın sürecinde telefon ve internet bankacılığının arttığımda gözlemlenmiştir (Tuna 2021: 25-30).

3.4. COVİD-19 Pandemi Döneminde Türk Bankacılık Sektöründe Yaşanan Gelişmeler ve Alınan Tedbirler

Covid-19 pandemisi döneminde ekonominin neredeyse durma noktasına gelmesi nedeniyle ve ekonomik sıkıntı yaşayan işyeri ve vatandaşların sorunlarını gidermek amacıyla birçok kurum ve kuruluş tarafından önleyici ekonomik tedbirler alınmıştır.

18 Mart 2020 tarihinde Cumhurbaşkanı Erdoğan tarafından "Ekonomik İstikrar Kalkanı" adı verilen yeni ekonomik Paket'te bankaları ilgilendiren tedbirler kısaca şu şekildedir (kilinclaw.com).

Salgın nedeni ile likidite sorunu yaşayan kuruluşların bankalardan almış oldukları kredilerin anapara ve faiz ödemelerinin en az 3 ay süre ile ertelenmesi ve gerektiği hallerde ek finansman desteği sağlanması kararlaştırılmıştır. Özellikle komu bankalarından bu düzenlemenin uygulanması istenmiştir. Buna ek olarak Covid-19 pandemisi nedeniyle ticari faaliyetlerinin kötü etkilendiğini beyanda bulunan esnaf ve sanatkârların, talep etmeleri halinde Halk bankasına olan kredi borçlarının anapara ve faiz ödemeleri Nisan, Mayıs ve Haziran ayları için ertelenmiştir. Kredi Garanti Fonu limitinin 25 Milyar Türk Lirasından 50 Milyar Türk Lirasına çıkartılmıştır ve likidite sıkışıklığı ve teminat açığı bulunan işletme ve KOBİ'lere kredi kullanımında öncelik verilmiştir. Ayrıca vatandaşlar için sosyal amaçlı kredi paketlerinin uygulanmaya alınması teşvik edilmiştir. 10- 500 Bin TL değerinden düşük evler için kullanılacak olan konut kredilerinde, kredilendirilebilir miktarın %80'den %90'a yükseltilmesine ve en düşük peşinat %10'a düşürülmesine karar verilmiştir. Ek olarak Covid-19 pandemisi kapsamında alınan önlemler nedeniyle Nisan, Mayıs ve Haziran aylarında temerrüde düşen kuruluşların kredi siciline "mücbir sebep" notu düşülmesi kararlaştırılmıştır (kilinclaw.com).

BDDK tarafından 16 Mart 2020 tarihinde alınan kararlar; 31 Aralık 2020 tarihine kadar ve bankaların her tür kredileri ve alacakları için temerrüde düşen kredilerin donuk alacak olarak sınıflandırılması için geçecek sürenin 90 günden 180 güne yükseltilmesi kararlaştırılmıştır. Bankaların Sermaye Yeterliliğinin Ölçülmesine ve Değerlendirilmesine İlişkin Yönetmelik kapsamında kredi riskine esas tutar hesaplamasında; hesaplama tarihinden önceki son 252 iş gününe ait

TCMB' nin döviz alış kurlarının basit aritmetik ortalamasının kullanılabilmesine olanak sağlanmıştır. 90 gün gecikme süresinin, TFRS 9 kapsamında beklenen kredi zararı ayıran firmaları da kapsayacak şekilde 180 gün ve finansal kiralama şirketlerinde ise 240 gün olarak uygulanması kararlaştırılmıştır. 90 günlük gecikmeye rağmen "Tasfiye Olunacak Alacaklar" hesabına aktarılmayan alacaklar için şirketlerin kendi bünyesinde karşılık ayırmasına devam edilmesine ilişkin uygulamanın kaldırılması kararlaştırılmıştır. Kredilerin sınıflandırılması ve bunlar için ayrılacak karşılıklara ilişkin usulde, İkinci Grupta sınıflandırılması için öngörülen 30 gün gecikme süresinin, Birinci Grupta izlenen krediler gibi 90 gün olarak uygulanması kararlaştırılmıştır. Bu kapsamda 30 günlük gecikmeye rağmen Birinci Grupta sınıflandırılmaya devam edilen krediler için ayrılacak karşılıkların, bankaların TFRS 9 kapsamında beklenen kredi zararının hesaplanmasında kullandıkları kendi risk modelleri uyarınca ayrılmasına ilişkin uygulamaya 30.09.2021 sonu itibariyle kaldırılmıştır. Bankaların kullandırdığı tüketici ve taşıt kredilerinin anapara ve faiz ödemelerinin müşterilerin talebi üzerine 30.06.2021 tarihine kadar ertelenmesi durumunda erteleme süresinin vade sınırlarında dikkate alınmamasına ilişkin uygulama 30.09.2021 sonu tarihinde kaldırılmıştır. Ek olarak nakit kullanımı veya nakit kullanımı ile mal ve hizmet alımına kapatılmasının, kart çıkaran kuruluşların isteğine bırakılmasına yönelik uygulamaya 30.09.2021 sonu tarihinde kaldırılmıştır (bddk.org).

TCMM Tarafından açıklanan önlemler;

2020-15 sayılı karar ile TCMB, Para Politikası Kurulu tarafından politika faizinin yüzde 10,75'ten yüzde 9,75'e indirilmesi kararlaştırılmıştır.

2020-16 Sayılı karar ile TCMB**,** Gün içi ve gecelik vadedeki hazır olanaklar doğrultusunda bankalara ihtiyaç duyabilecekleri likiditenin sağlanacağı kararı alınmıştır. Dolar karşılığında 1, 3 ve 6 ay vadeli olarak yapılan swap ihalelerinin devam edeceğini ve söz konusu ihalelerin Euro ve altın karşılığı da düzenlenebileceği kararlaştırılmıştır. Reel kredi büyüme koşullarını sağlayan bankaların yabancı para cinsinden zorunlu karşılık oranlarının tüm yükümlülük türleri ve vade dilimlerinde 500 baz puan indirildiği kararlaştırılmıştır. 18 Mart 2020 tarihinden 30 Haziran 2020 tarihine kadar vadesi gelecek reeskont kredisi geri

ödemelerine 90 güne kadar vade uzatıma olanağı tanınmıştır. Kredi taahhüdü açık olan reeskont kredileri ile 18 Mart 2020 tarihinden 30 Haziran 2020 tarihine kadar kullanılacak reeskont kredilerine 12 ay ek taahhüt kapama süresi verilmesi kararlaştırılmıştır. Mevcut reeskont kredileri için belirlenen üst limit süreleri, 20 Mart 2020 tarihinden itibaren geçerli olacak şekilde kısa vadeli kullanımlar için 120 günden 240 güne, daha uzun vadeli kullanımlar için ise 720 güne çıkartılmıştır (tcmb.gov).

Kamu bankaları ve özel bankalarca açıklanan önlemler kapsamında kullanılan kredilere ilişkin anapara, faiz ve komisyon ödemeleri bankalarca ertelenmiştir. Öte yandan öncelikle başta turizm, lojistik, AVM, perakende sektörleri olmak üzere tüzel kişi banka müşterilerinin kullandığı ticari krediler ve KOBİ kredilerinin yeniden yapılandırılması ve ihtiyaca göre değişen uzunluklarda ödemesiz dönem belirlenmesi kararı alınmıştır. Çalışanlarının maaşlarını banka üzerinden ödeyen şirketlere istihdamlarını azaltmamaları şartıyla 3 aylık maaş gideri kadar ek limit desteği sağlanmıştır. Dijital bankacılık uygulamaları üzerinden yapılacak EFT veya havale işlemlerinden alınan ücretlerin kaldırılması ve Covid-19 pandemisi tedbirleri doğrultusunda banka şubelerinin çalışma saatlerinin hafta içi her gün 12.00-17.00 saatleri arasında olacak şekilde ayarlanması ve mobil bankacılık uygulamalarına ağırlık verilmesi gibi tedbirler alınmıştır. (tcmb.gov.).

Tüm ekonomik çerçevelerce alınan tedbirlerde görüldüğü üzere Covid-19 pandemisi etkilerine karşı alınan önlemler, bankacılık sektörüne ve reel sektöre gereksinim uydukları likiditeyi uygun imkânlarla sağlamayı amaçlamaktadır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. COVİD-19 PANDEMİSİ DÖNEMİNDE TÜRK BANKACILIK SEKTÖRÜNDE FİNANSAL TÜREV ÜRÜNLERİN ROLÜ ÜZERİNE AMPİRİK BİR İNCELEME

4.1. Amaç ve Önem

Çalışmanın amacı; Türk bankacılık sektöründe Covid-19 pandemisi döneminde finansal türev ürün kullanımının rolünü incelemek. Bu doğrultuda 2016-2021 yılları arasında Türk bankacılık sektöründe türev ürün kullanımının çeyrek dönemler itibari ile Türkiye Bankalar Birliği'nde bulunan verileri kullanılmıştır. Tüm dünyanın birçok ekonomik sıkıntı yaşadığı Covid-19 pandemisi sürecinde riskten korunmak için Türk bankacılık sektörü türev ürün kullanımından ne derece yararlandı ve türev ürün kullanımı bankaları nasıl etkiledi belirlemek için Türk bankacılık sektöründe özel ve yabancı sermayeli mevduat bankası verileri Mann-Whitney-U testi ile incelenmiştir.

Çalışmaya başlarken bankaların küresel salgın karşısında özellikle risk amaçlı türev ürün kullanımını arttıracağını ve pandemi dönemine ek olarak dolar kurunda yaşanan aşırı değişkenlik karşısında hem alım satım-amaçlı hem de risk amaçlı türev ürün kullanımı bekleniyorken çalışma bulgularına göre türev ürün kullanım verilerinin düştüğü istatiksel olarak ortaya konmuştur.

Çalışmanın önemi; türev ürün kullanımı ve bankalara etkinliği üzerine literatürde birçok çalışma vardır ancak pandemi süreci içinde türev ürün kullanımının rolü üzerine çalışma bulunmamaktadır. Bu çalışmada pandemi sürecinin henüz yeni olması ve yeterli verilerin henüz oluşmaması nedeniyle parametrik analizler yapılamamıştır. İlerleyen dönemlerde daha fazla veriler ile parametrik analizler yapıla bilmesi için bu çalışmanın referans alınacağı düşünülmektedir. Dünya birçok salgın hastalık ve salgın hastalığın ekonomik olumsuzlukları ile karşılaşmıştır ancak Covid-19 tüm dünyayı etkileyen ve hızla yayılan bir salgın olması, dünyanın böyle

bir salgın ile ilk defa karşılaşması, alınan sosyal ve ekonomik tedbirler ve bu tedbirlerin ortaya çıkardığı ekonomik etkiler bakımından diğer dönemlerde yaşanan salgınlardan farklı olarak tarihe geçmiştir.

4.2. Literatür Taraması

Konuyla ilgili literatür çalışmalarında türev ürünlerin banka karlılığı ve risk yönetimi ile ilişkileri incelenmekle birlikte Covid-19 pandemisi sürecinde bankalarda türev ürün kullanımı üzerine çok çalışma bulunmamaktadır. Yabancı literatür çalışmalarında genel olarak türev ürün kullanımının risk yönetiminde etkili olduğu ancak banka karlılığını olumsuz etkilediği görüşü hakimdir. Öte yandan yapılan çalışmalarda sermaye yeterliliği düşük, daha riskli kredilere sahip bankaların türev ürün kullanma eğilimlerinin yüksek olduğu, ayrıca büyük ölçekli bankaların daha fazla türev ürün kullandığı kanıtlanmıştır. İncelenen çalışmalarda türev ürün kullanımının banka karlılığı üzerine etkisinde görüş birliği olmamakla beraber daha çok banka karlılığını olumsuz etkilediği görüşünün hâkim olduğu görülmüştür. Aşağıda bu çalışmalara yer verilmiştir.

Sinkey ve Carter (2000), türev ürün kullanan ve kullanmayan bankaların finansal özelliklerini incelemiş ve sonuç olarak bankaların türev ürün kullanımının sermaye yapılarının daha riskli olması, varlık ve yükümlülükleri arasında daha fazla vade uyumsuzluğu, büyük kredi zarar yazmaları, daha düşük faiz marjı ile ilişkili olduğu bulunmuştur. Ayrıca bu çalışma ile bankaların türev ürün kullanması için daha güçlü sermaye yapısına sahip olmaları gerektiği hipotezini doğrulamadığı görülmüştür.

Shyu ve Reichert (2002), ABD ve ABD dışındaki bankalar tarafından türev ürün belirleyicilerini incelemek için 25 büyük uluslararası bankalar üzerinde çalışmış ve bankaların sermaye oranının büyüklüğü, aktif büyüklüğü, vade farkı ve kredi notu ile türev ürün kullanımının doğru ilişkili olduğunu, ancak banka karlılığı ile ters orantılı ilişkisinin olduğu belirlemiştir.

Rajendran, Madhumathi (2007), Hindistan´daki bankaların türev ürün kullanımını verilerini inceleyerek Hindistan özel sektör bankalarının yüksek riske maruz kaldıklarını ve risk yönetiminde dışsallaştıklarını gözlemlemiştirler. Ayrıca yabancı bankaların riske maruz kalma düzeylerinin düşük olduğunu ancak risk

yönetimini orta derecede dışsallaştırdıklarını, kamu bankalarının da yüksek riske maruz kaldıklarını ancak risk yönetimini içselleştirdiklerini tespit etmişlerdir. Rajendran ve Madhumathi 'ye göre çalışmanın politik çıkarımı ise bankaların türev ürün kullanımının bankaların aracılık rolünü artıracağının muhtemel olmasıdır.

Zakaria (2017), Bankacılık sektörü türev ürün kullanımının risk yönetimi verimliliğine etkilerini veri zarflama yöntemi ile incelemiştir. Çalışma sonuçları Hahn'ın (2008) Japon bankalarının Avrupa ve ABD bankalarından finansal açıdan üstün olduğunu gösteren bulgularını doğrulamıştır. Bunun nedeninin risk yönetiminde türev ürün kullanımının etkili olduğunu düşünmektedir.

Imran, Hifza ve Tahir (2018), türev ürün kullanım kapsamını, türev ürün kullanımını etkileyen faktörleri incelemek için Pakistan bankacılık sektörünü 2004-2016 dönemi için eşleştirilmiş t testi ile analiz etmişlerdir. Araştırma sonucunda türev ürünlerin alım-satım amaçlı ve riskten korunma amaçlı kullanıldığı sonucuna ulaşılmışlardır. Ayrıca türev ürün kullanan bankalar ile kullanmayan bankalar arasında önemli fark tespit edilmiştir. Kullanan bankaların daha riskli varlılara ve sorunlu kredilere sahip olduğu, kullanmayan bankaların iyi durumda ve konsantre şekilde çalıştığı gözlemlemişlerdir. Yani riski yüksek bankaların türev ürün kullanma eğilimlerinin daha yüksek olduğu gözlemlenmiş. Aynı zamanda büyük sermayeli bankaların türev ürün kullanma eğilimlerinin yüksek olduğu sonucuna varmışlardır.

Ahmed (2021), türev araçların banka karlılığı ve riske etkisini incelemek amacıyla 2015-2019 döneminde gelişmiş piyasalardan 25 banka verileri, regresyon modelleri kullanılarak analiz edilmiştir. Analizde kullanılan başlıca değişkenler toplam risk, özel risk ve sistematik risktir. Sonuç olarak bankaların türev ürün kullanarak risklerini azalttığı gözlemlenmiştir. Ayrıca türev ürün kullanımı ile banka karlılığı arasında önemli bir ilişki olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Türk literatür çalışmalarında ise türev ürün kullanımı ile risk yönetimi arasında doğru yönlü ilişki, banka karlılığı ile ters yönlü ilişki olduğu görüşü hakimdir. Çalışmalarda net faiz marjı yüksek, sermaye karlılığı yüksek, aktif büyüklüğü küçük ve büyük ölçekli bankaların türev ürün kullanım eğilimlerinin yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Türk bankacılık sektöründe en çok kullanılan türev ürünün döviz swapları olduğu ve bankaların daha çok tezgah üstü piyasalarda

opsiyon, swap, forward işlemler yaptığı görülmüştür. Türk bankacılık sektöründe türev ürünlerin riskten korunmak ve alım-satım amaçlı kullanıldığı, ancak alım-satım amaçlı kullanımın daha yoğun olduğu gözlemlenmiştir. Öte yandan türev ürün kullanımında en etkili değişkenin döviz kuru olduğu görülmektedir. Bu çalışmalara aşağıda yer verilmişitir.

Aşıkoğlu ve Kayahan (2008), global finansal sistem etkileşimiyle Türkiye'nin türev piyasa görünümünü incelemişlerdir. Aşıkoğlu ve Kayhan'a göre Türkiye'de 2005 yılına kadar sadece tezgâh üstü piyasalarda işlem gören türev ürünler, VOB' un açılması ile birlikte organize bir borsa bünyesinde de faaliyete başlamıştır. Böylece yerli ve yabancı yatırımcıların ilgi göstermesiyle 3 yıl gibi kısa bir sürede VOB 2006 yılında %273 ve 2007 yılında %263 artışla dünyada en hızlı büyüyen türev ürün borsalarından biri haline geldiğini belirtmişlerdir. İşlem hacminde gözlemledikleri 3 milyon TL'den 118 milyon TL'ye varan artışların ve üye sayısının 47'den 80'e artışının bu ürünlere olan ilgi ve ihtiyacı da gösterdiğini belirtmişler. Dolayısıyla VOB'un bu yeni dönemle birlikte firmalara risklerinin farkına varma ve gerekli önlemleri alma konusunda yol gösterici olacağını düşünmektedirler.

Anbar ve Alper (2011), bankaların türev ürün kullanım yoğunluğunu etkileyen faktörleri incelemek amacıyla 1999-2010 yılları arasında İstanbul Menkul Kıymet Borsası´nda (İMKB, 5 nisan 2013'te Borsa İstanbul olarak değiştirilmiştir) işlem gören bankaların bilanço ve gelir tablosu verilerinden yararlanarak tobit regresyon analizi yapmışlardır. Analiz sonucuna göre özsermaye karlılığının ve net faiz marjının türev ürün kullanım yoğunluyla pozitif ilişkili olduğunu bulmuşlardır. Türev ürün kullanım yoğunluğu ile aktif büyüklüğü, karşılıklar ve faiz oranları arasında ters yönlü bir ilişki bulmuşlardır. Bu sonuçlara göre, net faiz marjı ve özsermaye karlılığı daha yüksek ve aktif büyüklüğü daha küçük olan bankaların türev ürünleri daha fazla kullanma eğiliminde oldukları görülmüştür.

Şimşek (2021), Türk bankacılık sektöründe türev ürün kullanımını etkileyen faktörleri incelemek amacıyla 2006–2014 dönemi bankacılık verilerini incelenmişlerdir. Türk bankacılık sektöründe en çok kullanılan türev ürün olan döviz swaplarının kullanımı ile makroekonomik değişkenler arasındaki ilişki Granger nedensellik analizi, regresyon analizi, VAR etki tepki analizi ve varyans ayrıştırması

analizi ile incelemiş ve analiz sonuçlarında döviz swap işlemleri ile bilanço dışı riskler, enflasyon, piyasa riski, merkez bankası rezervleri ve bankalardaki TL mevduatı arasında bir ilişki olduğunu tespit etmiştir.

Oktar ve Yüksel (2016), Bankaların türev ürün kullanım yoğunluğunu belirlemek amacıyla Türkiye'deki bankaların 2003-2015 tarihleri arasında üçer aylık verilerini kullanmış ve Mars yöntemi ile araştırılmıştır. Araştırma sonucuna göre, bankaların müşterilerinden tahsil edemeyeceğini düşündüğü kredi karşılıkları ile türev ürün kullanımı arasında ters yönlü ilişki olduğu saptanmıştır. Öte yandan bankaların takipteki kredi oranının artması durumunda daha fazla türev ürün kullanımına yöneldikleri tespit edilmiştir.

Şirvan ve Sezgin Alp (2017), Türev piyasa araçlarının riske olan etkilerini incelemek amacıyla 2007-2015 yıllarında Türk bankalarını panel veri analizi yöntemiyle incelemişlerdir. Değişkenlerin birim kök içermesi ve eşbütünleşik sonuçlar vermemesi nedeni ile kredi riski, piyasa riski ve sermaye yeterlilik rasyosu ile türev araçların yeterli düzeyde ilişki içermediği sonucuna ulaşmışlardır.

Fettahoğlu, İnal ve Yaşar (2018), türev ürün kullanımının banka etkinliği ile olan ilişkisini incelemek amacıyla 2011-2014 yıllarına ilişkin olarak 28 bankanın ilgili verilerini incelemişlerdir. Araştırmada veri zarflama analiz, regresyon, yapay sinir ağları ve Anova kullanılarak birden çok istatistiki yöntem ve modelden yararlanılmıştır. Sonuç olarak Türk bankacılık sektöründe arbitrajdan ziyade ekonomiden kaynaklı sistematik riskten korunmak amacıyla türev ürün kullandıklarını tespit etmişlerdir. Ek olarak bankaların daha çok tezgâh üstü piyasalarda opsiyon, swap ve forward işlemleri yaptıkları tespit edilmiştir. Ayrıca büyük ölçekli bankaların Küçük ölçekli bankalara oranla daha fazla türev ürün kullandığı, sermaye yeterliliği yüksek olan bankaların türev ürün kullanmadığı ancak sermaye yeterliliği düşük olan kaldıraç kullanan bankaların daha fazla türev ürün kullandığı sonucuna ulaşmışlardır.

Keleş (2018), Türev ürün kullanımının Türk bankacılık sektörünün etkinliği ile ilişkisini incelemek amacıyla 2005-2016 yılları özel, kamu ve yabancı sermayeli bankların etkinliği ve türev ürün kullanım verilerini incelemişlerdir. Bankaların etkinliği Veri Zarflama Analizi ile türev ürün kullanımının etkinliğe etkisi ise Tobit

regresyon analizi ile incelenmiş. Sonuç olarak türev ürün kullanımının banka etkinliği üzerinde olumsuz etkisi olduğunu ve bu sonucun anlamlı olduğunu ifade etmişlerdir. Çalışmada kullanılan kontrol değişkenlerinden aktif büyüklüğünün bankaların etkinliği üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkisi yokken, toplam borçlar ve sermaye yeterlilik rasyosunu etkinlik üzerindeki etkisi pozitif ve anlamlı olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Kuzu ve Çelik (2019), Türk bankacılık sektöründe türev ürün kullanımını etkileyen faktörleri analiz etmek amacıyla 2010- 2018 dönemleri Türk bankacılık sektörü verilerini incelemişlerdir. Türk bankacılık sektöründe türev ürün kullanımını belirlemek açısından türev ürün kullanımında en büyük paya sahip döviz swapların kullanımını etkileyen makroekonomik parametreler panel veri analizi ile incelenmişler ve bağımsız değişkenler olarak piyasa riski, faiz oranı, kur dalgalanması, bilanço dışı riskler, enflasyon ve bankaların TL mevduatları olarak belirlemişlerdir. Yapılan analiz sonucu döviz swap kullanım miktarını negatif etkileyen değişkenlerin bankaların TL mevduatları ve enflasyon olduğunu; pozitif yönde etkileyen risklerin piyasa riski ve kur riski olduğunu belirtmişlerdir. Yani sonuç olarak faiz oranları hariç tüm makroekonomik parametrelerin döviz swap kullanımını etkilediği belirlenmişlerdir.

Akkaynak ve Yıldırım (2019), türev ürünlerin kullanım amaçlarını incelemiştir, BİST 100'de faaliyet gösteren bankaların 2012-2017 yılları aralığındaki çeyrek dönemlik faaliyet raporlarından elde edilen veriler kullanmışlardır. Bağımsız değişken olarak aktifteki türev varlığı ve pasifteki türev varlığı değişkenleri kullanılmıştır. Kontrol değişken olarak ise varlık yapısı, likidite ve aktiflerde büyüme oranı değişkenleri kullanılarak risk ve karlılığın türev ürün kullanımından nasıl etkilendiği test etmişlerdir ve sonuç olarak türev ürün kullanımının risk ve karlılık üzerinde negatif etkiye sahip olduğunu tespit etmişlerdir. Yani türev ürün kullanımı bankaların riskini yönetmesinde yardımcı olurken karlılığa olan etkisi beklenildiği gibi gerçekleşmemiş, karlılığının düşmesi ile sonuçlanmıştır.

Akarsu ve Alacahan (2020), Türkiye´de faaliyet gösteren bankaların türev ürün kullanımını etkileyen faktörler incelemek amacıyla TCMB verilerinden yararlanmışlardır. Bu veriler, Para ve banka istatistikleri altında yer alan türev

finansal varlıklar aylık, sektörel bilanço, mevduat bankaları kaynağı bankalarca açılan hesaplar olmak üzere Türk Lirası cinsinden Türk parası mevduat değeri, TRY/USD Türk Lirası Amerikan Doları kuru, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası gösterge kurları gün kapanış değerleri, Bankalarca açılan mevduatlara uygulanan faiz, 1 aya kadar vadeli TL üzerinden açılan mevduatlara uygulanan faiz oranlarını içermektedir. Sonuç olarak türev ürün kullanım miktarı ile TL cinsi mevduatların, döviz kuru, 1 aya kadar vadeli mevduatlar arasında pozitif yönlü ilişki olduğu tespit edilmiştir. Ancak en duyarlı değişkenin dolar kuru olduğu saptanmıştır.

Akkaya ve Torun (2020), Türk bankacılık sisteminde türev ürün kullanımı ve etkilerini incelemişlerdir ve türev ürün etkinliğinin belirlenmesi için 2002-2018 dönemlerinde ortalama öz kaynak karlılık oranı, sermaye yeterlilik oranı, likit aktifler/toplam aktifler, likit aktif/ kısa vadeli yükümlülükler, kur riski ve ortalama karlılık oranlarını kullanmışlardır. Netice olarak oranlar ve türev ürün kullanımı arasında ilişki olduğu tespit edilmiştir. Ek olarak türev ürün kullanımında en etkili değişkenin kur riski olduğu belirlenmiştir.

Taştemel (2020), bankaların türev ürün kullanım yoğunluğunu belirlemek amacıyla 2015-2019 dönemlerinde, Türkiye'de aktif büyüklüğü yüksek ilk on bankanın türev araç kullanımları incelenmişlerdir. İlk on bankanın aktif büyüklüğünün toplam aktif büyüklüğe oranının %86.2 olması nedeniyle seçilmiş ve sonuç olarak türev ürünlerinin Türk bankacılık sektöründe hem riskten korunmak hem de alım- satım amaçlı kullanıldığını tespit etmiştir. Alım- satım amaçlı türev ürün kullanımının yoğunluğunun riskten korunmak için kullanılan türev ürün yoğunluğundan büyük olduğunu belirlemiştir. Alım satım işlemleri için türev ürün kullanımının yıllar itibari ile artığı, en çok kullanılan türev ürünün swap olduğunu, forward işlemlerin çok az kullanıldığını tespit etmiş ayrıca kamu bankalarının türev ürün kullanımının az olduğu belirlenmiştir.

Arabacı, Yücel (2020), Covid-19 pandemisinin Türk bankacılık sektörüne etkisini belirlemek için alınan ekonomik tedbirler ile Türk bankacılık sektörü 2020 verilerini incelemiş. Para politikaları; Faiz indirimleri, Parasal genişleme, Zorunlu karşılıklarda indirim olarak gerçekleştirilmiş. Özellikle kamu bankalarının pandemi

sürecinde kredi borçlarını ertelediği, ihtiyaç olan sektörlere likidite desteği sağladığı belirtilmiştir.

Korkmaz (2020), Türev ürünlerin banka karlılığına etkisini belirlemek amacıyla, Türk bankacılık sektörünün 2008-2018 çeyrek dönemi türev ürün kullanım verileri panel veri regresyon analiz yöntemi ile incelenmiş. Sonuç olarak türev ürün kullanımının bankaların aktif karlılığı üzerinde etkisi olmadığı sonucuna varılmıştır.

Bayri (2020), Türk bankacılık sektöründe kullanılan türev ürünlerin banka karlılığına olan etkisini belirlemek için 2008-2019 yılları arası mevduat bankalarını panel veri analizi ile incelemiştir. Sonuç olarak türev ürün kullanımı ile banka karlılığının ters yönlü ilişkili olduğunu ve banka büyüklüğü ile karlılık göstergeleri ile ters yönlü ilişi olduğu tespit etmiştir. Ve bankaların analiz döneminde ölçek ekonomisinden yararlandığı düşünülmektedir.

Hancı ve Akçalı (2021), Türev araçların Türk bankacılık sistemi ile ilişkisini incelemek amacıyla TBB tarafından yayımlanan 2002 Aralık- 2019 Eylül çeyrek dönemleri verilerini kullanarak bankaların risklilik ve karlılığı ile türev ürün kullanımı arasındaki ilişkiyi Toda-Yamamoto nedensellik analiziyle incelemişlerdir. Bu yöntemde, durağanlık ya da eş bütünleşme gibi koşullar bulunmadığından kullanılan veride bilgi kaybı yaşanmamış ve eş bütünleşme seviyesinin hatalı tespit edilmesi sorunu da önlenmek istenmiştir. Çalışmada mevduat bankaları verileri kamu, özel ve yabancı sermayeli bankalar olarak gruplandırılmış test sonuçları hem ayrı ayrı hem de karşılaştırmalı olarak incelenmiş. Çalışma sonucuna göre bankaların riskliliği ve kârlılığıyla türev araçlar arasında istatistiksel olarak anlamlı tek veya çift yönlü ilişkiler tespit etmişlerdir.

Yenisu, Tıraş, Saygın (2021), bankaların türev ürün kullanımını belirleyen finansal ve makroekonomik faktörleri incelemek amacıyla 2005:1-2021:2 verilerini kullanarak korelasyon analizi ve ARDL sınır testi yapmışlardır. Analiz sonuçlarına göre bankaların aktif büyüklüğü ve riskliliği (finansal risk ve döviz kuru riski) artıkça türev ürün kullanımının artığını tespit etmişlerdir. Ayrıca türev ürün kullanımının artmasının bankaların öz sermaye karlılığını düşürdüğünü tespit etmişler. Bunun nedeninin yatırılan sermayenin alternatif maliyeti olduğunu düşünmektedirler.

Yetiz (2021), covıd-19 pandemi sürecinin Türk bankacılık sektörüne etkilerini incelemek için Swot analizi yöntemini kullanmışlardır. Çalışma sonucunda bankaların, banka çalışanlarının çalışma sistemlerine ve saatlerine yönelik düzenleyici uygulamalar, mevcut ve yeni müşterilere yönelik alınan yeni aksiyonlar, şubelerin mimari açıdan sosyal mesafeyi dikkate alacak şekilde yeniden düzenlenmesi, bankaların bilgi ve teknoloji sistemlerine yönelik alt yapı sistemlerini güncellemeleri, sağlık ve hijyen uygulamaları ve çeşitli finansal ürün ile yeniliklerin oluşturulması yönünde birçok adım atıldığını ve bankacılık işlemlerinin internet üzerinden dijital ortamda gerçekleştirildiğini ortaya koymuşlardır. Bu düzenlemelerin bankalara aşırı yük getirmediği ve bankaların hareket kabiliyetini azaltmadığı ve düzenlemelerin dengeli bir şekilde yapıldığı sonucuna varmışlardır. Ülkelerin yaşadığı salgın hastalık krizine en hazır sektörlerden birinin ülkemizde bankacılık sektörü olduğu sonucuna varmışlardır.

Alakuşu (2021), Türev ürünlerin Türk bankacılık sektöründeki uygulamalarını incelemek amacıyla, 2015- 2019 yıllarını kapsayan 20 çeyrek döneme ait türev ürün verileri Panel veri yönteminin kullanılarak incelemişlerdir. Sonuç olarak swap işlem kullanımı ile aktif kârlılığının uzun dönemde birbirlerini çift yönlü olarak etkiledikleri ve aralarındaki nedensellik ilişkisinin uzun dönemde çift yönlü olduğu sonucuna varmışlardır. Ayrıca Kısa dönemli nedensellik analizi sonuçlarına göre swap işlem kullanımının aktif kârlılığı üzerinde etkili olmadığını gözlemlemişlerdir. Buna karşın aktif kârlılığının, swap işlem kullanımı üzerinde kısa dönemde istatistiksel olarak anlamlı bir etkisi bulunduğu tespit edilmiştir. Yani değişkenler arasındaki uzun dönemli nedensellik çift yönlü iken, kısa dönemli nedenselliğin tek yönlü olduğu tespit edilmiştir.

Korkmaz (2020), Türev ürünlerin banka karlılığına etkisini belirlemek amacıyla, Türk bankacılık sektörünün 2008-2018 çeyrek dönemi türev ürün kullanım verileri panel veri regresyon analiz yöntemi ile incelenmiş. Sonuç olarak türev ürün kullanımının bankaların aktif karlılığı üzerinde etkisi olmadığı sonucuna varılmıştır.

Gül, Reis (2021), Finansal türev ürün kullanımının banka riskleri üzerindeki etkisini incelemek amacıyla, 2011-2018 yılları arasında geçiş ülkelerinden Macaristan, Çekya, Romanya, Slovenya, Rusya, Bulgaristan, Hırvatistan ve Polonya

gibi ülkeler ve türev verileri mevcut olan 50 adet banka verilerini panel veri regresyon analizi yöntemi ile incelemişlerdir. Sonuç olarak banka riski ile finansal türev kullanımı arasında istatistiksel olarak anlamlı ve negatif bir ilişki tespit edilmiştir. Yani bankalar türev ürün kullanarak riskini düşürebileceği sonucuna ulaşmışlardır.

Son olarak, Almutairi (2022), Kuveyt bankalarının finansal performansında Pandeminin etkisini incelemek için Mann-Whitney U testini uygulamıştır. Çalışmada İslami ve geleneksel bankalara ait karlılık, kaldıraç ve likidite oranları 2019-2020 dönemi için incelenmiştir. Analiz sonucunda, üç oran grubu açısından da banka gruplarında istatistiksel olarak anlamlı bulgulara ulaşılmış ve Pandeminin göstergeleri olumsuz etkilediği tespit edilmiştir.

4.3. Veri Seti ve Yöntem

Bu çalışmada, Türk bankacılık sektöründe finansal türev ürünlerin kullanımı ve rolü Covid-19 pandemisi bağlamında ele alınmıştır. Buna göre, pandemi dönemi öncesi ve sonrasında türev ürün kullanımın anlamlı bir değişiklik gösterip göstermediği Mann-Whitney U testi ile incelenmiştir. Çalışmada aynı dönem boyunca banka büyüklükleri ve aktif karlılıkları da dikkate alınmıştır. Araştırma kapsamında Türkiye'de 2016-2021 dönemi için Türkiye'de faaliyet gösteren özel sermayeli ve yabancı sermayeli mevduat banka grupları dikkate alınmıştır. Araştırma verileri, söz konusu dönem için Türkiye Bankalar Birliği'nden elde edilen çeyrek dönemlik konsolide olmayan finansal tablo verilerinden oluşmaktadır. Banka grupları içerisinde yer alan bankaların iştirak ve bağlı ortaklıklarının etkisinin dikkate alınmaması amacıyla konsolide olmayan mali tablo verileri dikkate alınmıştır. Dolayısıyla 2 banka grubu için toplam 22 çeyrek döneme ait gözlem, parametrik olmayan bir test yöntemi olan Mann-Whitney U testi ile analiz edilmiştir. Grafik ve tablo incelemeleri için Ms Office Excel 2007 ve Mann-Whitney U YÇNTEMİnin uygulanması İÇİN PASW Statistics 18 yazılımları kullanışlmıştır. Analizde hesaplanan oranlar Tablo 4.1'de yer almaktadır. "Alım-Satım Amaçlı Türev İşlemler" kapsamında muhasebeleştirilmekte olan ve Nazım hesaplarda yer alan forward, futures, swap ve opsiyonlarla ilgili TL ve YP olarak toplam tutarlar dikkate alınmıştır.

Tablo 4.1. İncelenen Değişkenler

Kod	Değişken Adı	Hesaplanışı
NKA	Aktif Kârlılığı	Net Kâr / Toplam Aktif
LNA	Banka Büyüklüğü	Aktiflerin Doğal Logaritması
FOA	Forward-Aktif Oranı	Vadeli Döviz Alım-Satım İşlemleri Hesabı / Aktifler
FUA	Futures-Aktif Oranı	Futures Para İşlemleri ile Futures Faiz Alım Satım İşlemleri Hesabı / Aktifler
SWA	Swap-Aktif Oranı	Para ve Faiz Swap İşlemleri Hesabı / Aktifler
OPA	Opsiyon-Aktif Oranı	Para, Faiz ve Menkul Değer Opsiyonları Hesabı / Aktifler
COV19	COVID19	0: Normal dönem 1: Pandemi dönemi

Mann-Whitney U testi, normal dağılım koşullarının sağlandığı durumlarda kullanılan ve parametrik bir yöntem olan bağımsız örneklem t-testinin parametrik olmayan karşılığıdır. Bu test ile veriler sıralı veri olarak dikkate alınarak iki bağımsız grubun aynı popülasyondan olup olmadığı araştırılmaktadır (MacFarland ve Yates, 2016: 103-104). Bu test grupların büyüklüklerinin 20 birimi aşmadığı durumlarda oldukça kullanışlı bir yöntemdir. Sıfır hipotezi ise, bağımsız iki grubun aynı popülasyondan geldiğini ileri sürmektedir (Nachar 2008: 13-14).

Özel ve yabancı sermayeli banka grupları için incelenen her bir değişken açısından kurulan alternatif hipotezler aşağıdaki gibidir:

H_{A1}: Özel sermayeli bankalarda aktif kârlılığı, pandemi öncesi ve sonrası dönemde istatistiksel olarak anlamlı bir fark göstermektedir.

H_{A2}: Özel sermayeli bankalarda banka büyüklüğü, pandemi öncesi ve sonrası dönemde istatistiksel olarak anlamlı bir fark göstermektedir.

H_{A3}: Özel sermayeli bankalarda forward-aktif oranı, pandemi öncesi ve sonrası dönemde istatistiksel olarak anlamlı bir fark göstermektedir.

H_{A4}: Özel sermayeli bankalarda futures-aktif oranı, pandemi öncesi ve sonrası dönemde istatistiksel olarak anlamlı bir fark göstermektedir.

H_{A5}: Özel sermayeli bankalarda swap-aktif oranı, pandemi öncesi ve sonrası dönemde istatistiksel olarak anlamlı bir fark göstermektedir.

H_{A6}: Özel sermayeli bankalarda opsiyon-aktif oranı, pandemi öncesi ve sonrası dönemde istatistiksel olarak anlamlı bir fark göstermektedir.

H_{A7}: Yabancı sermayeli bankalarda aktif kârlılığı, pandemi öncesi ve sonrası dönemde istatistiksel olarak anlamlı bir fark göstermektedir.

H_{A8}: Yabancı sermayeli bankalarda banka büyüklüğü, pandemi öncesi ve sonrası dönemde istatistiksel olarak anlamlı bir fark göstermektedir.

H_{A9}: Yabancı sermayeli bankalarda forward-aktif oranı, pandemi öncesi ve sonrası dönemde istatistiksel olarak anlamlı bir fark göstermektedir.

H_{A10}: Yabancı sermayeli bankalarda futures-aktif oranı, pandemi öncesi ve sonrası dönemde istatistiksel olarak anlamlı bir fark göstermektedir.

H_{A11}: Yabancı sermayeli bankalarda swap-aktif oranı, pandemi öncesi ve sonrası dönemde istatistiksel olarak anlamlı bir fark göstermektedir.

H_{A12}: Yabancı sermayeli bankalarda opsiyon-aktif oranı, pandemi öncesi ve sonrası dönemde istatistiksel olarak anlamlı bir fark göstermektedir.

4.4. Bulgular

Analiz bulguları iki bölümde ele alınmaktadır. İlk olarak genelden özele doğru Türk bankacılık sektörü, mevduat bankaları ve araştırma örneklemini oluşturan özel sermayeli ve yabancı sermayeli mevduat bankalarında aktif büyüklükleri, dönem net kârları, riskten korunma amaçlı türev ürün kullanım tutarları, alım satım amaçlı türev ürün kullanım tutarları ile bunlardan elde edilen oranlar, tablo ve grafikler üzerinden incelenmiş ve gelişimleri pandemi dönemi bağlamında değerlendirilmiştir. Daha sonra ise aynı dönem için özel sermayeli mevduat bankaları ile yabancı sermayeli mevduat bankalarında analiz değişkenlerinin pandemi öncesi ve sonrasına göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğine dair sınama bulgularına yer verilmiştir.

Tablo 4.2. Bankacılık Sektörünün 2016:1-2021:2 Dönemi Aktif Büyüklükleri (Toplam Tutar, TL)

DÖNEM	TÜRK BANKACILIK SİSTEMİ	MEVDUAT BANKALARI	ÖZEL SERMEYELİ MEVDUAT BANKALARI	YABANCI SERMAYELİ MEVDUAT BANKALARI
2016-Ç1	2.284.221.784	21.72.199.016	8.620.362.76	611.605.656
2016-Ç2	2.349.918.341	2.230.300.088	891.278.917	619.204.121
2016-Ç3	2.411.653.813	2.283.958.065	907.099.021	634.641.691
2016-Ç4	2.595.347.984	2.452.619.046	968.419.502	679.520.825
2017-Ç1	2.726.646.924	2.583.611.536	1.013.950.099	713.489.519
2017-Ç2	2.827.291.340	2.676.653.288	1.037.351.038	735.397.140
2017-Ç3	2.903.276.490	2.737.930.081	1.055.433.204	745.157.413
2017-Ç4	3.095.039.170	2.920.136.920	1.130.145.145	777.166.464
2018-Ç1	3.204.375.741	3.021.296.578	1.157.563.437	801.510.844
2018-Ç2	3.482.883.242	3.274.930.143	1.249.951.853	870.070.551
2018-Ç3	3.993.867.465	3.726.567.909	1.414.898.225	1.015.505.579
2018-Ç4	3.656.359.182	3.399.338.497	1.256.815.514	892.371.226
2019-Ç1	3.904.435.560	3.620.133.398	1.323.410.050	943.692.951
2019-Ç2	3.991.008.363	3.703.175.748	1.332.301.538	947.671.332
2019-Ç3	4.011.221.289	3.722.014.846	1.330.839.959	939.123.304
2019-Ç4	4.201.885.172	3.899.802.042	1.394.911.526	975.165.162
2020-Ç1	4.543.331.107	4.221.650.610	1.517.769.949	1.049.758.380
2020-Ç2	4.983.872.888	4.631.599.308	1.588.447.059	1.108.286.400
2020-Ç3	5.569.206.838	5.185.150.919	1.744.649.236	1.210.954.946
2020-Ç4	5.663.536.186	5.276.450.528	1.731.501.789	1.219.987.604
2021-Ç1	6.010.887.352	5.570.743.770	1.848.936.364	1.306.609.317
2022-Ç2	6.221.666.789	5.766.198.830	1.916.340.323	1.364.435.565

Kaynak: (https://www.tbb.org.tr/tr' den elde edilen veriler yazar tarafından oluşturulmuştur).

Tablo 4.2'de Türk bankacılık sistemi, mevduat bankaları, özel ve yabancı sermayeli mevduat bankalarının TBB verilerine göre aktif büyüklüklerine çeyrek dönemler itibari ile tutar olarak yer verilmiştir. Tablo incelendiğinde 2018 yılına kadar aktiflerde yaşanan artış 2018'in 3. Çeyreğinde normalüstü bir artış yaşadığı genel olarak artış eğiliminde olduğu gözlemlenmiştir. Türkiye için 2018 yılı cumhurbaşkanlığı sistemine geçiş, ABD ile yaşanan yaptırım polemikleri, TL'nin değer kaybetmesi, Merkez bankasının politika faizini artırma gibi sıkı para politikası tedbirlerinin yaşanması gibi gelişmeler bankacılık sektöründe yaşanan bu değişimin açıklayıcıları olarak düşünülmektedir. Tablo genel itibariyle incelendiğinde bankacılık sektörü, mevduat bankaları, özel ve yabancı sermayeli mevduat bankaları paralel olarak aktif olarak artış eğilimindedir. 1 Aralık 2019' da ilk olarak çinin Vuhan kentinde ortaya çıkan korona virüs salgını, 11 Mart 2020'de Dünya sağlık örgütü tarafından küresel salgın olarak ilan edildi. Türkiye'de ilk vaka 2020 yılının birinci çeyreğinde ortaya çıkması bankaların KOBİ'lere teşvik kredisi ve bireysel

müşterilere 10.000 TL'ye kadar kredi desteği sağlaması gibi nedenler bankaların aktiflerini artırmış olduğunu belirtilebilir.

Tablo 4.3. Bankacılık Sektörünün 2016:1-2021:2 Dönemi Net Karları (Toplam Tutar, TL)

DÖNEM	TÜRK BANKACILIK SİSTEMİ	MEVDUAT BANKALARI	ÖZEL SERMEYELİ MEVDUAT BANKALARI	YABANCI SERMAYELİ MEVDUAT BANKALARI
2016-Ç1	8.121.470	7.569.514	3.052.053	1.702.735
2016-Ç2	18.774.054	17.503.411	6.955.604	4.471.379
2016-Ç3	28.013.844	26.205.424	10.313.245	6.722.427
2016-Ç4	36.423.822	34.223.519	13.526.876	8.770.678
2017-Ç1	12.906.328	12.214.575	4.499.153	3.082.455
2017-Ç2	24.609.482	23.257.380	8.483.595	6.054.073
2017-Ç3	36.034.687	33.925.583	12.466.267	9.069.903
2017-Ç4	47.083.488	44.158.229	16.474.908	12.227.121
2018-Ç1	13.472.507	12.602.758	5.202.231	3.828.867
2018-Ç2	27863662	26.093.588	10.175.882	7.921.812
2018-Ç3	39.502.760	36.766.140	14.275.581	11.496.245
2018-Ç4	51.686.788	47.710.910	18.725.048	14.258.707
2019-Ç1	11.977.024	10.668.096	4.500.951	4.075.121
2019-Ç2	23.641.883	20.867.543	8.164.013	8.188.379
2019-Ç3	34.266.175	30.003.644	12.214.608	11.409.087
2019-Ç4	46.604.647	40.985.683	16.070.456	14.066.332
2020-Ç1	14.602.165	13.011.501	4.486.045	4.104.926
2020-Ç2	29.079.557	26.133.747	9.500.761	7.186.132
2020-Ç3	43.553.144	38.996.820	15.581.029	10.964.796
2020-Ç4	54.786.103	48.687.890	20.033.328	13.187.508
2021-Ç1	15.427.328	13.240.662	5.865.914	5.587.919
2022-Ç2	31.801.506	27.423.352	12.853.150	11.258.229

Kaynak: (https://www.tbb.org.tr/' den elde edilen veriler yazar tarafından oluşturulmuştur).

Tablo 4.3'de Türk bankacılık sektörü, mevduat bankaları, özel sermayeli mevduat bankaları ve yabancı sermayeli kamu bankalarının TBB verilerine göre 2016:1-2021:2 çeyrek dönemlik karlılıkları tutar olarak verilmiştir. 2018 döneminde yaşanan gelişmelerin aktif karlılığı üzerinde artış olarak kendini gösterdiğini gözlemlenmiştir. 2020 1.çeyreğinden itibaren bankaların karlılık oranlarında düşüş yaşandığını gözlemlenmiştir. 2020 yılında yaşanan Covid-19 sürecinde yaşanan teşvik kredileri, ertelenen kredi borçları, alınan tedbirler karantina tedbirleri gibi uygulamalardan kaynaklandığı düşünülmektedir.

Tablo 4.4. Bankacılık Sektörünün 2016:1-2021:2 Dönemi Riskten Korunma Amaçlı Türev Ürün Kullanımı (Toplam tutar, TL)

DÖNEM	TÜRK BANKACILIK SİSTEMİ	MEVDUAT BANKALARI	ÖZEL SERMEYELİ MEVDUAT BANKALARI	YABANCI SERMAYELİ MEVDUAT BANKALARI
2016-Ç1	197.747.024	177.008.395	92.098.136	84.910.259
2016-Ç2	194.288.434	169.614.952	83.710.250	85.904.702
2016-Ç3	193.328.244	168.496.310	82.766.660	85.729.650
2016-Ç4	209.419.250	182.171.949	89.775.049	92.396.900
2017-Ç1	229.787.490	199.293.189	91.039.751	108.253.438
2017-Ç2	265.980.297	236.039.474	119.672.758	116.366.716
2017-Ç3	276.131.989	241.700.995	124.655.424	117.045.571
2017-Ç4	287.901.693	252.510.498	127.158.043	125.352.455
2018-Ç1	303.016.223	268.320.259	135.516.110	132.804.149
2018-Ç2	367.059.296	311.963.248	164.706.598	147.256.650
2018-Ç3	442.750.495	371.793.685	196.333.846	175.459.839
2018-Ç4	404.652.138	342.767.588	185.029.602	157.737.986
2019-Ç1	416.870.268	341.830.548	187.488.331	154.342.217
2019-Ç2	408.344.652	338.453.007	188.002.740	150.450.267
2019-Ç3	419.331.944	351.639.576	195.945.095	155.694.481
2019-Ç4	415.778.451	348.744.793	196.663.579	152.081.214
2020-Ç1	432.201.944	358.727.438	210.306.237	148.421.201
2020-Ç2	411.164.261	340.207.502	210.024.026	130.183.476
2020-Ç3	429.411.169	351.058.129	214.172.221	136.885.908
2020-Ç4	402.356.416	327.558.413	204.074.900	123.483.513
2021-Ç1	427.317.714	352.686.865	202.414.783	150.272.082
2022-Ç2	442.111.288	369.547.639	210.944.499	158.603.140

Kaynak: (https://www.tbb.org.tr/' den elde edilen veriler yazar tarafından oluşturulmuştur).

Tablo 4.4'de Türk bankacılık sektörü, mevduat bankaları, özel ve yabancı sermayeli mevduat bankalarının TBB'de yayınlanan 2016:1-2021:2 çeyrek dönem verilerine göre, riskten korunmak amaçlı türev ürün kullanımı toplam tutar TL olarak verilmiştir. 2018 döneminde yaşanan gelişmelerin özellikle 3-4. çeyrekte bankların riskten korunma amaçlı türev ürün kullanımlarının tutar olarak arttırdığı gözlemlenmiştir. 2020 yılı birinci çeyreğinden itibaren risk amaçlı türev ürün kullanımlarının özellikle özel sermayeli mevduat bankalarında tutar olarak artarken yabancı sermayeli mevduat bankalarında düştüğü gözlemlenmiştir. Ancak bu artışın anlamlı bir artış olmadığı özellikle aktiflere oranlanarak incelendiğinde gözlemlenmiştir.

Tablo 4.5. Bankacılık Sektörünün 2016:1-2021:2 Dönemi Alım-Satım Amaçlı Türev Ürün Kullanımı (Toplam tutar, TL)

DÖNEM	TÜRK BANKACILIK SİSTEMİ	MEVDUAT BANKALARI	ÖZEL SERMEYELİ MEVDUAT BANKALARI	YABANCI SERMAYELİ MEVDUAT BANKALARI
2016-Ç1	1.408.179.954	1.382.767.279	600.189.170	631.814.090
2016-Ç2	1.521.545.328	1.491.795.488	682.738.027	644.374.333
2016-Ç3	1.492.553.863	1.461.983.854	676.000.426	626.189.233
2016-Ç4	1.725.785.896	1.686.740.858	826.446.488	687.944.220
2017-Ç1	1.862.293.547	1.819.103.921	912.255.253	738.828.438
2017-Ç2	1.956.286.887	1.905.245.954	958.067.477	780.963.050
2017-Ç3	2.175.811.241	2.121.754.649	1.062.715.217	868.351.168
2017-Ç4	2.221.334.738	2.161.715.347	1.129.857.574	844.622.074
2018-Ç1	2.406.266.874	2.334.474.794	1.167.272.562	938.065.320
2018-Ç2	2.889.546.018	2.820.220.906	1.441.068.701	1.062.456.927
2018-Ç3	3.022.974.915	2.938.886.735	1.524.324.872	1.074.145.387
2018-Ç4	2.454.483.234	2.393.067.118	1.234.515.488	860.113.994
2019-Ç1	2.888.208.866	2.816.902.743	1.393.444.276	968.235.375
2019-Ç2	2.765.99.911	2.704.380.813	1.306.823.364	914.093.235
2019-Ç3	2.710.332.845	2.640.576.502	1.182.059.835	921.271.525
2019-Ç4	2.712.064.283	2.646.703.757	1.220.619.652	924.563.901
2020-Ç1	2.957.457.361	2.875.435.647	1.243.779.736	1.036.215.050
2020-Ç2	2.969.638.177	2.892.956.651	1.231.761.980	1.031.691.646
2020-Ç3	3.319.165.103	3.248.524.279	1.441.628.775	1.230.045.427
2020-Ç4	3.386.954.804	3.326.265.422	1.431.566.956	1.229.696.447
2021-Ç1	3.543.196.457	3.471.553.796	1.512.702.472	1.233.117.935
2022-Ç2	3.569.514.933	3.497.837.389	1.474.264.244	1.234.378.806

Kaynak: (https://www.tbb.org.tr/' den elde edilen veriler yazar tarafından oluşturulmuştur).

Tablo 4.5'de Türk bankacılık sektörü, mevduat bankaları, özel ve yabancı sermayeli mevduat bankalarının TBB'de yayınlanan 2016:1-2021:2 çeyrek dönem verilerine göre, alım-satım amaçlı türev ürün kullanım verileri toplam tutarları TL olarak verilmiştir. Bankaların 2018'de 4. Çeyrek dönemde alım-satım amaçlı türev ürün kullanımlarının tutar olarak düşürdüğü gözlemlenmiştir. Ancak yabancı sermayeli mevduat bankalarındaki düşüş özel bankalara göre daha fazla olduğu gözlemlenmiştir. Covid sürecinde tüm bankacılık sektöründe alım-satım amaçlı türev ürün kullanımının kayda değer bir artış göstermediği gözlemlenmiştir.

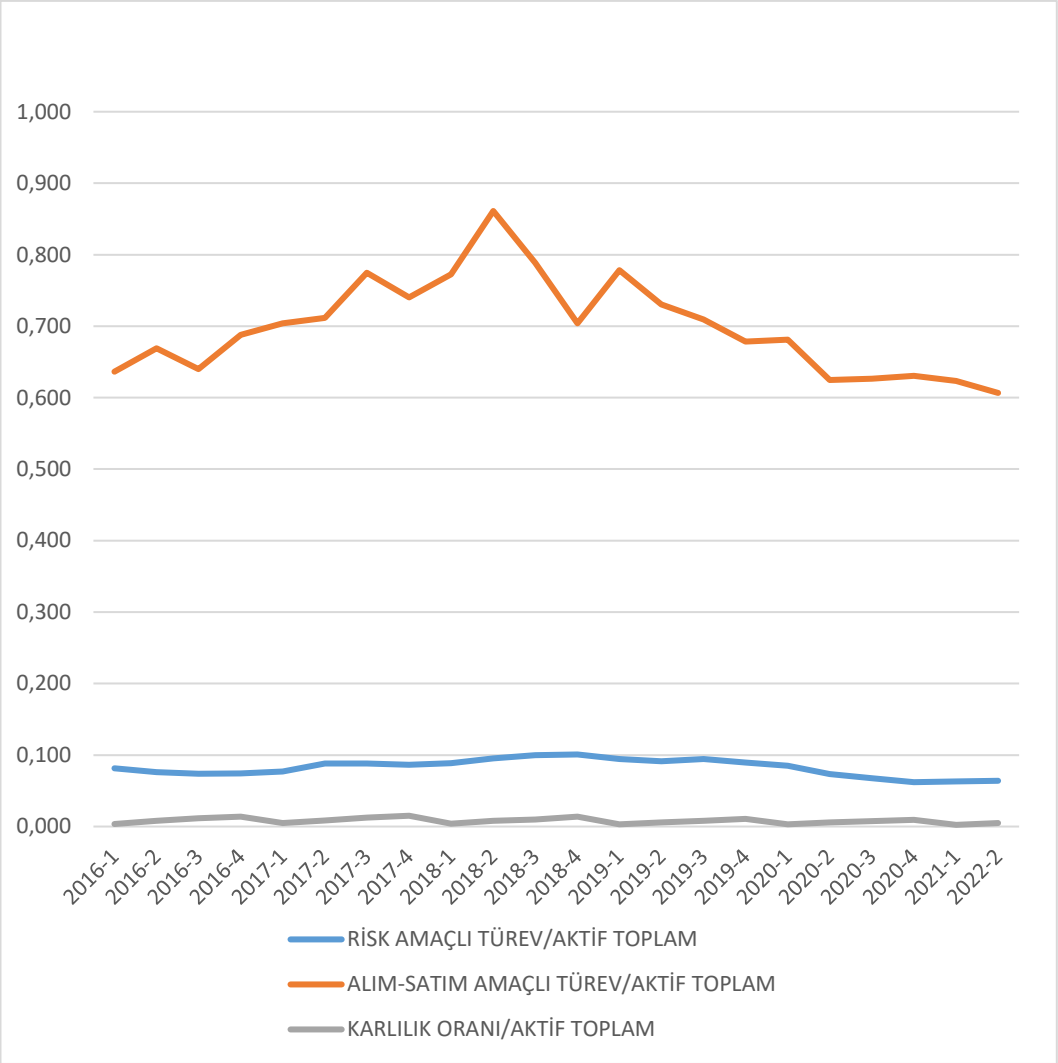

Şekil 4.1. Mevduat Bankalarının Türev Ürün Kullanımı ve Aktif Karlılığın Seyri (2016:1-2021:2)

Kaynak: (TBB'den elde edilen bilgilerle yazar tarafından oluşturulmuştur 01.11.2021)

TBB' den alınan veriler karşılaştırılmasının anlamlı olması açısından aktiflere oranlanarak incelemeye dâhil edilmiştir. Böylece aynı büyüklükte olmayan mevduat bankalarının karşılaştırılması daha anlamlı sonuçlara ulaşılması düşünülmüştür. Bu kapsamda mevduat bankalarının türev ürün kullanım verileri incelendiğinde alım-satım amaçlı türev ürün kullanımının risk amaçlı türev ürün kullanımından yüksek olduğu şekil 4.1.'de görülmektedir. Özellikle 2018 yılı ilk iki çeyreğinde alım-satım amaçlı türev ürün kullanımının artığını son iki çeyreğinde ise bu artışın tekrar normale döndüğünü görmekteyiz.2020'nin birinci çeyreğinden 2020' nin üçüncü çeyreğine kadar hem alım-satım hem de risk amaçlı türev ürün kullanımında düşüş

olduğunu gözlemlenmiştir. Pandeminin Türkiye'de ilk başlangıcından ilk serbestleşme dönemine kadar mevduat bankalarının türev ürün kullanımını düşürmüş olduğu gözlemlenmiştir.

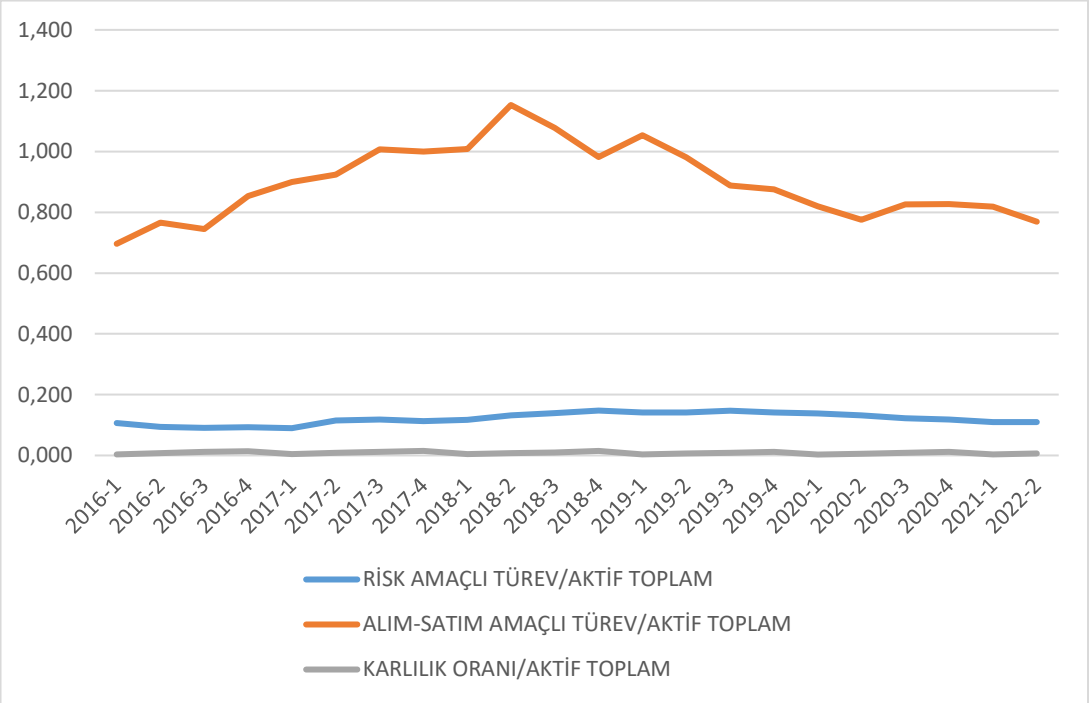

Şekil 4.2. Özel Sermayeli Bankaların Türev ürün Kullanımı ve Aktif karlılığın Seyri (2016:1-2021:2)

Kaynak: (TBB'den elde edilen bilgilerle yazar tarafından oluşturulmuştur 01.11.2021)

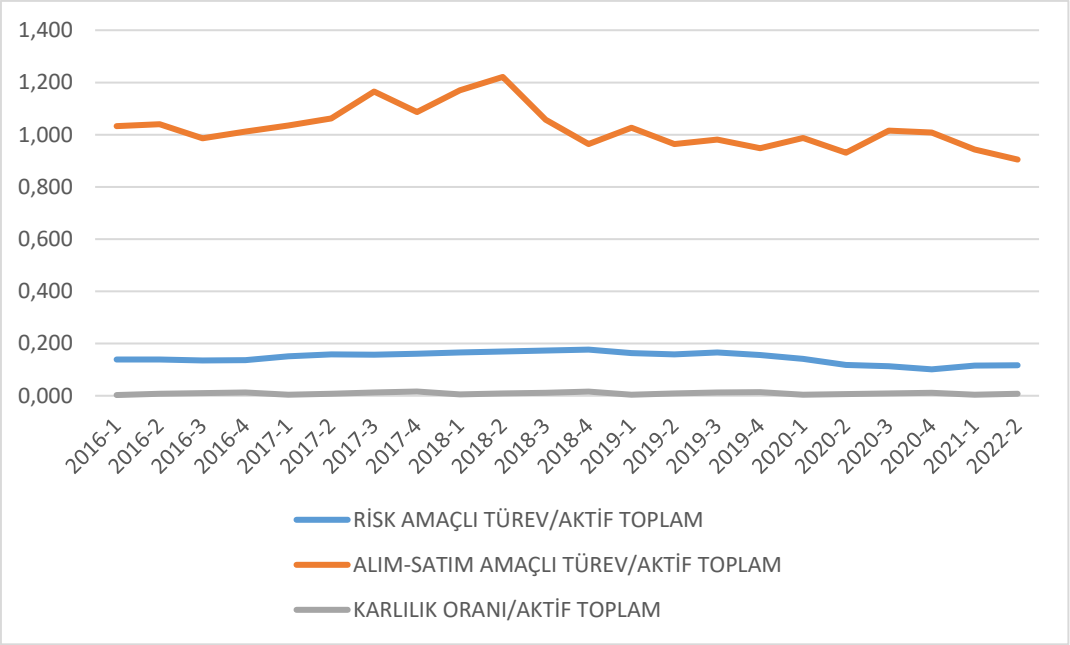

Şekil 4.3. Yabancı Sermayeli Bankaların Türev ürün Kullanımı ve Aktif karlılığın Seyri (2016:1-2021:2)

Kaynak: (TBB'den elde edilen bilgilerle yazar tarafından oluşturulmuştur).

Şekil 4.2.-Şekil.4.3. birlikte değerlendirildiğinde özel sermayeli bankaların alım-satım amaçlı türev ürün kullanımı 0,7-1,2 seviyesinde seyrederken yabancı sermayeli bankaların türev ürün kullanımının yaklaşık 1-1,2'nin üzerinde seyrettiği gözlemlenmiştir. Risk amaçlı türev ürün kullanımları ise özel sermayeli mevduat bankalarında 0-0,2 seviyesinde seyrederken yabancı sermayeli mevduat bankalarında da aynı seviyede seyrettiğini gözlemlenmiştir. Hem yabancı sermayeli hem de özel sermayeli mevduat bankalarında gözlemlenen genel durumu yani alım satım amaçlı türev ürün kullanımının risk amaçlı türev ürün kullanımından yüksek olduğunu her iki banka grubunda da paralel olarak gözlemlenmiştir.

Özel sermayeli mevduat bankaları için Mann-Whitney U testi bulgularından önce analiz kapsamında kullanılan değişkenlerle ilgili tanımlayıcı istatistikler Tablo 4.6'da yer almaktadır. Türev ürünler içerisinde özel sermayeli mevduatlar için ortalamada en yüksek grubu aktiflere oranla swap kullanımlarının (SWA) oluşturduğu daha sonra sırasıyla opsiyon kullanımı (OPA), forward kullanımı (FOA) ve futures ürün kullanımı (FUA) olduğu görülmektedir. Analiz dönemi için ortalama aktif kârlılığı ise % 0,831 olarak gerçekleşmiştir.

Tablo 4.6. Özel Sermayeli Bankalar İçin Tanımlayıcı İstatistikler

	N	Minimum	Maksimum	Ortalama	Std. Sapma
LNA	22	20,575	21,374	20,96032	0,241658
NKA	22	0,003	0,015	0,00831	0,003823
FOA	22	0,044	0,125	0,06590	0,019321
FUA	22	0,000	0,007	0,00189	0,002283
SWA	22	0,450	0,852	0,67620	0,102064
OPA	22	0,038	0,196	0,10929	0,055716

Araştırma kapsamında pandemi öncesi 16 çeyrek dönem ve pandemi sonrası 6 çeyrek dönem bulunduğundan, örneklem büyüklüğü parametrik test uygulamak için yeterli büyüklükte değildir. Dolayısıyla pandemi öncesi ve sonrası gruplar arasında karşılaştırma yapmak için küçük örneklemlerde elverişli bir yaklaşım olan Mann-Whitney U testi uygulanmıştır. Mann Whitney-U testi için grup sıralamaları incelendiğinde, özel sermayeli mevduat bankalarında sadece banka büyüklüğü (LNA) ve futures kullanımının (FUA) pandemi sonrasında öncesine göre daha yüksek gerçekleştiği diğer değişkenlerin ise azalış gösterdiği görülmektedir (Tablo 4.7).

Tablo 4.7. Mann-Whitney U Testi Sıralamaları

	Covid-19	N	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı
LNA	Normal Donem	16	8,50	136,00
	Pandemi Donemi	6	19,50	117,00
	Toplam	22		
NKA	Normal Donem	16	12,69	203,00
	Pandemi Donemi	6	8,33	50,00
	Toplam	22		
FOA	Normal Donem	16	14,19	227,00
	Pandemi Donemi	6	4,33	26,00
	Toplam	22		
FUA	Normal Donem	16	9,66	154,50
	Pandemi Donemi	6	16,42	98,50
	Toplam	22		
SWA	Normal Donem	16	12,50	200,00
	Pandemi Donemi	6	8,83	53,00
	Toplam	22		
OPA	Normal Donem	16	14,50	232,00
	Pandemi Donemi	6	3,50	21,00
	Toplam	22		

Tablo 4.7'de ise özel sermayeli bankalar için test istatistikleri yer almaktadır. Buna göre, sıralama bulguları sadece aktif kârlılığı (NKA) ve swap kullanımı (SWA) için istatistiksel olarak anlamsızdır. Diğer değişkenler için elde edilen bulgular anlamlıdır. Dolayısıyla kurulan hipotezlerden H_{A2}, H_{A3}, H_{A4} ve H_{A6} kabul edilmiştir. Yani, özel sermayeli bankalarda pandemi sonrası istatistiksel olarak anlamlı ve artış gösteren türev ürün kullanımları sadece futures (FUA) için söz konusudur. Opsiyon (OPA) ve forward (FOA) kullanımları ise pandemi sonrasında istatistiksel olarak anlamlı şekilde azalış göstermiştir. Diğer yandan, pandemi sonrasında bankaların aktif büyüklüklerinde (LNA) görülen artış da istatistiksel olarak anlamlıdır.

Tablo 4.8. Mann-Whitney U Test İstatistikleri

	LNA	**NKA**	**FOA**	**FUA**	**SWA**	**OPA**
Mann-Whitney U	0,000	29,000	5,000	18,500	32,000	0,000
Wilcoxon W	136,000	50,000	26,000	154,500	53,000	21,000
Z	-3,539	-1,401	-3,170	-2,191	-1,180	-3,539
Asymp. Anl. (2-kuyruklu)	0,000	0,161	0,002	0,028	0,238	0,000
Tam Anl. [2*(1-kuyruklu Anl.)]	0,000[a]	0,178[a]	0,001[a]	0,027[a]	0,261[a]	0,000[a]
a. Kuyruklar için düzeltilmemiş.						
b. Gruplama değişkeni: Cov19						

Yabancı sermayeli mevduat bankaları için analiz kapsamında kullanılan değişkenlerle ilgili tanımlayıcı istatistikler de Tablo 4.8.'de yer almaktadır. Yabancı sermayeli mevduat bankalarında ortalama değerler incelendiğinde, türev ürün gruplarında en yüksek kullanımın özel bankalarda olduğu gibi aktiflere oranla swap kullanımlarında olduğu görülmektedir. Benzer şekilde bu banka grubunda da bunu sırasıyla opsiyon kullanımı (OPA), forward kullanımı (FOA) ve futures ürün kullanımı (FUA) oluşturmaktadır. Bu banka grubunda aktif kârlılığı %0,897 olup, özel sermayeli bankalardan az da olsa daha yüksek gerçekleşmiştir.

Tablo 4.9. Yabancı Sermayeli Bankalar İçin Tanımlayıcı İstatistikler

	N	Minimum	Maksimum	Ortalama	Std. Sapma
LNA	22	20,232	21,034	20,60772	0,243179
NKA	22	0,003	0,016	0,00897	0,003954
FOA	22	0,062	0,169	0,09759	0,027845
FUA	22	0,000	0,012	0,00276	0,002765
SWA	22	0,638	0,888	0,76413	0,065291
OPA	22	0,053	0,252	0,13004	0,057773

Yabancı sermayeli mevduat bankaları için Mann Whitney-U testi için grup sıralamaları Tablo 4.9'da yer almaktadır. Özel sermayeli bankalarda olduğu gibi bu banka grubunda da banka büyüklüğü (LNA) ve futures kullanımı (FUA) pandemi sonrasında artış göstermiştir. Ek olarak, yabancı sermayeli bankalarda aktiflere oranla swap kullanımının (SWA) da arttığı görülmektedir. Diğer tüm değişkenler ise pandemi sonrasında azalış göstermiştir.

Tablo 4.10. Mann-Whitney-U Testi Sıralamaları

	Covid-19	N	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı
LNA	Normal Donem	16	8,50	136,00
	Pandemi Donemi	6	19,50	117,00
	Toplam	22		
NKA	Normal Donem	16	12,66	202,50
	Pandemi Donemi	6	8,42	50,50
	Toplam	22		
FOA	Normal Donem	16	13,69	219,00
	Pandemi Donemi	6	5,67	34,00
	Toplam	22		
FUA	Normal Donem	16	9,28	148,50
	Pandemi Donemi	6	17,42	104,50
	Toplam	22		
SWA	Normal Donem	16	11,38	182,00
	Pandemi Donemi	6	11,83	71,00
	Toplam	22		
OPA	Normal Donem	16	14,50	232,00
	Pandemi Donemi	6	3,50	21,00
	Toplam	22		

Son olarak, Tablo 4.10'da yabancı sermayeli bankalar için test istatistikleri yer almaktadır. Buna göre, sıralama bulguları özel sermayeli bankalarda olduğu gibi

sadece aktif kârlılığı (NKA) ve swap kullanımı (SWA) için istatistiksel olarak anlamsızdır. Yabancı sermayeli mevduat bankaları için kurulan hipotezlerden H_{A8}, H_{A9}, H_{A10} VE H_{A12} kabul edilmiştir. Yabancı sermayeli bankalarda pandemi sonrası istatistiksel olarak anlamlı ve artış gösteren türev ürün kullanımları sadece futures (FUA) için söz konusudur. Opsiyon (OPA) ve forward (FOA) kullanımları ise pandemi sonrasında istatistiksel olarak anlamlı şekilde azalış göstermiştir. Bu banka grubunda da, pandemi sonrası aktif büyüklüklerinde (LNA) görülen artış istatistiksel olarak anlamlıdır.

Tablo 4.11. Mann-Whitney U Test İstatistikleri

	LNA	**NKA**	**FOA**	**FUA**	**SWA**	**OPA**
Mann-Whitney U	0,000	29,500	13,000	12,500	46,000	0,000
Wilcoxon W	136,000	50,500	34,000	148,500	182,000	21,000
Z	-3,539	-1,366	-2,580	-2,625	-,147	-3,540
Asymp. Anl. (2-kuyruklu)	0,000	0,172	0,010	0,009	0,883	0,000
Tam Anl. [2*(1-kuyruklu Anl.)]	0,000[a]	0,178[a]	0,008[a]	0,006[a]	0,914[a]	0,000[a]
a. Kuyruklar için düzeltilmemiş.						
b. Gruplama değişkeni: Cov19						

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Covid-19 pandemi döneminde Türk bankacılık sektörünün finansal türev ürün kullanımını incelemek amacıyla Türk bankacılık sektöründe bulunan özel ve yabancı sermayeli mevduat bankalarının TBB'de yayınlanan 2016:1-2021:2 çeyrek dönem verilerinden yararlanarak Mann-Whitney U testi uygulanmıştır. Örneklem büyüklüğümüz küçük olduğu için non parametrik yöntemler kullanılmıştır. Özel ve yabancı sermayeli bankalar olarak iki grup üzerinde çalışılmıştır. Pandemi öncesi ve pandemi sonrası dönemler karşılaştırılarak test edilmiştir.

Literatür taramalarında Türk bankacılık sektöründe türev ürün kullanım düzeyi ve etkinliği üzerine birçok çalışma bulunmakla birlikte Covid-19 pandemi döneminde Türk bankacılık sektöründe türev ürün kullanımı üzerine çalışma bulunmamaktadır. Bu çalışmada pandemi dönemi verilerinin az olması nedeniyle non parametrik yöntemler kullanılmıştır. İleriki çalışmalara örneklem büyüklüğü arttırılarak parametrik yöntemlerle daha anlamlı sonuçlara ulaşılabilir. Çalışmanın bir diğer kıstası, Türkiye'de bulunan kalkınma ve yatırım bankaları ile katılım bankaları faaliyet alanları farklılığı nedeniyle çalışmaya dâhil edilmemiştir. Ayrıca kamu mevduat bankalarının türev ürün kullanımının özel ve yabacı sermayeli bankalara kıyasla düşük olması nedeniyle çalışmaya dâhil edilmemiştir.

Mann-Whitney U testine ilişkin analiz bulguları incelendiğinde iki banka grubunda da banka aktif büyüklüklerinin pandemi sonrasında artış gösterdiği ancak aktif kârlılıklarının ise azaldığı görülmektedir. Kârlılıkların azalışına dair bulgular, Almutairi (2022)'nin çalışmasıyla benzerlik göstermektedir. Türev ürün kullanımlarında ise pandemi sonrasında genel olarak istatistiksel olarak azalış olduğu görülmektedir. İki banka grubu için de sadece futures-aktif oranında istatistiksel olarak anlamlı bir artış söz konusudur. Ayrıca, farklı olarak yabancı sermayeli bankalarda pandemi sonrasında swap kullanımında da artış olduğu görülmektedir. Ancak bu bulgu istatistiksel olarak anlamlı değildir. Diğer yandan iki banka grubunda da aktiflere oranla türev ürünler içerisinde en fazla swap kullanımının olduğu en az futures kullanımının olduğu görülmektedir.

Grafiksel olarak incelemeler ve Mann-Whitney U testi bulguları değerlendiğinde Taştemel (2020) 'nin ulaştığı sonuçlarla uygun olarak Türk

bankacılık sektöründe alım satım amaçlı türev ürün kullanımının risk amaçlı türev ürün kullanımına oranla daha yoğun olduğu gözlemlenmiştir. Ancak Fettahoğlu vd. (2018)'nin Türk bankacılık sektöründe türev ürün kullanımının arbitrajdan ziyade risk amaçlı türev ürün kullanımının olduğu sonucunun aksine bulgulara ulaşılmıştır. Akarsu ve Alacahan (2020) türev ürün kullanımında en duyarlı değişkenin döviz kuru olduğu görüşünü destekleyen bulgulara ulaşılamamıştır ancak bu durumun verilerimizin küçüklüğü ve türev ürün kullanımının yeterli büyüklükte olmadığından kaynaklanabildiği düşünülmektedir.

Bu çalışmanın, bankalarda türev ürünlerin kullanım düzeylerini ve gelişimini göstermesi ve konuyu Pandeminin etkileri açısından ele alması bakımından literatüre anlamlı bir katkı yapması beklenmektedir. Diğer yandan, gözlem sayısının az oluşu analiz için önemli bir kısıt teşkil etmekte ve daha karmaşık yöntemlerin uygulanabilmesini zorlaştırmaktadır.

Gelecek çalışmalarda, pandemi sonrası dönem için gözlem sayısı arttıkça, konu parametrik yöntemler dikkate alınarak geliştirilebilir. Ayrıca bankalarda türev ürün kullanımı ile bunun banka performansıyla etkileşimi bakımından yapılacak araştırmalar, pandemi gibi olağanüstü dönemlerin bu olası ilişkiye etkisi bakımından ekonometrik yöntemlerle irdelenebilir. Türk bankacılık sektörü türev ürün kullanımları yeterli büyüklüğe ulaştığında ve Covid- 19 salgını döneminde daha büyük verilere ulaşılabildiğinde, ekonometrik ve dinamik analizler ile Türk bankacılık sektöründe türev ürünlerin riskten korunmak amaçlı kullanımının etkin olup olmadığı incelenebilir. Ayrıca Türkiye'de türev ürünlerin kullanımının daha çok döviz kurlarından etkilendiği ve döviz swap işlemlerinin türev ürünler arasında en çok kullanılan sözleşmeler olduğu belirtilmektedir (Akarsu ve Alacahan 2020). Bu nedenle alım-satım amaçlı döviz swap işlemlerinde Covid -19 pandemisi döneminde özellikle kurlarda yaşanan dalgalanmalardan kaynaklı döviz swaplarının etkin kullanımının olup olmadığı da incelenebilir. Ek olarak bu çalışmada Türk bankacılık sektörünün risk amaçlı türev ürün kullanımının etkin olmadığı gözlemlenmiştir. Gelecek çalışmalarda pandemi sürecinde bankalar risk yönetimine ne derece önem verdi, içsel yöntemlerle mi yoksa dışsal yöntemlerle mi korunmaya gitti incelenebilir.

KAYNAKÇA

Ahmed Rida ve Ghatak Anırban (2021). Türev Araçların Banka Riski ve Karlılığına Etkisi Üzerine Bir Araştırma. SSRN 3799045. papers.ssrn.com, Erişim Tarihi: 09.11.2021.

Akan, Burak (2007). "Piyasa Riski Ölçümü". *Bankacılar Dergisi,* Sayı:61.

Akarsu Yağmu ve Dilbaz Alacan Nur (2020). "Türkiye´de Faaliyet Gösteren Bankaların Türev Ürün Kullanımını Etkileyen Faktörler: Doğrusal Model Uygulaması". *Kesit Akademi Dergisi,* 6(25): 246-258.

Akdoğdu Karaman, Serpil (2012). "Türkiye'de Mali Serbestleşme Süreci vve Krizlerin Kısa Bir Özeti". *Afyon Kocatepe Üniversitesi. İİBF Dergisi,* Cilt: 14, Sayı: I2.

Akkaya Murat ve Torun Sinan (2020). "Türk Bankacılık Sektöründe Türev Ürünlerin Kullanımı ve Etkileri". *Bankacılar Dergisi.* Sayı:115: 38

Akkaynak Bilal ve Yıldırım Suat (2019). "Türev Ürün Kullanım Amaçları: BİST ´de Bir Uygulama". *EBYÜ İİBF Dergisi,* 1(2). 23-33.

Akkuş, Bilge (2010). *Finansal Yönetim.* İstanbul: Kumsaati Yayınları.

Aktaş, Esat (2015). "Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi", *The Journal of International Social Research.* Cilt: 8 Sayı: 39.

Alakuşu, Beşir (2021). *Türev Araçların Türk Bankacılık Sektöründeki Uygulamaları.* Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Ticaret Üniversitesi, Finans Enstitüsü, İstanbul.

Almutairi, Humodu Awad (2022). "Covıd-19 and Its Impact on the Financial Performance of Kuwaiti Banks: A Comparative Study Between Conventional and Islamic Banks". *Journal of Asian Finance. Economics and Business.* 9(1). p: 249-257

Aloğlu, Tunç Ziya (2005). *Bankacılık Sektörünün Karşılaştığı Riskler ve Bankacılık krizler Üzerindeki Etkileri.* Uzmanlık Yeterlilik Tezi, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, Bankacılık ve Finansal Kuruluşlar Genel Müdürlüğü, Ankara.

Altınok Tevfik, Eken Hasan ve Çankaya Serkan (2011). *Küresel Mali Piyasalarda Yeniden Yapılanma ve Türkiye.* İstanbul: İstanbul Ticaret Odası Yayınları.

Altıntaş, Ayhan (2006). *Bankacılıkta Risk Yönetimi ve Sermeye Yeterliliği.* Ankara: Turhan kitapevi.

Altıntaş, Ayhan (2012). *Kredi Kayıplarının Makroekonomik Değişkenlere Dayalı Olarak Tahmini ve Stres Testleri - Türk Bankacılık Sektörü İçin Ekonometrik Bir Yaklaşım.* İstanbul: Türkiye Bankalar Birliği Yayınları.

Altıntaş, Ayhan (2020). *Bankacılıkta Risk ve Sermaye Yönetimi.* İstanbul: Mas Matbaacılık.

Anbar Adem ve Alper Deger (2011). "Bankaların Türev Ürün Kullanım Yoğunluğunu Etkileyen Faktörlerin Belirlenmesi", *Muhasebe ve Finansman Dergisi, Sayı* 50, 77-94.

Anbar Adem ve Karabıyık Lale (2018). *Sermaye Piyasası ve Yatırım Analizi.* İstanbul: Ekin Yayınevi.

Arabacı Havva ve Yücel Duygu (2020). "Covıd-19 Pandemisinin Türk Bankacılık Sektörü Üzerine Etkisi". *Social Sciences Research Journal.* 9 (3):196-208.

Aslan, Recep (2020). "Tarihten Günümüze Epidemiler. Pandemiler ve Covid-19". *Göller Bölgesi Aylık Ekonomi ve Kültür Dergisi. Cilt* 8. Sayı:85.

Aşıkoğlu Rıza ve Kayahan Cantürk (2008). "Global Finansal Sistem Etkileşimiyle Türkiye'nin Türev Piyasa Görünümü". *Afyon Kocatepe Üniversitesi. İ.İ.B.F. Dergisi*, Cilt:10, Sayı: 2.

Aydeniz, Şule (2008). *İşletmelerde Gelecek(futures) ve Opsiyon Sözleşmeleriyle Risk Yönetimi*. İstanbul: Arıkan yayın.

Aydın Nurhan, Başar Mehmet ve Coşkun Metin (2015). *Finansal Yönetim Türev Ürünler.* Ankara: Detay Yayıncılık.

Bankacılar Dergisi (2006). Operasyonel Risk İleri Ölçüm Yaklaşımları Kullanılarak Ekonomik Sermaye Hesaplanması, İleri Ölçüm Yaklaşımları-Ekonomik Sermaye İlişkisi. No:58 Yayın tarihi: 01.09.2006. https:// www.tbb. org.tr/tr/ bankacilik /arastirma-ve-yayinlar/bankacilar-dergisi/detay/17

Bankacılık Dergisi (2007). "Uluslararası Finans Kurumu Likidite Riski Yönetim Prensipleri". *Dergi No*: 62.

Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (2021). Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurulu Kararı, https://www.bddk.org.tr/Mevzuat/DokumanGetir/1059, Erişim Tarihi: 28.12.2021.

Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (2022). https://www.bddk.org.tr/ BultenAylik/ tr/Home/Gelismis; Erişim tarihi: 18.01.2022.

Başoğlu Ufuk, Ceylan Ali ve Parasız İlker (2009). *Finans Teori Kurum Uygulama.* Bursa: Ekin Yayınevi.

Bayri, Erinç (2020). *Türk Bankacılık Sektöründe Kullanılan Türev Ürünlerin Banka Karlılığı Üzerine Etkileri,* Doktora Tezi, Ufuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara

BBC (2005). Avrupa'yı Kasıp Kavuran Geçmiş Salgınlar. http://news.bbc.co.uk /2/hi/health/ 4381924.stm, Erişim Tarihi: 25.12.2021.

Bolak, Mehmet (2016). *Risk ve Yönetimi.* İstanbul: Birsen Yayınevi.

Borsa İstanbul (2021). Vadeli İşlem ve Opsiyon Piyasası, https://www.borsaistanbul. com/ files/VIOP-Hakkinda-SSS.pdf, Erişim Tarihi: 16.09.2021.

Borsa İstanbul (2022). Dayanak Varlıklar, https://www. borsaistanbul. com/tr/sayfa/ 382/ dayanak-varliklar, Erişim Tarihi:19.01.2022.

Büker Semih ve Çelikkol Hakan (2019) "Döviz Kuru Riski Yönetim Teknikleri ve SDS Ortağı KOBİ'lerin Bu Tekniklerden Yararlanabilme Olanakları", *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,* Sayı: 59, 123-139.

Can, Evrim (2003). Sermaye Piyasası Kurulu, Ankara. https://www.spk. gov.tr/ SiteApps/ Yayin/YayinGoster/401, Erişim Tarihi: 09.01.2022.

Ceylan, Onur (2015). Beklenen Getiri Nedir Nasıl Hesaplanır. https://piyasarehberi. org/ yatirim/portfoy-yonetimi/165, Erişim Tarihi: 06.01.2021.

Ceylan, Onur (2021). Risk Nedir Finansal Risk Çeşitleri Nelerdir. https:// piyasarehberi. org/ piyasa/132-risk-nedir-finansal-risk-cesitleri-nelerdir, Erişim Tarihi: 07.09.2021.

Chambers, Nurgül (2009). *Türev Piyasalar.* İstanbul: Beta yayıncılık.

Çelik, İsmail (2012). *Vadeli İşlem Piyasasında Fiyat Keşfi İzmir Vadeli İşlem ve Opsiyon Borsasında Ampirik Bir Uygulama.* İstanbul: Türkiye Bankalar Birliği Yayınları.

Demirci, Deniz (2001). *Kredi Türevler ve Kullanımı,* Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Dündoğdu, Aysel (2021). *Finansın Temel Teorileri.* İstanbul: Beta Basım Yayınlar.

Emhan, Abdurrahim (2009). "Risk Yönetim Süreci ve Risk Yönetmekte Kullanılan Teknikler". *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi.* Cilt: 23. Sayı: 3

Eroğlu, Erdal (2020). "Covid-19'un Ekonomik Etkilerinin ve Pandemiyle Mücadele Sürecinde Alınan Ekonomik Tedbirlerin Değerlendirilmesi". *International Journal of Public Finance,* 5(2). 211-236.

Ersoy Hicabi, Gürbüz Ali Osman ve Fındıkçı Mefule (2017). "Covid-19'un Türk Bankacılık ve Finans Sektörü Üzerine Etkileri, Alınabilecek Önlemler". *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Covid-19 Sosyal Bilimler Özel Sayısı,* Yıl:19 Sayı:37:146-173.

Ersoy, Ersan (2011). "Türkiye'de ve Dünyada Organize Türev Piyasalarının Gelişimi". *Muhasebe ve Finansman* Dergisi. Sayı: 63: 78

Fettahoğlu Sibel, İnal Melih ve Yaşar Hilal (2018). "Türev Ürün kullanımının Banka Etkinliği İle İlişkisinin belirlenmesine Yönelik Bir Araştırma". *Verimlilik Dergisi.* Sayı 2, 99-113.

Gül Zekeriya ve Reis Gül Şükriye (2021). "Finansal Türevlerin Kullanımı Banka Riski Üzerindeki Etkisi: Geçiş Ülkeler Örneği". *Araştırma Makalesi.* Cilt 7, Sayı 1, 369-385,

Hancı Aylin ve Yaşar Akçalı Burçay (2021). "Türev Araçların Türk Bankacılık Sistemiyle İlişkisinin Nedensellik Analizi ile İncelenmesi". *Bankacılar Dergisi,* (32). Sayı: 117.

Hasanlı, Hakim (2015). Dış Ticarette Risk Yönetimi. https://ulk. ist/media/kitap/I-UKODTLK/dış-ticarette-risk-yönetimi.

Imran Khan, Hifza Arif ve Tahir Muhammed (2018). "The Use and Determinants of Derivatives: Empirical Evidence from Banking Sector of Pakistan". *Journal of Managerial Sciences,* Vol: XII Number:01,

İşgüden, Burcu (2008). "Risklerden Korunma Aracı Olarak Futures (Vadeli İşlem) Sözleşmeleri: Bir Araştırma". *Mevzuat Dergisi,* 122

Kadıoğlu, Eyüp (2003). Şirketlerin Karşılaştıkları Kur Riski ve Kur Riskinin Yönetilmesi. Ankara. https://www.spk. gov.tr/ SiteApps/ Yayin/ Yayin Goster/406. Erişim Tarihi: 09.10.2021.

Karakuş, Onur Sadık (2018). "Doğudan Gelen Ölüm: Antoninus Vebası". *Toplumsal Tarih Dergisi,* 34-41.

Kaya, Ferudun (2017). *Bankacılık Giriş ve İlkeler.* İstanbul: Beta Yayıncılık.

Kayıcı, İskender (2014). "Karşı Taraf Kredi Riskinin Yönetimi ve Yeni Standart Yaklaşım ile Ölçümü". *İstanbul: Bankacılar Dergisi.* 91

Keleş, Hasan (2018). *Türev Ürün Kullanımının Türk Bankacılık Sektörü ile Etkinliği,* Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gaziantep.

Kılınç Hukuk ve Danışmanlık. (2020). Korona Virüs (COVID-19) Salgını Kapsamında Alınan Ekonomik Önlemler. https://www.kilinclaw.com.tr/korona-virus-covid-19-salgini-kapsaminda-alinan-ekonomik-onlemler/, Erişim Tarihi 19.09.2022.

Kocaman, Berna (2004). *Finansal Piyasalar.* Ankara: Siyasal Kitabevi.

Korkmaz, Gülsüm (2020). *Türev Ürünlerin Banka Karlılığına Etkisi: Türk Bankacılık Sektörü Üzerine Bir Uygulama.* Yüksek Lisans Tezi. Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya.

Koy, Ayben (2020). *Türev Piyasalar.* İstanbul: Seçkin Ekonomi Yayınları.

Kurun, Engin (2005*). Faiz Riski Yönetimi ve Türkiye Uygulaması.* Ankara: Sermaye Piyasası Kurulu Yayınları.

Kuzu Serdar ve Çelik İsmail (2019). "Türk Bankacılık Sektöründe Türev Ürün Kullanımında Etkili Olan faktörlerin Analizi", *Social Sciences,* Volume:14 Issue:5, p. 2303-2323.

Küçük, Serhat (2020). *Tarihte salgın Hastalıklar.* İstanbul: Millî Savunma Üniversitesi Yayınları.

MacFarland Thomas ve Yates Jan (2016). *Introduction to Nonparametric Statistics for the Biological Sciences Using R,* Springer.

Markowitz, Harry (1952). "Portfolio selection". *Journal of Finance*, 7: 77–91.

Mishkin, Frederic (2000). *Finansal Piyasalar ve Kuramlar*. çev: Şıklar İ. P. Çakmak A. Yavuz S. İstanbul: Bilim Teknik Yayınevi.

Nachar, Nadim (2008). "The Mann-Whitney U: A Test for Assessing Whether Two Independent Samples Come from the Same Distribution". *Tutorials in Quantitative Methods for Psychology*. 4:1, 13-20.

Nejla, Gonca (1998). *24 Ocak 1980 ve Sonrası Ekonomik İstikrar Tedbirleri - 1,* Ankara: KD Yayınları.

NTV Sağlık Haberleri (2020). Dünya Eski Günlerine Döndü. www.ntv.com.tr. Güncelleme, Erişim Tarihi: 12.11.2021.

Okka, Osman (2015). *Analitik Finansal Yönetim.* İstanbul: Nobel Yayıncılık.

Oktar Suat ve Yüksel Serhat (2016). "Bankaların Türev Ürün Kullanımını Etkileyen Etmenler". *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar*, Cilt: 53 Sayı: 620.

Özbilgin İzzet Gökhan (2012). Risk ve risk çeşitleri. http://www.bilisimdergisi.org/s145. Erişim Tarihi: 07.09.2020.

Öztürk, Levent (2018). Faiz Oranı Riski. https://www.finanskurs.com/, Erişim Tarihi: 07.09.2020.

Öztürk, Levent (2018). Emtia Riski ve Döviz Riski. https://www.finanskurs.com, Erişim Tarihi: 10.09.2020.

Pala, Kayıhan (2020). Salgın Çağı Yaşadığımız. https://birikimdergisi. com/guncel/10018 /salginlar-cagi-yasadigimiz, Erişim Tarihi: 19.09.2021.

Pamuk, Şevket (2020). Tarihte Küresel Salgınlar ve İktisadi Sonuçları. https://sarkac.orgküresel-salgınlar-ve-iktisadi-sonuçları.

Pehlivanlı, Davut (2020), Kurumsal Risk Yönetimi, İstanbul. Musiad. https://www.musiad.org.tr/uploads/yayinlar/yonetim-kitapligi/yonetim-kitapligi pdf/kurumsal_risk_yonetimi.pdf, Erişim Tarihi: 09.09.2021.

Rajendran, Madhumathi (2007), Derıvatıve use of banks ın Indıa, *Bankacılık Çalışmaları Akademisi Dergisi.*

Sarnıç, Mustafa (2006). Avian Influenza (Kuş Gribi) Hastalığının Türk Ekonomisi Üzerindeki Etkileri, www.mfa.gov.tr, Erişim Tarihi: 10.09.2021.

Sayılı, Murat (2006) "Kuş Gribinin Tüketicilerin Tavuk Eti Tüketim Alışkanlıklarına Etkisi (Tokat İli Örneği)". *GOÜ. Ziraat Fakültesi Dergisi.* 23(2). 25-31.

Seyidoğlu, Halil (1992). Ekonomik Terimler Ansiklopedik Sözlük, İstanbul: Güzem Can Yayınları.

Sinkey Joseph and Carter David (2000). "Evidence On The Financial Characteristics Of Banks That Use Derivatives And Non-Derivatives". *The Quarterly Review of Economics and Finance.* Volume 40. Issue 4. 431-449.

Şahin, Hüseyin (2016). *Türkiye Ekonomisi.* Bursa: Ezgi kitabevi.

Şenol Zekai ve Karaca Süleyman (2017). "Finansal Risklerin Firma Değeri Üzerine Etkisi: Bist Örneği". *Gazi İktisat ve İşletme Dergisi* ,3:1, 3-5.

Şimşek Çağatay Kemal (2021). "Türk bankacılık sektörü Kur Riski Yönetiminde Türev Ürünler: Döviz Swap İşlemleri ile Makro Ekonomik Faktörler Arasındaki ilişki". *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi* 50: 2. 72-101.

Şirvan Neslişah ve Sezgin Alp Özge (2017). "Türev Piyasa Araçlarının Riske Olan Etkileri". *Ticari Bilimler Fakültesi Dergisi,* Cilt 1. Sayı 1.

T.C. Sağlık Bakanlığı (2022). COVID-19 Bilgilendirme Platformu, https://covid19. saglik. gov.tr/TR-66935/genel-koronavirus-tablosu.html, Erişim Tarihi: 23.01.2022.

Taştemel, Gamze (2020). "Türkiye'deki Bankaların Türev Ürün Kullanım Yoğunluğu", *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi,* Cilt:15 Sayı:1, 37-60.

Tuna, Kadir (2021). "Covid-19 Pandemisinin Türkiye'de Bankacılık Sektörü İstihdamı Üzerine Etkileri". *İstanbul İktisat Dergisi, İstanbul Journal of Economics* 71:1, 191-230.

Tunalı, Börke Çiğdem (2020). "Covıd-19 Pandemisinin Ekonomik, Toplumsal ve Siyasal Etkileri". DOI: 10.26650/B/SS46.2020.005.02

Türk Armagan, Bingül Ak Berna ve Ak Rengin (2020). "Tarihsel Süreçte Yaşanan Pandemilerin Ekonomik ve Sosyal Etkileri". *Gaziantep University Journal of Social Sciences.* Special Issue 19: 612-632.

Türkiye Bankalar Birliği (1999). Kredi Riski ve Yönetimi. www.tbb.org.tr›araştırmave raporlarriskyönetimi.

Türkiye Bankalar Birliği (2011). Döviz ve Faiz Riskinden Korunma Önerileri, https://www.tbb.org.tr/Content/Upload/Dokuman.

Türkiye Bankalar Birliği (2011). Döviz ve Faiz Riskinden Korunma Önerileri. https://www.tbb.org.tr/Content/Upload/Dokuman/1536/Denizli_Sanayi_Odasi_Ortak_Sunum_08032011.pdf, Erişim Tarihi: 21.09.2021.

Türkiye Bankalar Birliği (2019). "Bankalarımız 2018". *Bankacılık Dergisi.* Yayın No: 331

Türkiye Bankalar Birliği (2021). https://www.tbb.org.tr/modules/banka-bilgileri/banka_ Listesi.asp?, Erişim Tarihi: 16.09.2021.

Türkiye Bankalar Birliği Çalışma Grubu (2006). "Risk Yönetimi Prensipleri". *Bankacılar Dergisi,* Sayı 57.

Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası (2021). Akademik Terimler Sözlüğü, https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/TR/TCMB+TR/Main+Menu/Banka+Hakkinda/Egitim-Akademik/Terimler+Sozlugu, Erişim Tarihi: 09.09.2021.

Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası. (2020). https://www.tcmb. gov.tr/wps/wcm/connect /TR/TCMB+TR/Main+Menu/Duyurular/Koronavirus, Erişim Tarihi: 19.09.2021.

Uluyol, Osman (2019). "1980-2000 Döneminde Türkiye'de Bankacılığın Gelişimi", *Muhasebe ve Finans Tarihi Araştırmaları Dergisi.* Cilt 17. Sayı 73:107.

Unvan, Yüksel Akay (2020). *Bankacılık Sektöründe Karşılaşılan Riskler ve Risk Yönetimi İktisadi ve İdari Bilimler Teori, Güncel Araştırmalar ve Yeni Eğilimler,* Karadağ: İvpe Yayınları.

Usta Öcal ve Demireli Erhan (2010). "Risk Bileşenleri Analizi: İMKB'de Bir Uygulama". *ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi.* Cilt 6. Sayı 12. 25–36.

Yarız, Ahmet (2012). *Bankacılıkta Risk Yönetimi Risk Matrisi Uygulaması.* İstanbul: Nobel Yayıncılık.

Yazıcı, Mehmet (2015). *Bankacılığa Giriş. Bankaların Karşılaştığı riskler.* İstanbul: Beta Yayıncılık.

Yenisu Ersin, Tıraş Zeynep ve Saygın Oğuz (2021). "Bankaların Türev Ürün Kullanımını Belirleyen Finansal ve Makroekonomik Faktörler". *Finans Ekonomi ve Sosyal Araştırmalar Dergisi.* Cilt.6 Sayı.3.

Yetiz, Filiz (2021). "Covıd-19 Pandemi Sürecinin Türk Bankacılık Sektörü Çalışanlarına ve Müşterilerine Etkileri: Swot Analizi". *Avrupa Bilim ve Teknoloji Dergisi.* Sayı 22:109-117.

Yıldıran Mustafa ve Tanyeri Mustafa (2006). *Reel Sektör İşlemleri İçin Döviz Kuru Yönetimi.* Ankara: Turhan Kitabevi

Yılmaz, Özgür (2017). “1847-1848 Kolera Salgını ve Osmanlı Coğrafyasındaki Etkileri”. *Avrasya İncelemeleri Dergisi-Journal of Eurasian Inquires* VI: 1:23-55.

Zakaria Shahsuzan (2017). “The Use Of Fınancıal Derıvatıves In Measurıng Bank Rısk Management Effıcıency: A Data Envelopment Analysıs Approach”, *Asian Academy of Management Journal.* 22: 2. 209–244.

https://www.tmsf.org.tr/tr/Tmsf/Info/gorev.yetki.tr

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı **:** Yeter AYDIN

Uyruk **:** T.C.

EĞİTİM

Derece	**Kurum**	**Mezuniyet Yılı**

İŞ TECRÜBESİ

Tarih	**Kurum**	**Görev**

YABANCI DİL BİLGİSİ